T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÜSKÜDAR GÜLNÛŞ VALİDE SULTAN CAMİİ'NİN TEZYİNÎ AÇIDAN İNCELENMESİ

HANİFİ DURSUN

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi MUSTAFA NASUHİ ÇELEBİ

İSTANBUL 2019

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÜSKÜDAR GÜLNÛŞ VALİDE SULTAN CAMİİ'NİN TEZYİNÎ AÇIDAN İNCELENMESİ

HANİFİ DURSUN
150301017

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi MUSTAFA NASUHİ ÇELEBİ

İSTANBUL 2019

ÖNSÖZ

Üsküdar Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi III. Ahmed'in annesi Rabiâ Emetullah Gülnûş Sultan tarafından 1708-1711 yılları arasında yaptırılmıştır. Mimarı, Kayserili Mehmed Ağa'dır. Külliye, cami, türbe, sebil, imaret, sıbyan mektebi, iki çeşme, muvakkithane, hazire ve dükkânlardan oluşmaktadır. Bir geçiş dönemi cami olduğu için Batı etkisinin izlerinin de görüldüğü ancak klasik şemaya bağlı kalınarak inşa edilmiş barok-klasik üslupta yapılmıştır.

Eseri tez konusu olarak seçme amacımız, tezyini açıdan klasik dönemi aratmayacak kalitede ve yoğunlukta bezeme unsurlarının olmasıdır. Gülnûş Valide Sultan Camii ile ilgili yapılan bu çalışmamız restorasyon ve farklı çalışmalar için kalıcı bir belge olacağı düşüncesindeyiz.

Yapılan çalışmaların desen, tasarım ve çizimlerin birçok alanı kapsaması ve verilerinden istifade edilerek daha kapsamlı çalışmaların yapılmasına yardımcı olması en büyük temennimizdir.

Tez konumu belirlemede bana yardımlarını esirgemeyen ikaz ve tenkitleriyle cesaret ve yön veren danışman hocam Dr.Öğr.Gör. Mustafa Nasuhi Çelebi'ye şükranlarımı arz ederim.

Çalışmalarımda yardımlarını esirgemeyen Gözde Yalçın, Sabriye Ütebay ve Betül Dilsiz ‘e müteşekkirim. Tez çalışma ve araştırmalarım esnasında manevi destekleriyle daima yanımda olan aileme sonsuz teşekkürler.

Ocak 2019 Üsküdar Hanifi DURSUN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **II**
KISALTMALAR ..... **VI**
FOTOĞRAF LİSTESİ ..... **VII**
ÇİZİM LİSTESİ ..... **X**
ÖZET ..... **XII**
ABSTRACT ..... **XIII**
GİRİŞ **1**
1. GÜLNÛŞ VALİDE SULTAN CAMİİ VE KÜLLİYESİ **3**
1.1. GÜLNÛŞ VALİDE SULTAN 3
1.2. MİMAR MEHMED AĞA 4
1.3. ÜSKÜDAR YENİ CAMİİ ve KÜLLİYESİ(GÜLNÜŞ VALİDE SULTAN CAMİİ ve KÜLLİYESİ) 5
1.3.1. Cami **10**
1.3.1.1. Mihrap 12
1.3.1.2. Minber 13
1.3.1.3. Kürsi 14
1.3.1.4. Mahfil 14
1.3.1.5. Hünkâr Kasrı 18
1.3.1.6. Sebil 19
1.3.1.7. Çeşme 21
1.3.1.8. İmaret 23
1.3.1.9. Şadırvan 24
1.3.1.10. Dükkân 25
1.3.1.11. Hazire 26
1.3.1.12. Muvakkithane 27
1.3.1.13. Türbe 28

1.3.1.14. Mektep 29
1.3.1.15. Kuş Evleri 30
1.3.1.16. Hat Levhalar 31
1.3.1.17. Cami Yazıları 39
1.3.1.18. Cami Ana Giriş Mekânı Ve Revaklı Avlu 45
1.3.1.19. Mükbire 46
2. GÜLNÛŞ VALİDE SULTAN CAMİİ TEZYİNATI 47
2.1. MİHRAP 47
2.2. MİNBER 53
2.3. KUBBE 58
2.4. PENCERE ALINLIKLARI 65
2.4.1. Kubbe Altı Pencere Alınlığı 65
2.4.2. Mahfil Üstü Pencere Alınlığı 70
2.4.3. Mahfil Üstü Tavanı 75
2.4.4. Mahfil Üstü Süslemeler 78
2.4.5. Mahfil Üstü Kemer Altı 80
2.4.6. Mihrap Yanı Pencere Alınlığı 81
2.4.7. Mahfil Üstü Pencere Alınlığı 85
2.5. MAHFİL ALTI SÜSLEMELER 87
2.6. KEMER ALTI ŞEMSE VE BAĞLANTILAR 93
2.7. YARIM KUBBE 96
2.8. HÜNKÂR MAHFİLİ 98
2.9. MÜEZZİN MAHFİL ÜSTÜ SÜSLEMESİ 104
2.10. PANDANTİFLER 104
2.11.FİLPAYE ÜSTÜ BEZEMELER 105
2.12. HÜNKÂR KASRI 107
2.13. SEBİL 108
2.14. ÇEŞME 110
2.15. ŞADIRVAN 112
2.16. TÜRBE 116
2.17. CAMİİ SON CEMAAT YERİ KUBBE TEZYİNATI 118
2.18. MÜKBİRE 137

2.19. REVZEN 138
3. CAMİ TEZYİNATINDA KULLANILAN MOTİFLER 144
3.1. HATAİ 144
3.2. PENÇ 146
3.3. GONCA 147
3.4. HANÇER YAPRAK 152
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 153
DİZİN 160
KAYNAKÇA 161
ÖZGEÇMİŞ 164

KISALTMALAR

age.	:adı geçen eser
AGM	:Anıtlar Genel Müdürlüğü
AÜ	:Atatürk Üniversitesi
Bk	:Bakınız
C.R.R	:Cemal Reşit Rey
Ç.	:Çizim
Dr.	:Doktor
F	:Fotoğraf
FSMVÜ	:Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
GSE	:Güzel Sanatlar Enstitüsü
GSF	:Güzel Sanatlar Fakültesi
GVSC	:Gülnuş Valide Sultan Camii
İBB	:İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İSAM	:İslâm Araştırmaları Merkezi
İSMEK	:İstanbul Meslek Edindirme Kursları
İTO	:İstanbul Ticaret Odası
mad.	:Madde
Öğr.	:Öğretim
s.	:Sayfa
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	:Türk Diyanet Vakfı
VGMA	:Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
YÖK	:Yükseköğrenim Kurulu Başkanlığı
yy	:Yüzyıl

FOTOĞRAF LİSTESİ

F. 1. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin dış çekimi 5
F. 2. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin dış avlu kuzey yönü kapısı 6
F. 3. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin iç avlu kuzey kapısı 7
F. 4. Gülnûş Valide Sultan Camii'nin genel iç çekimi 8
F. 5. Gülnûş Valide Sultan Camii genel iç çekimi 9
F. 6. Cami Ve Revaklı Avlu Zemin Kat Planı (Restorasyon) 10
F. 7. Cami Ve Revaklı Avlu Zemin Kat Tavan Planı (Rölöve) 11
F. 8. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin mihrabı 12
F. 9. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin minberi 13
F. 10. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin kürsisi 14
F. 11. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin Hünkâr mahfili 15
F. 12. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin (VGMA) müezzin mahfili 16
F. 13. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin müezzin mahfil 16
F. 14. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin VGMA kadınlar mahfili 17
F. 15. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin VGMA kuş bakışı kadınlar mahfili 17
F. 16. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin Hünkâr kasrı 18
F. 17. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin sebili 19
F. 18. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin birinci çeşmesi 21
F. 19. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin ikinci çeşmesi 22
F. 20. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin imareti (VGMA'dan) 23
F. 21. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin imareti 23
F. 22. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin şadırvanı 24
F. 23. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin dükkanları üstten(VGMA'dan) 25
F. 24.Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin dükkanları (VGMA'dan) 25
F. 25. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin haziresi (VGMA'dan) 26
F. 26. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin haziresi üstten (VGMA'dan) 26
F. 27. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin muvakkithanesi 27
F. 28. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin muvakkithanesi (VGMA'dan) 27
F. 29. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin türbe kafesi 28
F. 30. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin türbesi 28
F. 31. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin sıbyan mektebi 29
F. 32. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin sıbyan mektebi (VGMA'dan) 29
F. 33. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin kuzey cephesinde bulunan kuş evi (VGMA'dan) 30
F. 34. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin kuzey cephesinde bulunan kuş evi (VGMA'dan) 30
F. 35. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Kulliyesi'nin batı cephesinde bulunan kuş evi (VGMA'dan) 30
F. 36. Gülnûş Valide Sultan Camii kadınlar mahfilinde asılı olan levha 31
F. 37. Gülnûş Valide Sultan Camii kadınlar mahfilinde asılı olan levha 31
F. 38. Gülnûş Valide Sultan Camii kadınlar mahfilinde asılı olan levha 32
F. 39. Gülnûş Valide Sultan Camii hünkar mahfilinde asılı olan levha 32
F. 40. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin iç avlusunun kuzey giriş kapısı 33
F. 41. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin iç avlusunun kuzey giriş kapı levhası 33
F. 42. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin iç avlusunun batı giriş kapısı 34
F. 43. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin iç avlusunun batı giriş kapı levhası 34
F. 44. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin iç avlusunun doğu giriş kapısı 35
F. 45. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin iç avlusunun batı giriş kapı levhası 35

F. 46. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin taç kapısı (VGMA'dan) 36
F. 47. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin taç kapı kitabesi 36
F. 48. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin cami giriş batı kapısı 37
F. 49. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin cami giriş batı kapı kitabesi 37
F. 50. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin cami giriş doğu kapısı 38
F. 51. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin cami giriş doğu kapı kitabesi 38
F. 52. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi kubbe yazısı 39
F. 53. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi mihrap yazısı 39
F. 54. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi hünkar mahfili mihrap yazısı (VGMA'dan) 40
F. 55. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi minber yazısı 40
F. 56. Gülnûş Valide Sultan Camii Allah cc duvar yazısı 41
F. 57. Gülnûş Valide Sultan Camii Muhammed sav duvar yazısı 41
F. 58. Gülnûş Valide Sultan Camii Ebu Bekir r.a. duvar yazısı 42
F. 59. Gülnûş Valide Sultan Camii Ömer r.a. duvar yazısı 42
F. 60. Gülnûş Valide Sultan Camii Osman r.a. duvar yazısı 43
F. 61. Gülnûş Valide Sultan Camii Ali r.a. duvar yazısı 43
F. 62. Gülnûş Valide Sultan Camii Hasan r.a. duvar yazısı 44
F. 63. Gülnûş Valide Sultan Camii Hüseyin r.a. duvar yazısı 44
F. 64. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin iç avlusu (VGMA'dan) 45
F. 65. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu (VGMA'dan) 45
F. 66. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin mükbiresi (VGMA'dan) 46
F. 67. Gülnûş Valide Sultan Camii mihrabı 47
F. 68. Gülnûş Valide Sultan Camii mihrabı (VGMA'dan) 47
F. 69. Gülnûş Valide Sultan Camii hünkar mahfil mihrabı 51
F. 70. Gülnûş ValideSultanCamii hünkar mahfil mihrabı (VGMA'dan) 51
F. 71. Gülnûş Valide Sultan Camii minberi 53
F. 72. Gülnûş Valide Sultan Camii minberi (VGMA'dan) 53
F. 73. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbesi 58
F. 74. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe pencere alınlığı 58
F. 75. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe altı pencere alınlığı 66
F. 76. Gülnûş Valide Sultan Camii yarım kubbe pencere alınlığı 68
F. 77. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil üstü pencere alınlığı 70
F. 78. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil pencere alınlığı 72
F. 79. Gülnûş Valide Sultan Camii Hünkar mahfili pencere alınlığı 73
F. 80. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil aynalı tonoz kubbe 75
F. 81. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfili tonoz kubbe 77
F. 82. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfili pencere tavanı 78
F. 83. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil üstü kemer altı 80
F. 84. Gülnûş Valide Sultan Camii mihrap yanı pencere alınlığı 81
F. 85. Gülnûş Valide Sultan Camii mihrap üstü pencere alınlığı 83
F. 86. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil pencere alınlığı 85
F. 87. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı pencere tavanı 87
F. 88. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı süslemeler 89
F. 89. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı süslemeler 92
F. 90. Gülnûş Valide Sultan Camii pencere alınlıkları kemer süsü 93
F. 91. Gülnûş Valide Sultan Camii Kemer Altı Şemseler 94
F. 92. Gülnûş Valide Sultan Camii yarım kubbe 96
F. 93. Gülnûş Valide Sultan Camii hünkar mahfil tavanı 98
F. 94. Gülnûş Valide Sultan Camii hünkar mahfil kemer süsü 101
F. 95. Gülnûş Valide Sultan Camii filpaye üzeri bezemeler 105

F. 96. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin hünkar kasrı 107
F. 97. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin sebili 108
F. 98. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin sebili (VGMA'dan) 108
F. 99. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin çeşmesi…..... 110
F. 100. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin şadırvanı..... 112
F. 101. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin şadırvanı (VGMA'dan) 112
F. 102. Gülnûş Valide Sultan türbesi mezar taşı..... 116
F. 103. Gülnûş Valide Sultan Camii cümle kapısı beşik kubbe (VGMA'dan)..... 118
F. 104. Gülnûş Valide Sultan Camii cümle kapısı beşik kubbe..... 118
F. 105. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri kubbesi (VGMA'dan)..... 123
F. 106. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri kubbesi..... 123
F. 107. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri beşik kubbe (VGMA'dan)..... 127
F. 108. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat beşik kubbe 127
F. 109. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu giriş kubbe..... 130
F. 110. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu tavan bezemesi (VGMA'dan)..... 132
F. 111. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu tavan bezemesi..... 132
F. 112. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu kubbe bezemesi..... 136

ÇİZİM LİSTESİ

Ç. 1. Gülnûş Valide Sultan Camii mihrap taç kısmı 48
Ç. 2. Gülnûş Valide Sultan Camii mihap köşelikleri 49
Ç. 3. Gülnûş Valide Sultan Camii çini mihrap duvarı 50
Ç. 4.Gülnûş Valide Sultan Camii hünkar mahfil köşelikleri 52
Ç. 5.Gülnûş Valide Sultan Camii hünkar mahfil altı rumî şemse 53
Ç. 6. Gülnûş Valide Sultan Camii minber tepeliği 54
Ç. 7. Gülnûş Valide Sultan Camii minber kemerli açıklıklar 54
Ç. 8. Gülnûş Valide Sultan Camii minber aynalık 55
Ç. 9. Gülnûş Valide Sultan Camii minber köşk alt pano 56
Ç. 10. Gülnûş Valide Sultan Camii minber köşelik 57
Ç. 11. Gülnûş Valide Sultan Camii minber süpürgelik 57
Ç. 12. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe merkezi rumi tasarım 59
Ç. 13. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe bitkisel şemse kompozisyon 60
Ç. 14. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe bitkisel şemse kompozisyon 61
Ç. 15. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe kasnağı pencere alınlığı 62
Ç. 16. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe pencere alınlığı 63
Ç. 17. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbedeki bitkisel şemse 64
Ç. 18. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe 64
Ç. 19. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe altı pencere alınlığı 67
Ç. 20. Gülnûş Valide Sultan Camii yarım kubbe pencere alınlığı 69
Ç. 21. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil üstü pencere alınlığı 71
Ç. 22. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil pencere alınlığı 72
Ç. 23. Gülnûş Valide Sultan Camii Hünkar mahfili pencere alınlığı 73
Ç. 24. Gülnûş Valide Sultan Camii hünkar mahfili pencere alınlığı 74
Ç. 25. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil aynalı tonoz kubbe 75
Ç. 26. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfili aynalı tonoz kubbe 76
Ç. 27. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı süslemeler 79
Ç. 28. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil üstü kemer altı 80
Ç. 29. Gülnûş Valide Sultan Camii mihrap yanı pencere alınlığı 81
Ç. 30. Gülnûş Valide Sultan Camii mihrap yanı pencere alınlığı 82
Ç. 31. Gülnûş Valide Sultan Camii mihrap üstü pencere alınlığ 84
Ç. 32. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil pencere alınlığı 86
Ç. 33. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı pencere tavan bordürü 87
Ç. 34. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı pencere tavan şemse 88
Ç. 35. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı süslemeler 90
Ç. 36. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı süslemeler 91
Ç. 37. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı süslemeler 92
Ç. 38. Gülnûş Valide Sultan Camii pencere alınlıkları kemer süsü 93
Ç. 39. Gülnûş Valide Sultan Camii Kemer Altı Şemse 95
Ç. 40. Gülnûş Valide Sultan Camii yarım kubbe 96
Ç. 41. Gülnûş Valide Sultan Camii yarım kubbe kemeri 97
Ç. 42. Gülnûş Valide Sultan Camii yarım kubbe kemeri 97
Ç. 43. Gülnûş Valide Sultan Camii hünkar mahfil tavanı 100
Ç. 44. Gülnûş Valide Sultan Camii hünkar mahfil kemer süsü 102
Ç. 45. Gülnûş Valide Sultan Camii hünkar mahfil kemer süsü 103
Ç. 46. Gülnûş Valide Sultan Camii müezzin mahfil üstü süslemesi 104
Ç. 47. Gülnûş Valide Sultan Camii pandantif yazıları kenar süslemesi 104

Ç. 48. Gülnûş Valide Sultan Camii filpaye üzeri bezemeler 105
Ç. 49.Gülnûş Valide Sultan Camii filpaye üzeri şemse 106
Ç. 50. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin hünkar kasrı 107
Ç. 51. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin sebili 109
Ç. 52. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi çeşmesi 110
Ç. 53. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesinin çeşmesi 111
Ç. 54. Gülnûş Valide Sultan Camii şadırvanının taç kısmı 113
Ç. 55. Gülnûş Valide Sultan Camii şadırvanının taç kısmı 113
Ç. 56. Gülnûş Valide Sultan Camii şadırvanı taşıyıcı sütun 114
Ç. 57. Gülnûş Valide Sultan Camii şadırvanı kemer geçişleri 114
Ç. 58. Gülnûş Valide Sultan Camii şadırvanı sütunlar arası pirinç şebeke 115
Ç. 59. Gülnûş Valide Sultan türbesi 117
Ç. 60. Gülnûş Valide Sultan Camii cümle kapısı beşik kubbe 119
Ç. 61. Gülnûş Valide Sultan Camii cümle kapısı beşik kubbe 120
Ç. 62. Gülnûş Valide Sultan Camii cümle kapısı beşik kubbe 121
Ç. 63. Gülnûş Valide Sultan Camii cümle kapısı beşik kubbe 122
Ç. 64. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri kubbesi 124
Ç. 65. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri kubbesi 125
Ç. 66. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri aslan göğsü 126
Ç. 67. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri beşik kubbe 128
Ç. 68. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri aynalı tonoz kubbe 129
Ç. 69. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri giriş kubbe aslan göğsü 130
Ç. 70. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu giriş kubbe 131
Ç. 71. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu kubbe bezemesi 133
Ç. 72. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu kubbe bezemesi 134
Ç. 73. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu kubbe bezemesi 135
Ç. 74. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu kubbe bezemesi 136
Ç. 75. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin mükbiresi 137
Ç. 76. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin mahfil altı pencere revzeni 138
Ç. 77. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin mahfil altı orta pencere revzeni 139
Ç. 78. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri pencere revzeni 140
Ç. 79. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin mahfillerde bulunan revzen 140
Ç. 80. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin kubbe kasnağındaki revzen 141
Ç. 81.Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin mahfillerde bulunan revzen 142
Ç. 82. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin kubbe kasnağındaki revzen 143
Ç. 83. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin hatai motifleri 144
Ç. 84. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin hatai motifleri 145
Ç. 85. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin penç motifleri 146
Ç. 86. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin gonca motifleri 147
Ç. 87. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin gonca motifleri 148
Ç. 88. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin gonca motifleri 149
Ç. 89. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin gonca motifleri 150
Ç. 90. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin gonca motifleri 151
Ç. 91. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin hançer yaprak motifleri 152

ÖZET

Rabiâ Emetullah Gülnûş Valide Sultan tarafından (1708-1711) yılları arasında yaptırılan cami ve külliye, klasik Osmanlı mimarisinin son ve Lâle Devrinin hemen öncesine rastlayan önemli bir örneğidir. Mimarı bir dönem baş mimarlık yapan Kayserili Mehmed Ağa'dır. Bu camii ve külliye III. Ahmed döneminin anıtsal boyuttaki en önemli dini yapısıdır.

Üsküdar merkezinde çarşı içinde dönemin en nadide eserlerinden biri olan Rabia Emetullah Gülnüş Valide Sultan Camii, Hakimiyet-i Milliye caddesi, Balaban caddesi ve İmam Nasır sokağı arasında yer almaktadır.

Külliyenin genelinde klasik formlar korunmakla beraber; çağının zevk, beğeni anlayışı ve yenilikçi değişimler hem mimaride hem de bezemelerde görülmektedir. Zaman zaman yapılan restorasyonlardan dolayı, camii bezemelerinde bazı bölümlerin bozulmalara uğradığı bütünü dikkate alındığında görülmektedir.

Çalışmada külliyenin bânisi, mimarisi ve külliyenin bölümlerinden kısa kısa bahsedilmektedir. Özellikle cami tezyinatı, mihrap, minber, kubbe tezyinatı, pencere alınlıkları, mahfil altı tavan, hünkâr mahfili ve mahfildeki tavanlar, alçı pencereler, son cemaat yeri bezemeleri, revaklı avlu bezemeleri, şadırvan ve çeşmelerdeki tezyinat detaylı fotoğraf ve çizimlerle incelenmektedir. Desenler kompozisyon, renk, motif açısından değerlendirilerek anlatılmaktadır.

Türk süsleme sanatlarının araştırıldıkça zenginliği ortaya çıkmaktadır. Kompozisyonlardaki zenginlik ve çeşitlilik tezhip ve kalem işi öğrencileri başta olmak üzere sanatla ilgilenen herkesin istifade ederek özgün ve farklı eserler üretecekleri kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Gülnûş Valide Sultan, Tezyinat, Kalemişi, Mimar Mehmet Ağa, Külliye , Bezeme

ABSTRACT

The Kulliye (Complex) of Valide Sultan was built between 1708 and 1711 in honour of Sultan Ahmed III's mother Rabia Emetullah Gulnus Valide Sultan. This building is a good example of end of classical Ottoman period and just before Tulip age architecture. Its architect is Mehmed Aga from Kayseri who was also the head architect of Ottoman Empire. The complex is also one of the most important memorial architecture of Sultan Ahmed III's period.

Rabia Emetullah Gulnus Valide Sultan Mosque is in the Uskudar district of Istanbul located in between Hakimiyeti Milliye Caddesi, Balaban Caddesi and Imam Nasir Street.

The complex shows the classical forms of Ottoman period architecture although there are some innovative changes of its age in both architecture and embellishments. Deformations in embellishments can be observed due to necessary renovations time to time.

In this project, architect and architecture of Rabia Emetullah Gulnus Valide Sultan complex and its parts are analysed. Especially decorations in the mosque, decorations of altar (mihrab), pulpit (minbar), dome, tympanum, under mehfil, sultans mehfil and the dome of mehfil, plaster windows, the last gathering place, arcaded courtyard and fountains are studied with their photographs and drawings. Designs are depicted as evaluated in terms of composition, motives and colours.

It can be clearly observed that Turkish Decorative Arts has a very rich history and variety. Modern artists would produce different and original pieces by benefiting from the compositions, motives and paintings studied in this project.

Key Words: Gülnûş Valide Sultan, Tezyinat, Kalemişi, Mimar Mehmet Ağa, Külliye , Bezeme

GİRİŞ

Üsküdar Gülnûş Emetullah Valide Sultan Camii bir geçiş dönemi olan barok-klasik üslupla yapılmış dönemin en önemli özelliklerini barındıran nadide örneklerdendir. Yeni Valide Külliyesi, ibadet, eğitim, sosyal yardım gibi toplumu ilgilendiren konularla şehrin bütünü düşünülerek oluşturulmuş klasik dönemin büyük boyutlu külliye geleneğinin 18. yy. başlarında boyutları küçültülerek devam ettirilerek karşımıza çıkmaktadır.

Tez konusu bu caminin tezyini açıdan incelenmesidir. Caminin kalem işi süslemelerinin belgelenerek incelenmesi hedeflenmiştir. Kalem işi süslemelerinin görselleri çizimleri ve yorumları ileride yapılacak çalışmalara kaynak olması amaçlanmıştır.

Gülnûş Valide Sultan Camii ve külliyesi ile ilgili olarak; tarihi ve mimari açıdan birçok kaynak mevcuttur. Caminin tarihi hakkında birçok bilgi ve belgeye rastlanmış olup, tezyini açıdan kalem işleri kapsamlı bir şekilde araştırma ve belgeye rastlanmamıştır.

Gülnûş Valide Sultan Camii ve külliyesi ile ilgili olarak tarihi ve mimari açıdan birçok kaynak mevcuttur. Fakat tezyinat üzerine kapsamlı araştırma ve belgeye rastlanmamıştır.

Yüksek lisans döneminde yoğun bir çalışma, araştırma ve emek sarf ederek Gülnûş Valide Sultan camiyi tezyini açıdan incelenmiştir.

Çalışmamızın ilk aşamasında tarihi, mimarı ve banisi hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Sonrasında ise kalem işi süslemelerinin gelecek nesillere doğru bir şekilde özgünlüğünü koruyarak aktarılması ana amaç olarak hedeflenmiş ve çizimleri yapılmıştır. Cami minberi, şadırvan ve çeşmesindeki tezyinat da bu amaç doğrultusunda gerekli görülmüştür.

Gülnûş Valide Sultan Camii hat levhaları, revzenleri ve çinilerdeki desenler de incelenmiştir. Konu ile ilgili bilgiler çeşitli kütüphanelerden elde edilmiştir. Kaynakların tamamı YÖK Tez Tarama Merkezi, İSAM kütüphanelerinden taranıp, kaynak listesi oluşturulmuştur. Konumuzun amacı olan tezyinata ağırlık verilmiştir.

Araştırma döneminde konumuzun yakınlığından da istifade ederek mekâna sık sık gidilmiş ve her defasında başka bir detay ile karşılaşılmıştır. Bu yeni bulgular ve gözden kaçanlar teze ilave edilmiştir. Tezimizin ana kısmını ve hedeflediğimiz tezyinatın özelliklede kalem işlerinin çizimleri tarafımdan özellikle fırça ile yapılmış olup; renk, desen ve kompozisyon bakımından detaylı bir şekilde yorumlanmıştır. Sadece sonraki araştırmalara değil tezhip ve tasarım öğrencilerine de ışık olacağı kanısındayız.

Giriş kısmından sonra, Gülnûş Valide Sultan, Mimar Mehmed Ağa, Camii ve Külliye hakkında kısaca bilgiler verilmiş olup, mimari plan, çeşme, şadırvan, muvakkithane, hazire, türbe, sıbyan mektebi, hünkâr kasrı ve imaretten bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Gülnûş Valide Sultan Camii tezyinatı başlığı altında camide bulunan bütün bezemeler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Konumuzun esas kısmını oluşturan bu bölümde tezyinatın tamamı alt başlıklar altında incelemeye tabi tutulmuştur.

Cami tezyinatı detaylı fotoğraf ve çizimlerle incelenmiştir. Fotoğraflar üzerinden desenlerin estetik kaygılara dikkat edilerek ve orijinallerine sadık kalınarak çizilmiştir. Desenler kompozisyon, renk ve estetik kurallar açısından etüd edilip detaylandırılmıştır. Tezde fotoğraf ve çizimler konuların akışı dikkate alınarak konunun daha iyi kavranabilmesi için metin aralarında verilmiştir. Sonuç ve değerlendirme kısmında konu hakkındaki tespitler ve varılan netice ele alınmıştır.

1. GÜLNÛŞ VALİDE SULTAN CAMİİ VE KÜLLİYESİ

1.1. GÜLNÛŞ VALİDE SULTAN

Râbia Emetullah Gülnûş, Hadice Gülnûş, Gülsüm Emetullah, Emetullah Gülnûş ve Haseki Emetullah Râbia Gülnûş Valide Sultan adlarıyla anılırdı. Osmanlı İmparatorluğu'nda Haseki Sultan unvanını kullanan son kadın sultandır.[1] Venedikli Verzizzi ailesinden olup 1640'lı yıllarda Girit'te doğduğu sanılmaktadır. 1946'da Girit serdarı Deli Hüseyin Paşa'nın Resmo'yu fethi sırasında esir düşerek İstanbul'a götürülmüş ve saraya takdim edilmiştir. Kendisine güzelliğinden dolayı Gülnûş adı verilmiştir.[2]

Kayınvalidesi Hatice Turhan Sultan tarafından seçilerek IV.Mehmed'e sunulan Gülnûş Emetullah, padişahı kendine bağlayıp sarayda başkadın oldu.[3] 1664'te Şehzade Mustafa'yı Edirne Sarayında, 1673'te Şehzade Ahmed'i Hacıoğlupazarı'ndaki Dobriç Sarayı'nda dünyaya getirdi[4] ve bu doğumlar saraydaki mevkiini sağlamlaştırdı. Şehzade Mustafa'dan sonra haseki sultan unvanını almıştır.[5] Gülnûş Sultan'la padişah IV. Mehmed arasında yakın bir ilişki olduğu, özellikle Şehzade Mustafa'nın doğumundan sonra IV. Mehmed'in Gülnûş'u yanından hiç ayırmadığı, avlara ve seferlere bile onu beraberinde götürdüğü bilinmektedir. [6]Gülnûş Sultan bu sayede, haremin kapalı dünyasının dışına çıkıp birçok yer görme şansına kavuşan belki de ilk ve tek kadın sultan olmuştur.[7] Av meraklısı olan IV. Mehmed sık ve uzun süre kaldığı Balkan şehirlerinde devlet işleri ile ilgilenememiş ve şehzadesi Sultan II. Süleyman tahta geçmiştir.[8] Günlerini genellikle Edirne Sarayında geçiren Gülnûş Sultan eşi IV. Mehmed'in 1687'de tahttan indirilmesiyle sarsılmıştır. Sultan Topkapı Saray'ından alınarak Beyazıt'taki Eski Saraya nakledildi. II. Süleyman ve II. Ahmed'in saltanatları sırasında burada mütevazi bir hayat süren Gülnûş Sultan, oğlu II. Mustafa'nın 1695'te tahtta çıkması ile tekrar Edirne'ye gitti.[9] 1703'te II. Mustafa'nın tahttan çekilmesine sebep olacak Edirne Vaka'sının padişahın, halkın işlerini, devletin bütün yönetimini yani hükümetin dizginlerini Hocası Feyzullah Efendi'nin eline teslim etmiş, vezirlerin yetkilerini hiç derecesine indirmiş olmasına bağlar. Temmuz 1703'te, İstanbul'da cebecilerin ulufelerini alamamalarının protestosuyla başlayan olaylar kısa sürede Atmeydanı'nda geniş çaplı gösterilere dönüştü. Şeyhülislam ve beraberindekiler tarafından II. Mustafa yerine III. Ahmed'in padişah olması isteniyordu. Bu fikrin Gülnûş Sultan'a sunulmasıyla beraber III. Ahmed tahtta çıktı.[10] Ikinci oğlunun saltanatında, bu kez "Valide-i Sultan Ahmed Han" sanıyla valide sultanlığını yirmi yıl sürdürmüştür. 5 Kasım 1715'te Edirne Saray'ında vefat etti, naaşı 8 Kasım 1715 ' te, vasiyetnamesinde talep ettiği şekilde istanbul'a getirilerek Üsküdar'da yaptırdığı Yeni Valide Cedid Camii önündeki üstü açık türbesine defnedildi.[11]

---

[1] Necdet Sakoğlu, Bu Mülkün Sultanları, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2011, s 266-267"Emetullah Rabiâ Gülnûş Sultan", https://tr.wikipedia.org/wikiEmetullah_Rabia_G%C3%BClnu%C5%9F_Sultan?oldid=17158732 (Erişim Tarihi: 12.10.2018)
[2] Mehmet İpşirli, "Gülnuş Emetullah Sultan" mad., TDV İslam Ansiklopedisi,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,İstanbul 1996, c.14, s.248-249.
[3] Betül İpşirli Argıt, *Rabiâ Gülnûş Emetullah Sultan 1640-1715*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2014,s 33-34
[4] Sevinç Kuşoğlu, *Osmanlının Valide Sultanları*, İstanbul, 2012, s 158
[5] Muzaffer Özgüleş, *Gülnûş Emetullah Sultan'ın İmar Faaliyetleri*, 2013, s 43
[6] Necdet Sakoğlu,age,267
[7] Betül İpşirli Argıt, age., s 35
[8] Sevinç Kuşoğlu, age., s 156
[9] İslam Ansiklopedisi, s 248
[10] Muzaffer Özgüleş, age. , s 50-51-52
[11] "Emetullah Rabiâ Gülnûş Sultan", https://tr.wikipedia.org/wikiEmetullah_Rabia_G%C3%BClnu%C5%9F_Sultan?oldid=17158732 (Erişim Tarihi: 12.10.2018)

1.2. MİMAR MEHMED AĞA

Kayseri'de doğdu. Sultan III. Ahmet döneminde 1703'te Hassa baş mimarı Ebûbekir Ağa'nın yerine tayin edilen Mehmed Ağa bu makamda Ocak 1706 yılına kadar kaldı. Yerine Hacı İbrâhim Ağa mimar oldu.[12] 1708 yılında Hatice Turhan Sultan'ın kethüdalığı sırasında yeniden baş mimar olmuş ve bu Külliyeyi inşa etmiştir.[13] Mehmed Ağa'nın İstanbul Boğazı kıyısında Bebek bahçesinde Şeyh Mehmed Efendi ve Himmetzâde Şeyh Abdüssamed Efendi'ye ait arazilerin ölçümlerini 1725-26 İzmit yakınında Sarıcalar Kemeri köyü civarındaki pınarların sularının keşfini yaptığına dair belgeler vardır. 1728 başları Rumelihisarı içindeki caminim tamiri için gönderilen mimarın raporu yeterli görülmediğinden bu iş de Mehmed Ağa'ya havale edildi. 1729-30 yıllarında yeniden Hassa baş mimarlığına getirilen Mehmed Ağa'ya 1734-35 surre eminliği görevi verildi. Yolu üzerindeki Şam dolaylarında harap durum da bulunan Hamatş Kalesi'nin tamiri için keşif yaptı. İstanbul'a dönünce Hassa başmimarı sıfatıyla Edirne yolu üstündeki padişah sarayları ile Edirne'deki Sarây'ı Âmire'nin tamiri için görevlendirildi. Ardından Dâvud Paşa Kışlası'ndaki kasrın tamirini de üstlenen Mehmed Ağa 1740 yılında çıkan bir yangından harap olan Beyazıt Camii yakınındaki dükkânların yeniden kâgir olarak inşasına dair fermana uymayarak ahşaptan yapılmasına izin verince rüşvet aldığı iddiası ortaya atılmıştır. bundan dolayı idam edilmek üzere iken araya girenlerin yardımıyla sadece azille cezalandırıldı. Yerine de Hacı Mustafa Ağa getirildi. Kırım'da Han Sarayı'nın tamiriyle görevlendirilip İstanbul'dan uzaklaştırılmışken Edirne'ye ulaştığında geri çağrıldı ve İstanbul'da oturması uygun görüldü. Gözden düştüğü dönemde bazı küçük işler yapmıştır. Mehmed Ağa vefatında Edirnekapı dışındaki kabristana defnedildi.

Mehmed Ağa'nın III. Ahmet zamanında Boğaziçi kıyılarında çok sayıda sahilsaray ve kasrın yapımında hizmeti olduğu sanılmaktadır. Onun en önemli eseri Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın isteği üzerine Kâğıthane deresi kıyısında 7 Haziran 1722 yılında yapımına başlattığı ve çok kısa sürede bitirdiği Sâdâbâd Sarayı ile derenin karşı tarafındaki çayırda inşa edilen İmrahor Kasrı'dır. Türk tarihinde Lâle Devri olarak adlandırılan bu dönemin çok önemli bir eseri olan Bâb-ı Hümâyun önündeki çeşme ve sebillerden oluşan anıtın (III. Ahmed Çeşmesi) Mimar Mehmed Ağa'nın yapısı olduğu hususunda kesin bilgi yoktur. Sadece Muzaffer Erdoğan tunç şebeke ve alemlerin altın yaldızlanmasına dair bir kayda rastlanmıştır. Yine aynı yıllara ait Üsküdar'da iskele başındaki büyük meydan çeşmesinin yapımında da Mehmed Ağa'nın hizmeti olmalıdır. I. Mahmud tarafından 1731-32 yıllarında inşa ettirilen Galata-Tophane su yolu şebekesinin keşifleri de Kayserili Mehmed Ağa tarafından yapılmıştır. Mehmed Ağa'nın Hassa başmimarlığı dönemine ait olan yada yapımlarında bir payı olabilecek eserler; Simkeşhâne, Çorlulu Ali Paşa manzumesi, Kaptan İbrâhim Paşa Camii, Yeni Valide Camii, Şehid Ali Paşa Kütüphanesi,

[12] *İslam Ansiklopedisi,* s. 248.
[13] *Uluslararası Üsküdar 7. Sempozyumu,* 2012, s .116.

Çınarlı Çeşme Mescidi, III.Ahmed Kütüphanesi, İbrâhim Paşa manzumesi, Ahmediye manzumesi, Kuleli Bahçe Mescidi, Darphane, Kaptan Paşa Camii, Fatma Sultan Camii. [14]

1.3. ÜSKÜDAR YENİ CAMİİ ve KÜLLİYESİ(GÜLNÜŞ VALİDE SULTAN CAMİİ ve KÜLLİYESİ)

Camii, XVIII. yüzyılın başlangıcında, Gülnûş Valide Sultan tarafından, Kayserili Mimar Mehmed Ağa'ya yaptırılmıştır.[15] Gülnûş Emetullah tarafından 7 Kasım 1708 yılında temeli atılmış. Valide Sultan'ın İstanbul'dan 5 Mart 1711 yılında kafes maksureli kayıklarla gelmesiyle birlikte ziyafet ve açılış hazırlıkları başlamıştır. Ertesi sabah, cuma namazı için önce devlet yetkilileri ardından padişah camiye geçmiştir.[16] Halkın caminin içini, dışını ve çevresindeki sokakları doldurup saf tutarak kıldığı cuma namazıyla 6 Mart 1711 yılında III. Ahmed tarafından görkemli bir merasimle cami açılışı yapılmıştır. Caminin eksikleri de iki ay içinde tamamlanarak Mayıs 1711 yılında külliyenin inşaatı bitirilmiştir. [17]

Gülnûş Sultan, Allah rızası kazanmaya kendini adayan, aklının hidayetiyle ve sevap endişesiyle hayır işlerine yöneldiği bu şekilde dünyevi önderlikle uhrevi saadeti ortak kılmayı, her iki dünyada mutluluğu niyaz ettiği dile getirilir. Güzel karakteri gereği daima dini eserler yaptırmaya alışık olan ve zengiliğini hayır işleri için kullanan Gülnûş Sultan'ın gelirinin fazlası ile etraflıca düşünerek bu külliyeyi yaptırmaya karar verdiği belirtilir. Camide özellikle mahşer gününe ve ahiret için bu dünyada yapılanlara vurgunun çokluğu dikkat çekicidir. Külliye yerinin özellikle Üsküdar seçilmesinin gerekçesi "Kâbe toprağı" olarak görülmesi; nehir, deniz gibi hiçbir engelle karşılanmaksızın ulaşılan uygun bir konum oluşu, Irak ve Hicaz'a giden yolların başlangıcı oluşu vurgulanır.[18]

F. 1. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin dış çekimi

[14]Semavi Eyice, "Mehmed Ağa" mad., TDV İslâm Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003,Cilt:28, s.430.
[15] Müşfika Akbulut, *Üsküdar Yeni Camii Ve Külliyesi,* İstanbul, 2003, s. 16.
[16] *Uluslararası Üsküdar 8.Sempozyumu,* Cilt 2,İstanbul 2014, s. 328.
[17] Muzaffer Özgüleş, age. , s. 327-329.
[18] Muzaffer Özgüleş, age. , s. 88-91.

F. 2. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin dış avlu kuzey yönü kapısı

Yeni Valide Camii Külliyesi, doğuda Hâkimiyet-i Milliye Caddesi, batıda İmam Nasır Sokağı kuzeybatıda Balaban Caddesi ve ile çevrili geniş bir alanı kaplar.[19] Cami avlusuna bu yollardan açılan beş giriş kapısı bulunmaktadır.[20]

Külliyede, camii, revaklı-şadırvanlı büyük avlu, hünkâr kasrı, çeşmeler, sıbyan mektebi, sebil, türbe, muvakkithane, imaret, şadırvan arasta, hazire, mahyacı odası, helalar, havuz, su deposu, çarşı, bedesten ve meşruta evlerinden oluşmaktaydı.[21] Günümüzde bu yapılardan bazıları bulunmamaktadır.

Mabet, pencereli duvarla çevrili çok geniş bir avlu içinde bulunmaktadır.[22] Duvarın üzerinde klasik topuzlu demir parmaklı pencereler bulunmaktadır.[23] İç avlu ve şadırvan avlusunun iki yanlarında ve cümle kapısı tarafında olmak üzere toplam üç kapısı bulunur. Üzerlerinde Hazerfen Mehmet Efendi'nin hattı ile yazılmış ayetler bulunmaktadır. Sol taraftaki kapı üzerinde imzası vardır.[24]

[19] Sudi Yenigün, *İstanbulun İncileri Anadolu Yakası Camileri*, İstanbul, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, 2017, s. 21.
[20] Nizamettin Biber, "*İstanbul Camileri*", s. 24.
[21] *Uluslararası Üsküdar 7. Sempozyumu*, 2012, s. 116.
[22] Nizamettin Biber, age., s. 24.
[23] Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul, 2001, s. 386.
[24] Mehmet Nermi Haskan, age., s. 379.

F. 3. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin iç avlu kuzey kapısı

İç avlu kuzey, batı ve doğu yönünden girişleri bulunan on dört sütundan oluşan on yedi kubbeli revakla çevrilidir.[25] Kubbeli revağı oluşturan, tunç bileziklerle kaideye birleşen, mukarnas başlıklı mermer sütunlar birbirine kilit taşlarında rozet bulunan sivri kemerlerle bağlanır. Revakların bulunduğu avlu duvarlarında altta açılır kapanır ahşap kapaklı, üsttekiler sabit alçı çerçeveli revzenler şeklinde düzenlendiği iki sıra pencere yerleştirilmiştir. Bunlar doğu-batı cephelerinde beşer tane kapı sağ ve solunda üçer tane olmak üzere toplam on altı tanedir. Son cemaat yeri beş gözlüdür, sivri kemerli, mukarnas başlıklı dört sütunun taşıdığı örtü sisteminde giriş ve köşelerdeki iki göz aynalı tonoz ile girişin iki yanındaki ise kubbe ile örtülüdür. Son cemaat yerinin en önemli unsuru güney duvarının ortasında yer alan beyaz mermer kaplı abidevi cümle kapısıdır.[26] Taç kapı üzerindeki yazı Fındıkzade İbrahim Efendi'nindir.[27] Taç kapı eksenine göre yükseltilmiş olan yan bölümlerde simetrik olarak altlı üstlü dörder pencere açılmıştır. Doğu ve batıdaki avlu giriş kapılarının yanlarında da birer pencere vardır. Son cemaat yerinde pencerelerin haricinde kapının sağ ve solunda, kesme taştan, yedi kenarlı, mukarnas kavsaralı mihraplar ve taç kapının sağında, geometrik şebekeli korkulukları olan ileri doğru çıkıntılı mükbire görülmektedir.[28] Avlunun zemini mermer kaplıdır.

[25] Nizamettin Biber, age., s. 24.
[26] Mehmet Nermi Haskan, age., s. 382.
[27] Fındıkzade İbrahim Efendi, 1722 tarihinde vefat etti. Kabri adını verdiği Fındıkzade semtinde Nuri Dede Camii haziresindedir.
[28] Müşfika Akbulut, age., s. 77.

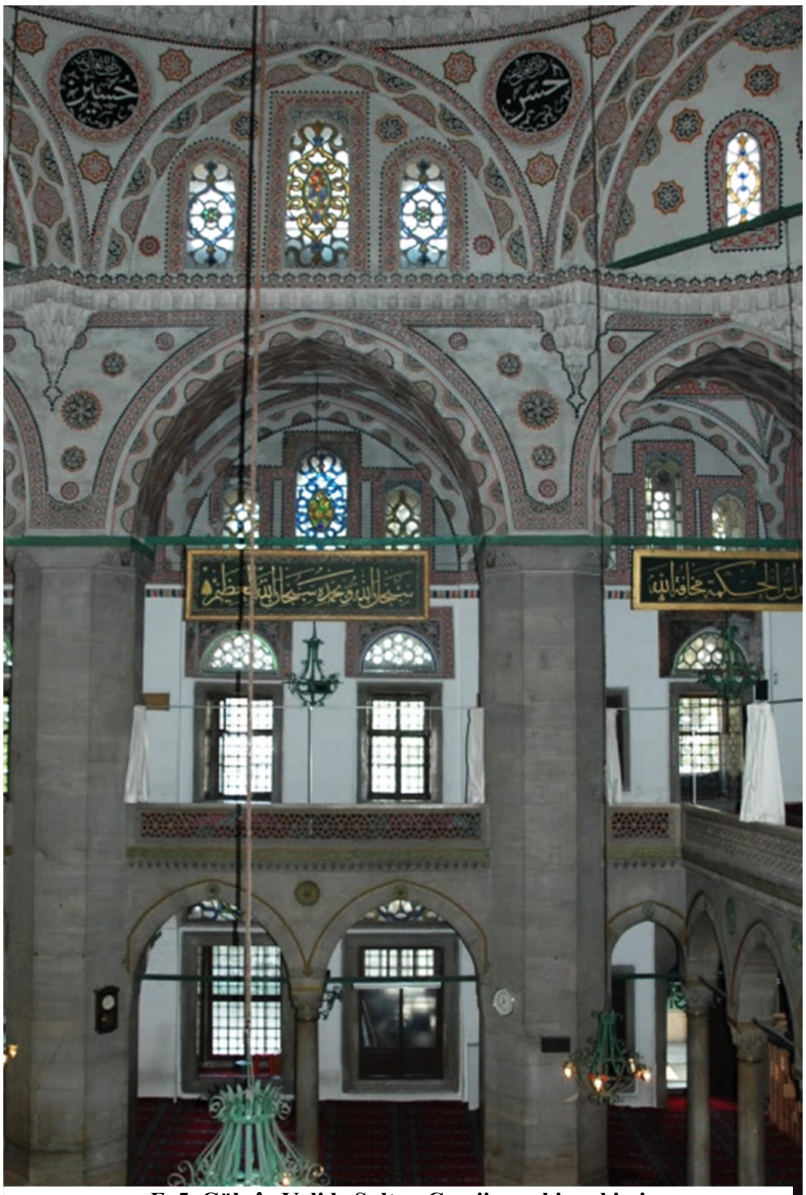

F. 4. Gülnûş Valide Sultan Camii'nin genel iç çekimi

Kıble eksenine doğru enine dikdörtgen giden plan şemasına sahip olan cami, ana mekânla yan hacimler arasında mukarnas başlıklı sütunlara oturan ikili kemerler vardır. Üç kapı ile dışarı açılan caminin doğu kapısının sağında ve batı kapısının solunda cami görevlileri için ayrılan birer oda bulunmaktadır. Harimin güney iç cephesinde, kıble duvarının ortasında mihrap, mihrabın sağında minber solunda ise vaaz kürsüsü yer almaktadır. İbadet mekânının merkezi, kuzey ve güney duvarlarına bitişik ikişer fil ayağı ve dört pilpâyenin oluşturduğu sekizgen bir taşıyıcı sistem üzerine oturan, dıştan basık bir görüntüye sahip, yüksek kasnaklı kubbe ile örtülüdür. Merkezi kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanır.[29] Birbirlerine sivri kemerlerle bağlanan taşıyıcı sistemin mekânda oluşturduğu sekizgen kısmın köşelerindeki boşlukların üzerini de eksedralar örter. Kubbenin çevresine, caminin plan şemasını dışarıya yansıtan sekiz ağırlık kulesi yerleştirilmiştir. Üç birimden meydana gelen her iki yan sahında, köşelerde kubbe, ortada aynalı tonozla örtülüdür.

Caminin kuzey kapısı üzerinde Müslüman çocukların tahsili için mektep inşa ettirmiştir. Fukara Müslümanların karınlarını doyurmaları için imaret yaptırıp ekmek ve çorba dağıtılmasını, ayrıca beyaz pirinç, saf zeytinyağı, baldan pilav ve zerde yapılması şart koşmuştur. Yemeklerin israftan kaçınılarak hazırlanmasını, adaletli bir şekilde dağıtılmasını faydalananların kendisini hayır dua ile yâd etmelerini istemektedir. Gülnûş Sultan'ın kendisi için bir de türbe yaptırmıştır. Türbenin cennet bahçesinin bir numunesi olduğu, duvarlarından ışık ve rahmet girdiği, bağışlanma çiçekleriyle parlayan, güzel kokular yayan bir huzur mekânı olduğu söylenerek mimarisine de gönderme yapılmaktadır.[30]

[29] *Üsküdar Sempozyumu,* İstanbul, 2004, s 93
[30] Muzaffer Özgüleş, age. , s. 91, 92.

F. 5. Gülnûş Valide Sultan Camii genel iç çekimi

Avlunun kıble girişi tarafında bulunan sıbyan mektebinin altındaki kemerin solunda otuz dört musluklu abdest yeri vardır. Dokuz ahşap sütunun taşıdığı üzeri kiremit örtülü yine ahşap bir gölgeliği bulunmaktadır. Abdest mahallinin arkasında bulunan imaretin karşısında camiye Arasta Çarşısı ile beraber yapılmış yedi dükkân bulunmaktadır.[31]

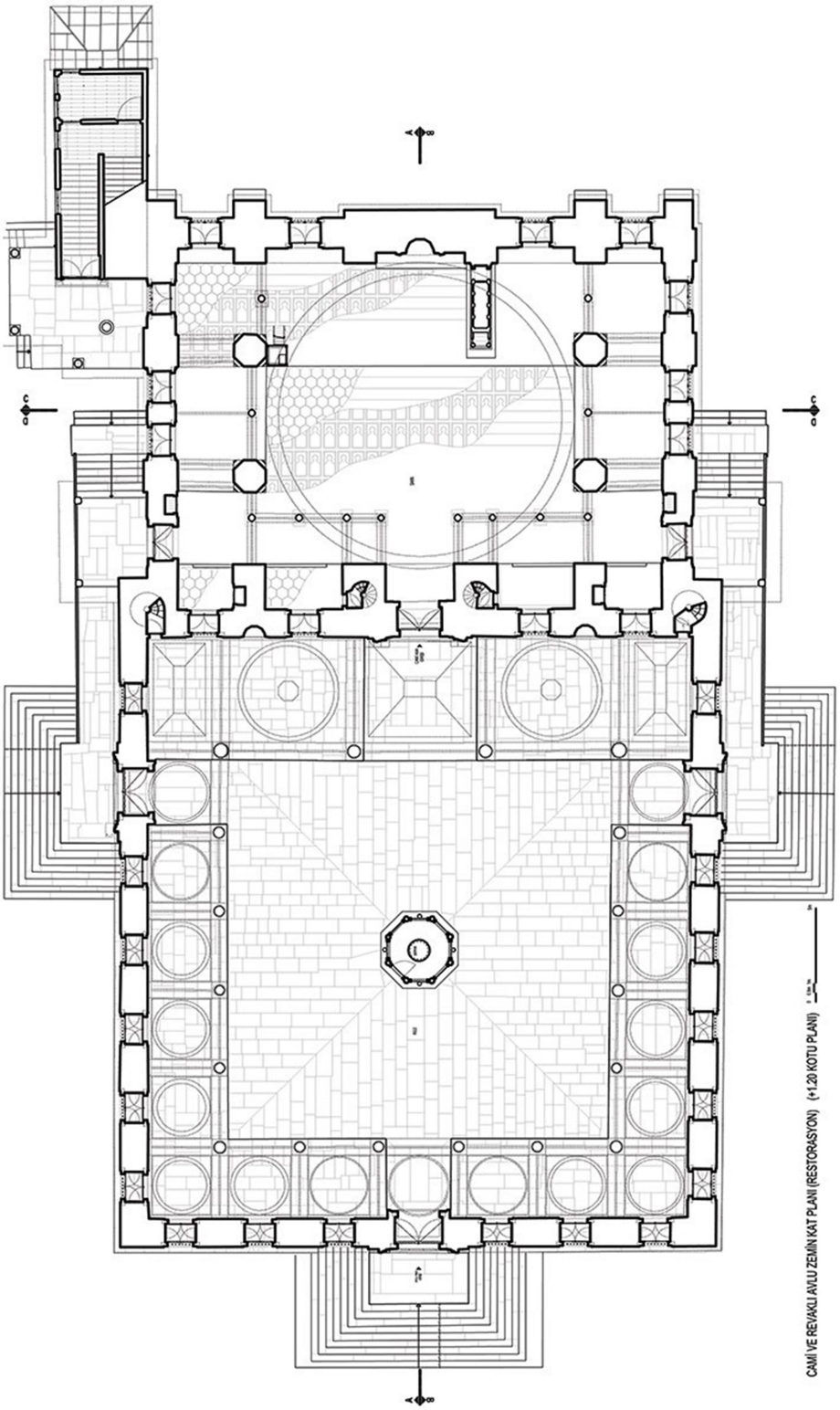
Avlunun batısında, çarşı kapısı karşısında almaşık duvar örgülü, kirpi saçaklı, tonozla örtülü su deposu, kuzeyinde sivri kemerli üç nişli, almaşık duvar örgülü, bugün harap durumda olan yangın havuzu ve helâlar bulunmaktadır.[32]

Caminin iki yanında bulunan ve kesme taştan yapılmış minareleri ikişer şerefelidir.[33] İki minarenin de son cemaat yerinde bulunan ahşap giriş kapıları, caminin esas girişindeki revak içine açılmaktadır. Sadeliğin hakim olduğu minarelerin her şerefesinin altında dört sıralı dizilmiş mukarnaslar kullanılmıştır. Bu mukarnaslarla birlikte geometrik süslemeli[34] mermer şebekeler korkuluklu ve istalaktitlidir. Elli altı metre yüksekliğinde olan minarelerin külahları kurşun kaplı ve üzerinde alemleri vardır.[35] Bir geçiş dönemi camii olduğundan barok-klasik üslupta yapılmış denilebilir.[36]

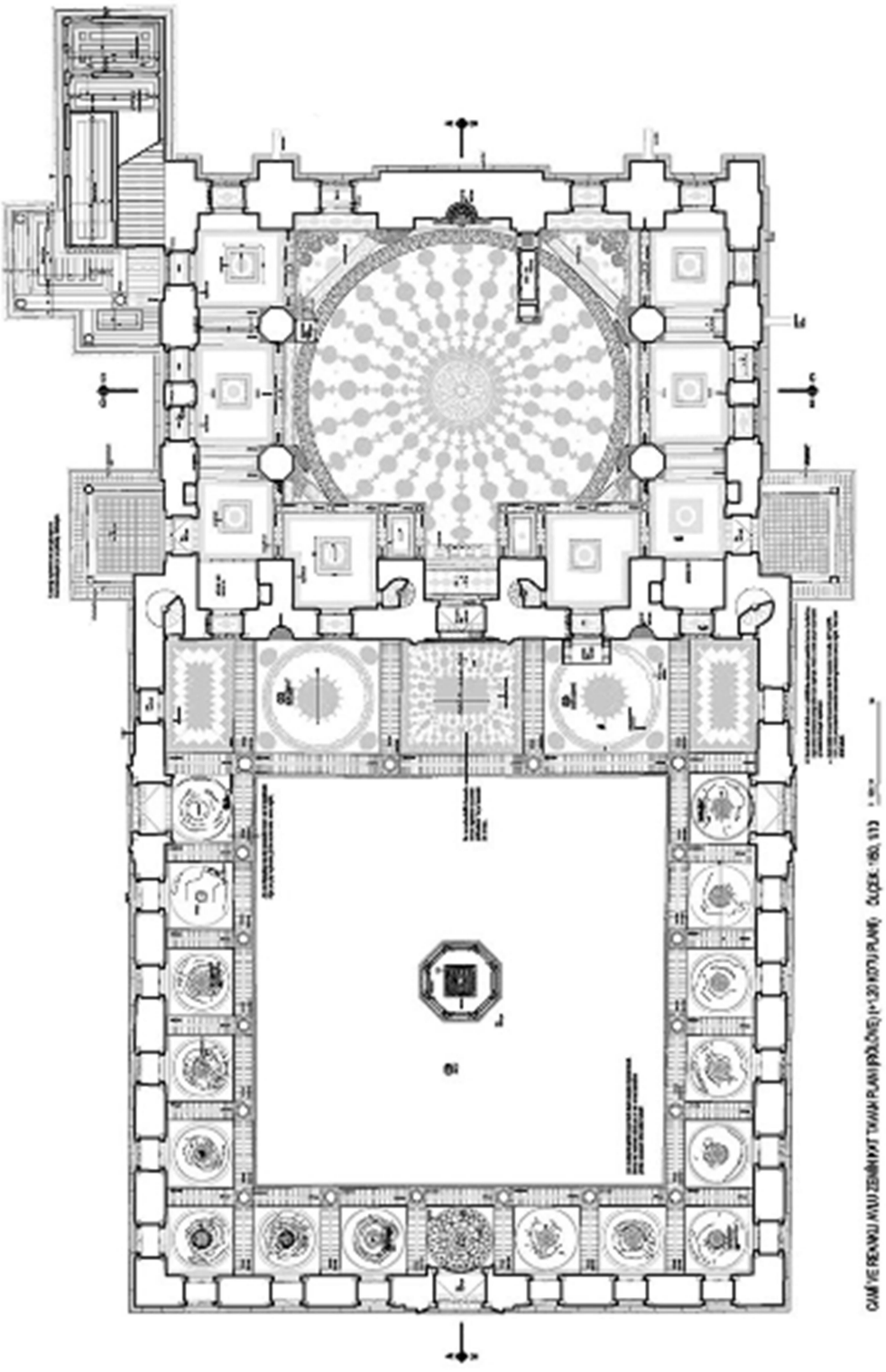
[31] Mehmet Nermi Haskan, age., s. 384.
[32] Müşfika Akbulut, age., s. 16.
[33] Mehmet Nermi Haskan, age., s. 380.
[34] Müşfika Akbulut, age., s. 31.
[35] Mehmet Nermi Haskan, age., s. 380.
[36] *İstanbul Gezginleri*, *Üsküdar İstanbul Asya'sı*, s. 13.

1.3.1. Cami

Mimari Planı

F. 6. Cami Ve Revaklı Avlu Zemin Kat Planı (Restorasyon)

F. 7. Cami Ve Revaklı Avlu Zemin Kat Tavan Planı (Rölöve)

F. 8. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin mihrabı

1.3.1.1. Mihrap

Mihrap genellikle cami veya mescidin iç mekânının güneye bakan duvarın tam ortasında ve içine oyulmuş zannını verecek tarzdadır. Cemaatin namaz kıldığı zeminden bir basamak kadar yüksektedir. İmam, bütün cemaatin önüne geçer ve mihrapta namazı kıldırır.[37]

Enine gelişen harimin güney duvarı ortasında yükselmektedir. Mihrap süslemesinde çini ve mermer kullanılmıştır. Açık yeşil zemin üzerine koyu mavi göbekli çiniler Tekfur Sarayı'nda yapılmıştır. Çini mihrabın sadece iki yanında kullanılmıştır.[38] Kavsara ile bordür arasında, yaldızlı kabartma bitkisel süslemeli yeşil zemin üzerine, mukarnaslı, dışa çıkıntılı, ajurlu ve kubbemsi iki kabaranın da yerleştirildiği köşelik kısmı vardır. Mavi ve yeşil renklerin hakim olduğu mihrabın süslemesi çiçeklerle çevrelenmiş üçgen şeklindeki tepelik kısmı ve en üstte içi rumî dolgulu çiçek kabartmasıyla tamamlanır. Mukarnasa kadar 2.60 cm yükseklikte, 1.42 cm genişlikte ve 90 cm derinlikte mihrap nişi kavsarası vardır. Beş kenarlı olan üst kısmında, en alttakilerin sivri kemerli sağır nişlerden oluştuğu yedi sıra mukarnas dizisi görülür. Mukarnaslı kavsara ile nişin alt kısmı arasında yan yana sıralanan yedi tane kabara nişe hareket kazandırmıştır. Her iki yanında, kum saatli küçük sütunceler bulunan mihrap nişinde, kademeli olarak daralan ince bir şerit mukarnaslı kavsarayı kuşatmaktadır. Bugün orijinal şeklini koruyan mihrabın, sağ ve sol tarafında bir büyük bir küçük dört bakır şamdan vardır.[39]

[37] Hafız Hüseyin Ayvansaraylı, *Hadikatü'l-Cevami,* İstanbul, Tercüman Aile Ve Kültür Kitaplığı Yayınları, 1987, s. 13.
[38] Mehmet Nermi Haskan, age., s. 383.
[39] Müşfika Akbulut, age., s. 38.

1.3.1.2. Minber

F. 9. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin minberi

Minber lügat manası olarak yüksekliği ifade etmektedir. Peygamberimizin cemaate ayakta hitap ederken yorulmamalarını ve bir yere dayanmalarını sağlamak için Mescid-i Nebevî'ye hurma ağacından direk konulmuştur daha sonraları bu şekil üç basamak haline getirilmiştir.[40] Zamanla minberler içlerinde yer aldıkları camilerin genel havası ve büyüklüklerine göre yükselmiş, basamakları artmış, sonraları üstlerine birer külâh konulmuştur. Minberler, mihrabın sağ tarafında yer almışlardır.[41]

Mihrabın solunda yer almaktadır. Özenli bir mermer işçiliğe sahiptir. Minberin, celî sülüs hatla besmele-i şerîf ve "Lâ İlâhe İllâ'l-Lâh Muhammedün Resûlu'l-Lah" yazılı yeşil renkli perdenin asılı olduğu, 2.52 cm yükseklikte, 98 cm genişlikte girişi bulunur.[42]

[40] Tahsin Öz, *İstanbul Camileri,* 1.Cilt, Türk Tarih Kurum Basımevi, Ankara, 1997, s. 11.
[41] Hafız Hüseyin Ayvansaraylı, age., s. 13, 14.
[42] Müşfika Akbulut, age., s. 38.

1.3.1.3. Kürsi

Camide herkesin görebileceği ve üzerinde dini hizmet görecek olanın sesini kolayca işitebileceği müsait bir yerde yüksek bir mahal yapılır. Bu mahalde vaiz vaaz eder mevlithanlar buraya çıkarak mevlit okurlar. Kürsi dediğimiz ve ancak bir kişinin rahatça oturup hizmetini yapacağı bu yerler ya cami ana duvar veya sütunlarına bitişik olarak cami inşası sırasında ve taştan yapılır veya caminin uygun bir yerine sonradan konur bunlar genelde ağaçtan yapılmıştır.[43]

F. 10. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin kürsisi

1.3.1.4. Mahfil

Camilerde binanın yükseklik ve büyüklüğüne göre daha fazla cemaatin topluca ibadetlerini sağlamak gayesi ile sütunlar üzerinde ve bir tarafı de caminin mihrap duvarı hariç diğer ana duvarlarına bitişik yerler meydana getirilmiştir. Büyük camilerde bu mahfillerin üst üste iki katlı olarak yapıldığı da görülmektedir. [44]

[43] Hafız Hüseyin Ayvansaraylı, age., s. 19, 20.
[44] Hafız Hüseyin Ayvansaraylı, age., s. 17.

Hünkâr Mahfili:

İlk mescid ve camilerde Emirü'l-Mü'mini'nin ayrı bir yeri bulunmamaktaydı. Daha sonraları caminin mihrap duvarının bir bölümünde ve yüksek bir yerde İslâm Devlet Başkanı için bir mahal ayrılmıştır. Hünkâr Mahfili denilen bu yere ayrı bir kapıdan girilmekle beraber camilerde mahfil denilen ve cemaate açık yüksek ve kalabalık zamanlarda namaz da kılınan yerlerden de geçilebilir. Osmanlı Devleti'nin 18. Yüzyıl ve daha sonraki devirlerde Hünkâr Mahfillerine ve dolayısıyla caminin esas bünyesine bitişik olarak ve Hünkâr kasrı denilen Padişahın istirahat edeceği, abdest tazeleyeceği binaların da yapıldığı görülmektedir.[45]

F. 11. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin Hünkâr mahfili

[45] Hafız Hüseyin Ayvansaraylı, age., s. 15, 16.

Müezzin Mahfili:

Genellikle büyük camilerde müezzinlerin bütün cemaate seslerini duyurabilmeleri için yüksek bir yerde görev yapmaları düşüncesiyle caminin mihraba yakın bir kısmında veya daha gerilerde sütunlar üzerine inşa edilen 4x4 metre veya daha az ve çok bir yer ayrıldığı görülmektedir. Bazı camilerde giriş kapısının üstündeki mahfil bu hizmet için kullanılır. Bu yere müezzin mahfili denilmektedir.[46]

F. 12. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin (VGMA) müezzin mahfili

F. 13. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin müezzin mahfil

[46] Hafız Hüseyin Ayvansaraylı, age., s. 16.

Kadınlar Mahfili:

F. 14. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin VGMA kadınlar mahfili

F. 15. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin VGMA kuş bakışı kadınlar mahfili

1.3.1.5. Hünkâr Kasrı

F. 16. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin Hünkâr kasrı

Caminin doğu yönündeki cami duvarına bitişik ahşap Hünkâr Kasrı üç ahşap, iki taş sütun üzerine yapılmıştır.[47] Mekânda sofa, abdest alma yeri ve tuvaleti ile konutta bulunması gereken bütün birimlere sahiptir. Dışa üç yönden çift kanatlı ahşap kepenklerle açılan dinlenme mekânının duvarları ve tavanın büyük bölümü dökülmüş ve onarıma muhtaç durumdaki kalem işleri ile bezelidir.[48]

[47] Sudi Yenigün, age., s. 22.
[48] *Üsküdar sempozyumu*, s. 94.

1.3.1.6. Sebil

Sözlükte, "yol" anlamına gelen sebil, Arapça bir kelimedir. Yoldan geçen insanlara su ve özel günlerde şerbet dağıtmak için kurulan, Türk Mimarisi'ne özgü hayır yapısı olan sebiller, bir külliyenin parçası olarak, caminin, türbenin, medresenin ve özellikle çeşmenin yanında yer almışlardır.

Sebil 1709 yılında, caminin tamamlanmasından bir yıl önce, külliyenin dış avlu duvarının güneydoğu köşesine, Hakimiyet-i Milliye caddesi üzerine, çeşme ile Gülnûş Valide Sultan'ın türbesinin arasına inşa edilmiştir. Sebilin beş yüzünde birer beyit ikişer kolon halinde Talik yazılıdır. Beyit Şair Ta'ib Efendi'ye[49] aittir. Bu kitabeler 20x147 cm ölçülerindedir. Beş pencerelidir her pencerede dört adet su verme deliği vardır. Pencerelerin arasındaki kalınca sütunlar yukarıda sivri kemerlerle birleşir. Kitabe bunların üst kısmında saçaklı ve nispeten basık kubbesi kurşun kaplıdır.[50]

F. 17. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin sebili

[49] 1655 yılında Halep'te doğmuştur. asıl adı Mustafa Naim'dir. Ocak 1716 yılında Patras, Mora'da vefat etmiştir. https://www.biyografi.info/kisi/naima

[50] Hatice Aynur, *III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri 1703-1730*, İstanbul, 1995, s. 116.

Sultan Suyu

Velidebağ Kasrı'nın karşısındaki bahçeden akan su, Valide Cedid Camii'ne gelir, geliş yolundaki Ahmediye Külliyesi'ne de su verirdi.

Gülnûş Emetullah Valide Sultan tarafından yaptırılan Cedid Valide Sultan Camii, gerek bünyesindeki gerek etrafında yaptırılan su ile ilgili tesisler açısından İstanbul'un en zengin eserlerinden biridir. Şadırvan üstü kurşun kaplamalıdır. 8 penceresi tunç şebekelidir.

İstanbul'un en büyük ve güzel sebillerinden biri olan eser tamamen mermerden yapılmıştır. 5 penceresinin şebekeleri tunçtandır. Evvelce yaldız boyalı olan bu parmaklıklar 1984 yılında yeşil yağlı boya ile boyattırılmıştır. Sebil, caminin bitirilmesinden bir yıl önce, 1709-1710 tarihinde hizmete açılmıştır.

Havuz sarnıcı, balaban kapısı yanında helaların önünde bulunan bu büyük havuz sarnıç iki sıra tuğla, bir sıra kesme taştan klasik üslupta inşa edilmiştir. Bir cephesinde iki, diğer cephesinde bir olmak üzere üç çeşmesi vardır. 1985 yılında yapılan incelemede çeşmelerden birinin delinerek havuza girildiği görülmüştür.

Su tabutu ve tulumbalı kuyu, cami avlularının en güzel motiflerinden olan su tabutlarının şehir suyunun kullanılmasından sonra bir kenara atılması çok yanlış bir tutumdur. Valide Cedid Camii dış avlusunda bulunan kapağı kitabeli bu güzel su tabutu, bugün abdest muslukları revakının bir köşesine atılmış kuyusu doldurulmuş saçağı sökülmüştür.[51]

[51] H. Besim Çeçener, *Üsküdar Merkez Mahelleleri Osmanlı Dönemi Su Uygarlığı Eserleri*, İstanbul, 2007, s. 80-82.

1.3.1.7. Çeşme

F. 18. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin birinci çeşmesi

İki çeşme bulunmaktadır. İlk çeşme doğu cephesinde, ikince çeşme avlunun arka kapısının sağ tarafına yerleştirilmiştir. Çeşme tamamen mermerden her tarafı işlenmiş süslü bir çeşmedir. Ayna taşı içinde vazo biçiminde çiçekler ve etrafında ise bütün çeşmeyi de saran dendanlar ile içi istiridye şeklinde olan yuvarlak bir kemeri vardır. Çeşmenin üst tarafında büyükçe bir alınlık da tamamen taş işçiliği ile bezenmiştir. Lâle devrinden önce yapılmış olan bu çeşme cephe süslerinde batı etkisinin daha önce başladığını gösteren bir örnektir.[52] Merkezde içi istiridye nişle dolgulanmış yuvarlak kemer ve üzerine yerleştirilen kitabe levhası Şair Ta'ib'e ait olup, en üstte ise yelpaze şeklinde palmetli alınlık kısmından oluşmaktadır.[53]

[52] Hatice Aynur, age., s. 115.
[53] *Üsküdar Sempozyumu,* s. 96.

F. 19. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin ikinci çeşmesi

İkinci çeşme Caminin batısında, İmam Nasır sokağına açılan dış avlu kapısının sağındadır.

Üsküdar'da Cedid Valide Camii'nin güney kısmında İmam Nasır sokağına açılan avlu kapısının sağında bulunmaktadır. Kesme taştan yapılmıştır. Talik bir yazı ile üçer mısralık dört satırlı kitabesi bulunur.

1.3.1.8. İmaret

Külliyeyi oluşturan diğer yapılardan bağımsız olarak Balaban caddesinin kuzeyine inşa edilmiştir. Bir süre fırın olarak,19. yy da Gima market tarafından kullanılmıştır. Son dönemde kullanılmamaktadır. Yanındaki restoranlar tarafından masa ve sandalye konulmuş vaziyettedir.

F. 20. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin imareti (VGMA'dan)

İmaretin yanındaki çeşme I.Abdulhamid'in ikinci kadını Sineperver kadın tarafından ölen oğlu için yaptırılmıştır

F. 21. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin imareti

1.3.1.9. Şadırvan

F. 22. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin şadırvanı

Sütunlar üzerine oturtulmuş kubbelerle çevrili iç avlunun genellikle tam ortasında çoğunun havuzu ve fıskıyesi olan ve bu havuzun dış çevresinde müteaddid muslukları da bulunan şadırvan görülür. Şadırvanlar caminin mimari hüviyetiyle hem ahenk olup çoğu birer sanat eseri görünümündedir.[54]

İç avlunun orta yerinde zarif bir şadırvan vardır. Şadırvan tamamen mermerden ve sekiz cephesi bulunur. Her yüzün köşelerinde mermer sütunlar vardır. Sütunlar mukarnas başlıklı ve tunç bileziklidir. Bu sütunların arasında pirinç şebekeler yerleştirilmiştir. Sütunları birbirine bağlayan kemer altında mermer oyma şebekeler konmuştur. Kemerlerinde vazo içinde çiçek kabartmaları bulunur,[55]sivri kemerlerin kilit taşlarına, değişik şekilli rozetler yerleştirilmiştir.

Sivri kemerlerin üzerinde koyu yeşil zeminli 10 x 1.50 cm boyutlarında, mermer kitâbe levhaları bulunur. Üzerlerine altın varaklı, kabartma celî tâ'lik hatla yazılmış kitâbe metni on altı mısradan oluşur ve Şâir Tâ'ib'e[56] aittir.[57] Şadırvanın kurşun kaplı[58] kubbesi mermer istalaktitli bir kasnağa oturtulmuştur. Tepesinde alemi vardır.[59]

[54] Hafız Hüseyin Ayvansaraylı, age., s. 21, 22.
[55] Mehmet Nermi Haskan, age., s. 380.
[56] Maliye tezkireciliği ve süleymaniye vakfı rûznâmçecisi Osman Efendi'nin oğludur. Müderris olmuş ve Mısır Mollası olduğu bulunduğu sırada dilini tutamadığı için 25 mayıs 1724 yılında Mısır Valisi tarafından zehirletilerek öldürüldü. Kahire'deki Hazra-İ Haseneyn Türbesi'ne defnedildi.
[57] Abdülkadir Özcan, "Osmanzade Ahmet Taib" mad., TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, Cilt:34, s. 2, 3.
[58] Müşfika Akbulut, age., s. 34.
[59] Mehmet Nermi Haskan, age., s. 380.

1.3.1.10. Dükkân

Eskiden dokuz dükkân olduğu bahsedilmektedir. Günümüzde yedi dükkân caminin kuzey avlu duvarının dışında, imaretin karşında mahya odasının yanından doğu avlu duvarı hizasına kadar yan yana sıralanmaktadır. Kalan iki dükkân imaretin bitişiğinde ve balaban caddesi üzerinde yer alan harap durumdaki yapılar olduğu düşünülmektedir.[60]

F. 23. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin dükkânları üstten(VGMA'dan)

F. 24.Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin dükkânları (VGMA'dan)

[60] *Uluslararası Üsküdar 9. Sempozyumu*, Cilt:3, 2017, s. 318, 319.

1.3.1.11. Hazire

F. 25. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin haziresi (VGMA'dan)

Dış avlunun kıble istikametinde duvarla ayrılan bir bölümünde kabirler yer alır buraya hazire denir.[61]Hazire, türbe ve çarşı kapısı arasında yer almaktadır.[62]

Caminin güneyinde yer alan hazire, güneydoğuda on iki, güneyde ve batıda altışar tane demir şebekeli penceresi olan, kesme taş çevre duvarıyla sınırlandırılmış üçgene yakın bir alanı kaplar. Hazirede toplam altmış iki mezar bulunmaktadır. Dört mezarın mezar taşı kitâbesizdir, sekiz tane mezar taşının kitâbesi zamanın ve havanın şartlarının etkisi ile bugün okunmaz durumdadır. Geri kalan mezar taşlarından, otuz altı mezar taşı kitâbesinin, biri celî tâ'lik hatla, diğerleri celî sülüs hatla taş üzerine kabartma olarak Türkçe yazılmıştır. Yalnız bir mezar taşı kitâbesi mermer üzerine latin harfleriyle yazılmıştır.[63]

F. 26. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin haziresi üstten (VGMA'dan)

[61] Hafız Hüseyin Ayvansaraylı, age., s. 22.
[62] Mehmet Nermi Haskan, age., s. 386.
[63] Müşfika Akbulut, age., s. 69-70.

1.3.1.12. Muvakkithane

F. 27. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin muvakkithanesi

Muvakkit lügatte vakit tayin eden, ıstılahta ise namaz vakitlerinin belirlenmesinde kullanılan saatleri düzenleyen, bunların ayarlarına ve tamirlerine bakan kişi manasına gelmektedir. Muvakkithane ise muvakkitlerin çalıştıkları binaya verilen isimdir. Pek çok tarihi caminin külliyesinde de görülebileceği gibi cami ve mescitlerin girişinde veya bahçesinde bir iki oda halinde camiye bağlı olarak külliyelerin bir parçası olarak yer alırlar.[64]

Muvakkithane caminin doğusunda kalan çeşme, sebil, türbeden sonra hazirenin de sağ tarafında yer almaktadır. Muvakkithane, konum olarak külliyenin Hakimiyet-i Milliye Caddesine bakan doğu tarafındadır. Çeşme ve sebilden sonra gelen Gülnûş Emetullah Valide Sultan'ın açık türbesi ile hazire arasında kalan küçük bir oda olarak tasarlanmış bu yapı mimari özellikleri bakımından bağlı bulunduğu yapı topluluğundan farklıdır. Tek odadan ibaret ve girişi avludan olan kesme taştan yığma yapı, esasen dikdörtgen planlıdır. Yola bakan cephesi tipik bir muvakkithane özelliği diyebileceğimiz şekilde çok köşeli olup, üç yüzü ve üç adet büyük dikdörtgen pencereye sahip küçük bir yapıdır.[65]

F. 28. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin muvakkithanesi (VGMA'dan)

Dikdörtgenin caddeye bakan kenarı üçlü cephe halinde dışarı taşırılmıştır. Yuvarlak kemerli, demir şebekeli bu üç büyük pencere ile iç mekanın dışarısıyla olan ilişkisi güçlendirilmiştir. Küçük kagir yapının ahşap çatısı kiremit örtülüdür. Mermer söveli, kemerli kapısı üzeri iki satır halinde bir ayet-i kerime yazılmıştır.[66] Üsküdar'ın bir çok camileri namaz vakitlerini buradan öğrenirdi.[67]

[64] Salim Aydüz, *İstanbul Muvakkithaneleri Ve Muvakkitleri,* İstanbul, 2009, s. 75.
[65] Salim Aydüz, age., s. 118.
[66] Mehmet Nermi Haskan, age., s. 386.
[67] Salim Aydüz, age., s. 75.

1.3.1.13. Türbe

F. 29. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin türbe kafesi

Türbe Caminin güneydoğusuna, Hakimiyet-i Milliye caddesi üzerine, muvakkithaneyle sebilin arasına inşa edilmiştir. Dış avlu duvarına bitişik konumda yer alır.[68] Sekizgen bir kaidenin köşelerine yerleştirilen mukarnas başlıklı, sekiz mermer sütun ile bunlara dayandırılmış sövelerin sivri kemerlerle birbirine bağlanması ile meydana getirilmiş üzeri madeni çemberden yapılan kubbe ile örtülüdür.[69] Gülnûş Valide Sultanın vasiyetnamesinde belirttiği gibi üstü açık ve demirden kafes biçiminde yapılmıştır.[70]

Türbe hattatı Bursalı Hazerfen Mehmet Efendidir.Türbesindeki kabrinin şahidesinde şunlar yazılır.

"Bu mezar, gaza ve fetihler babası, muzaffer sultan, Ahmed Han Gazi'nin, hayır ve hasenat sahibi, hayalıların efendisi, saltanat güneşinin doğuşu ve hilafet ayının ortaya çıkışının sebebi olan annesine aittir."[71]

F. 30. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin türbesi

[68] Sevinç Kuşoğlu, age., s. 160.
[69] Üsküdar Sempozyumu, s. 95.
[70] Emine Berksan, *II. Mustafa Ve III. Ahmed'in Valideleri Emetullah Gülnûşsultan Ve Vakıfları*, İstanbul, 1998, s. 20.
[71] Sevinç Kuşoğlu, age., s. 160 .

1.3.1.14. Mektep

Sıbyan mektepleri, ilk tahsili vermek üzere inşa edilen 1453'ten 1924'e kadar faaliyetine devam eden, eğitim-öğretimde, vakfiyelerde yazılı olan esasların dikkate alındığı, vakıf mütevellileri ve cami hocalarının denetimi altında bulunan, eğitim kurumlarıdır. Bu mekteplerde sabi denilen beş-altı yaşındaki çocuklar okuduğu için bu ad verilmiştir.[72]

F. 31. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin sıbyan mektebi

F. 32. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin sıbyan mektebi (VGMA'dan)

Külliyenin mektebi, çocuk gürültülerinin camideki insanlara rahatsızlık vermesi endişesi ile külliyenin uzak köşesine,[73] balaban caddesine açılan, sivri kemerli, beşik tonozlu, küfeki taşından yapılmış bir geçitle avluya bağlanan kapısının üzerine iki kat olarak inşa edilmiştir. Bu fevkani plan şemasının uygulanmasında, sokağın gürültüsünden uzaklaşmak ve mekâna daha fazla ışık girmesini sağlamak başlıca etken olmuştur.[74] Enine dikdörtgen planlı ikinci kat, üç derslikten meydana gelmektedir. Sıbyan mektepleri büyük külliyelerde nadiren iki derslikli olanlarına rastlanan, genellikle tek derslikle yapılardır.[75] Bu nedenle külliyenin sıbyan mektebinin derslik kısmının üç bölümlü olması orijinal planın değişikliğe uğratıldığını göstermektedir. Yapı kurşun kaplı, biri daha basık tonozla örtülmüştür.[76] Mektep caminin dış avlusuna girişin sağlandığı ana kapının üzerindedir.[77]Dıştan yatay olarak yerleştirilen, bir sıra taş iki sıra tuğla dizisinden oluşan, klasik dönem öncesi Osmanlı yapılarında görülen almaşık bir duvar örgüsüne sahip olan yapıyı, iki kat arasında kesme taştan bir korniş ve çatı altında iki sıra saçak çepeçevre dolaşır. Yapının kuzey ve güneye bakan cephelerinde dördü yan yana dizilmiş, demir şebekeli dikdörtgen söveli beşer penceresi, doğuya bakan cephesinde de iki penceresi bulunmaktadır. Mektebe giriş, avlu, cephesindeki yuvarlak kemerli ahşap kapının ardından, dik bir taş merdivenle sağlanır. Giriş kapısının yanında mahya odası bulunmaktadır.

---

[72] Müşfika Akbulut, age., s. 65.
[73] Özgönül Aksoy, *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*,İstanbul, 1968, s. 149.
[74] Özgönül Aksoy, age., s. 153.
[75] Özgönül Aksoy, age., s. 158.
[76] Müşfika Akbulut, age., s. 66.
[77] *Uluslararası 9. Üsküdar Sempozyumu*, s. 21.

1.3.1.15. Kuş Evleri

F. 33. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin kuzey cephesinde bulunan kuş evi (VGMA'dan)

Kuş evleri, Osmanlı medeniyetinde[78] küçük kuşların barınması, konaklaması amacıyla [79]yapıdaki duvar düzleminde hangi malzeme kullanılıyorsa taş, tuğla ve mermer[80] çeşitli teknik ve biçimlerde işlenerek oluşturulan yapılardır. Osmanlı döneminde 15. yüzyılda hayata geçmiş ve 19. yüzyıla denk varlığını sürdürmüştür. Medrese, ev, mektep, saray ve genelde camilerin dış cephesine monte edilen bu evleri yuva belleyen kuşlar yaşamlarını buralarda sürdürmektedir. Kuş evleri, binaların bol güneş alan ve rüzgâr vurmayan cephelerinin, ulaşılamayacak yüksekliklerine yerleştirilmiştir.[81] Kuş evleri hem yapının süsü hem de kuşlara yapılmış bir hayır eserleridir.[82]

F. 34. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin kuzey cephesinde bulunan kuş evi (VGMA'dan)

F. 35. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin batı cephesinde bulunan kuş evi (VGMA'dan)

[78] Erman Güven, *Merhametin Ve Sevginin Mimarîsi:Kuş Sarayları*, İstanbul, 2005, s. 1.
[79] Seçil Yörükoğlu, *Kültürel Mirasın Yeni Nesile Aktarılması Amacıyla Kuş Evlerinin Görsel Sanatlar Dersi Programında Kullanılması*, İstanbul, 200, s. 10.
[80] Acar Avunduk, *Kuşevleri,* İstanbul, 2009, s. 190.
[81] Erman Güven, age., s. 1.
[82] Seçil Yörükoğlu, age., s. 11.

1.3.1.16. Hat Levhalar

İç Hat Levhalar:

Kadınlar Mahfili [83]

F. 36. Gülnûş Valide Sultan Camii kadınlar mahfilinde asılı olan levha

Okunuşu: " el- Cennetü tahte'l-akdâmi'l-ümmehât"

Manası: "Cennet anaların ayağı altındadır".

F. 37. Gülnûş Valide Sultan Camii kadınlar mahfilinde asılı olan levha

Okunuşu:"Sübhân Allâhi ve bihamdihî. Sübhân Allâhi'l-'azîm"

Manası: " Allah'ı tesbih ve O'na hamd ederim. Azîm olan Allah'ı tesbih ederim"

[83] Kadınlar mahfilindeki üç levhanında hattatı III. Ahmed'dir. Sultan III. Ahmed, sülüs ve celî sülüsü, devrin ünlü hattatı Hafız Osman'dan, tal'ik hattı Şeyhülislam Veliyüddin Efendi'den öğrenmiştir. İcazetini Hafız Osman'dan almıştır.

F. 38. Gülnûş Valide Sultan Camii kadınlar mahfilinde asılı olan levha

Okunuşu: "Ra'su-l - hikmeti mehafetu'l-lâh"

Manası: "Hikmetin başı Allah korkusudur"

Hünkâr Mahfili

F. 39. Gülnûş Valide Sultan Camii hünkâr mahfilinde asılı olan levha

Okunuşu: "Edrikni yâ Hazreti el- Hızır Aleyhi's-selâm"

Manası: "İdrak eyle ya Hazreti Hızır a.s. "

Dış Hat Levhalar:

İç avluya girişi sağlayan mermer üç kapının yuvarlak kemerleri üzerindeki dikdörtgen kitâbeler, yeşil mermer zemin üzerine altın varaklı, kabartma celi sülüs hatla, tek satır olarak Arapça yazılmıştır.[84] İç avluya açılan üç kapı girişi bulunmaktadır. Bunlar doğu, batı ve kuzey yönlerindedir. Üç kitâbenin hattatı Bursalı Hezârfen Mehmed Efendidir.[85]

Kuzey Kapısı;

F. 40. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin iç avlusunun kuzey giriş kapısı

F. 41. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin iç avlusunun kuzey giriş kapı levhası

Okunuşu: "Eşhedü en lâ ilahe illâ'l-lah ve eşhedü enne Muhammeden resûlu'l-lah"

Mânası: "Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in onun kulu ve resulü olduğunu şehâdet ederim." 91x 2.88 cm ölçülerindedir.

[84] Müşfika Akbulut, age., s 20-21

[85] Hattat Mehmed Efendi'nin oğludur. Birçok işte usta olduğu için hezârfen denmiştir. Özellilke sülüs ve celi yazıda ayrıca tezhipte ustadır. Topkapı Saray'ında yazı hocalığı yapmıştır. Sülüs hattını Kürdzâde İbrahim Efendi'den öğrenmiştir, icazetini Hafız Osman'dan almıştır. Camide bulunan celî yazılar dışında türbedeki celî sülüs yazı kuşağı da Mehmed Efendi'ye aittir.Müstakimza Süleyman Sadeddin *Tuhfe-İ Hattâtîn,* İstanbul 1928, s 456; Mirza Habib Efendi, *Hat Ve Hattatan,* İstanbul, 1305, s 143

Batı Kapısı;

F. 42. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin iç avlusunun batı giriş kapısı

F. 43. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin iç avlusunun batı giriş kapı levhası

Okunuşu: "Selâmün' aleyküm tıbtüm fedhûlûha hâlidin"

Manası: "...Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedi kalmak üzere girin buraya,.." 82 x 2.80 cm ölçülerindedir.[86]

[86] Kur'ân Zümer Sûresi, Ayet 73

Doğu Kapısı;

F. 44. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin iç avlusunun doğu giriş kapısı

F. 45. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin iç avlusunun batı giriş kapı levhası

Okunuşu: "Selâmün' aleyküm üdhûlü'l cennete mâ küntüm te'melûn"

Mânası: "...Size selâm olsun. Yapmış olduğunuz (iyi) işlere karşılık cennete girin..."

86 x 2.82 cm ölçülerindedir.[87]

[87] Kur'ân Nahl Sûresi Ayet 32

Kapı kitabeleri:

Taç kapı;

F. 46. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin taç kapısı (VGMA'dan)

F. 47. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin taç kapı kitabesi

Kitabe; Şair Ta’ib Efendi,

Hattat; Fındıkzade İbrahim Efendi

Batı Kapısı;

F. 48. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin cami giriş batı kapısı

F. 49. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin cami giriş batı kapı kitabesi

Okunuşu: " Selâmün' aleyküm ketebe rabbüküm âlâ nefsihi rahmete"

Mânası: "...Selâm size! Rabbiniz merhamet etmeyi kendisine yazdı..."[88]

[88] Kur'ân En'am Sûresi Ayet 54

Doğu Kapısı;

F. 50. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin cami giriş doğu kapısı

F. 51. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin cami giriş doğu kapı kitabesi

Okunuşu: " Selâmün' aleyküm bimâ sabertüm fe ni'me 'ukbe'd-dar"

Mânası: "(Melekler:) Sabrettiğinize karşılık size selâm olsun! Dünya yurdunun sonu (cennet) ne güzeldir! (derler)"[89]

[89] Kur'ân Ra'd Sûresi Ayet 24

1.3.1.17. Cami Yazıları

Kubbe;

F. 52. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi kubbe yazısı

Okunuşu: " İnna'l-lâhe yümsikü's-semâvaâti ve'l erdâ. Entezûla velein zaleta in emsekehüma min ehadin min ba'dihi innehü kâne hâlimen gafûra"

Mânası: " Şüphesiz Allah gökleri ve yeri, nizamları bozulmasın diye tutuyor. And olsun ki onların nizamı eğer bir bozulursa, kendisinden başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O, halîmdir, çok bağışlayıcıdır"[90]

Mihrap;

Sıva üzerine, Arapça ayetin celî sülüs hatla yazıldığı kubbe kitâbesi dışında, hünkâr mahfili mihrabı kitâbesi siyah, diğerleri yeşil mermer zemin üzerine altın varaklı celî sülüs hatla, kabartma olarak yazılmıştır.

F. 53. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi mihrap yazısı

Okunuşu: "Kullema dehâle' aleyha Zekeriyye'mihrab"

Mânası: "Zekeriyya, onun yanına, mâbede her girişinde..."[91]

[90] Kur'ân Fâtır Sûresi Ayet 41
[91] Kur'ân Âl-î İmrân Sûresi, Ayet 37

Hünkâr Mahfili Mihrabı;

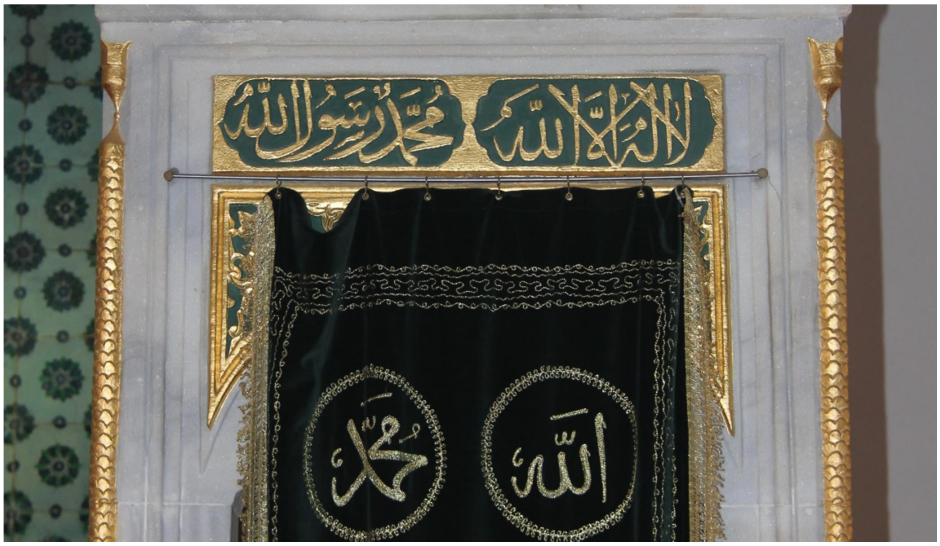

F. 54. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi hünkâr mahfili mihrap yazısı (VGMA'dan)

Okunuşu: " Kâlâ'l-lâhü te'âla kullema dehâle' aleyha Zekeriyye'l-mihrab"

Mânası: "...Allah buyurdu ki; Zekeriyya, onun yanına mâbede her girişinde..."[92]

Minber;

F. 55. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi minber yazısı

Minberin, celî sülüs hatla besmele-i şerîf ve "lâ ilâhe illâ'l-lâh muhammedün resûlu'l-lah" yazılıdır.

[92] Kur'ân Âl-î İmran Sûresi Ayet 37

Pandantif Yazıları;

F. 56. Gülnûş Valide Sultan Camii Allah cc duvar yazısı

F. 57 . Gülnûş Valide Sultan Camii Muhammed sav duvar yazısı

F. 58. Gülnûş Valide Sultan Camii Ebu Bekir r.a. duvar yazısı

F. 59. Gülnûş Valide Sultan Camii Ömer r.a. duvar yazısı

F. 60. Gülnûş Valide Sultan Camii Osman r.a. duvar yazısı

F. 61. Gülnûş Valide Sultan Camii Ali r.a. duvar yazısı

F. 62. Gülnûş Valide Sultan Camii Hasan r.a. duvar yazısı

F. 63. Gülnûş Valide Sultan Camii Hüseyin r.a. duvar yazısı

1.3.1.18. Cami Ana Giriş Mekânı Ve Revaklı Avlu

F. 64. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin iç avlusu (VGMA'dan)

F. 65. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu (VGMA'dan)

1.3.1.19. Mükbire

F. 66. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin mükbiresi (VGMA'dan)

Büyük camilerde şadırvan avlusuna ve bu avluda namaz için bulunan son cemaat mahalline, namaz kıldıran imamın aldığı tekbirleri aksettirmek ve esas cami dışında da içerde cemaatle kılınan namaza katılabilmeyi sağlamak gayesi ile cümle kapısı yanlarına cumba biçiminde çıkıntılar yapılmıştır ki buralarda vazifeli müezzinler imamın aldığı tekbirleri tekrarlamak sureti ile hizmet görürler.[93]

[93] Hafız Hüseyin Ayvansaraylı, age., s. 21.

2. GÜLNÛŞ VALİDE SULTAN CAMİİ TEZYİNATI

Teyzinat; kelime anlamı ile süsleme ya da bir şeyi güzel göstermek üzerine yapılan süsleri, nakışları, resimleri, bezemeleri ifade etmektedir. Herhangi bir şeyin ya da varlığın tabii karakterini ve işlevini değiştirmeden, onu güzelleştirmek amacıyla, yüzeyleri üstüne renkli renksiz, çizgi ya da oyma, kabartma gibi çeşitli tekniklerle süslemektir. Bu amaca bağlı güzellik; sanatta, edebiyatta ve doğada rastlantı işi değildir. Onları güzel yapan oranlar, ölçüler, bileşimler, uygulanan tekniklerdir. Süslemede; dönemlere, esas damgasını vuran en belirgin özellik motif ögesidir. Motifler, o bölgenin ya da o milletin tarihsel süreklilik içinde süsleme sanatlarının karakterini, sanat düzeyini ve sanat anlayışını izlememizde yardımcı olur.[94]

2.1. MİHRAP

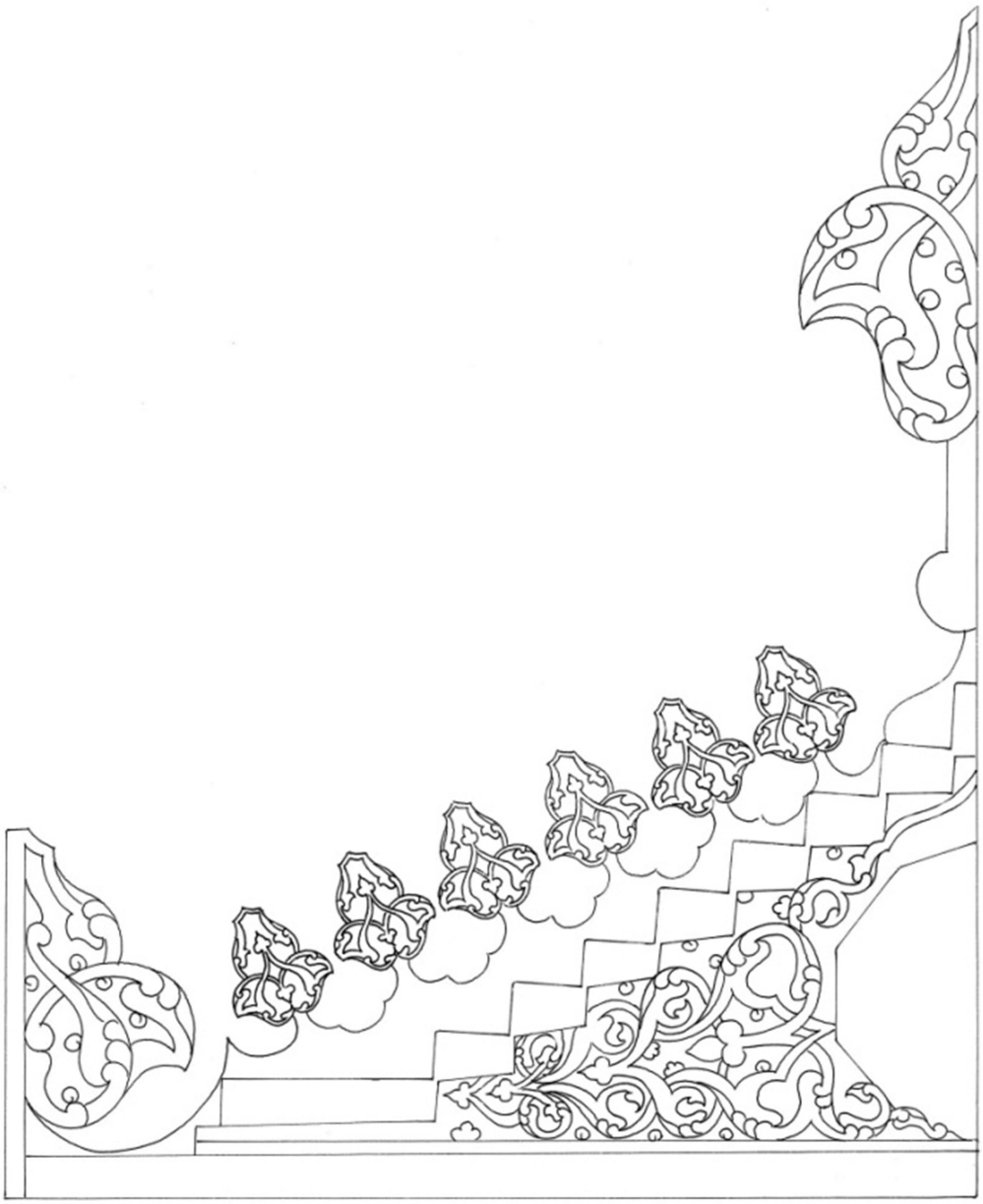
F. 67. Gülnûş Valide Sultan Camii mihrabı

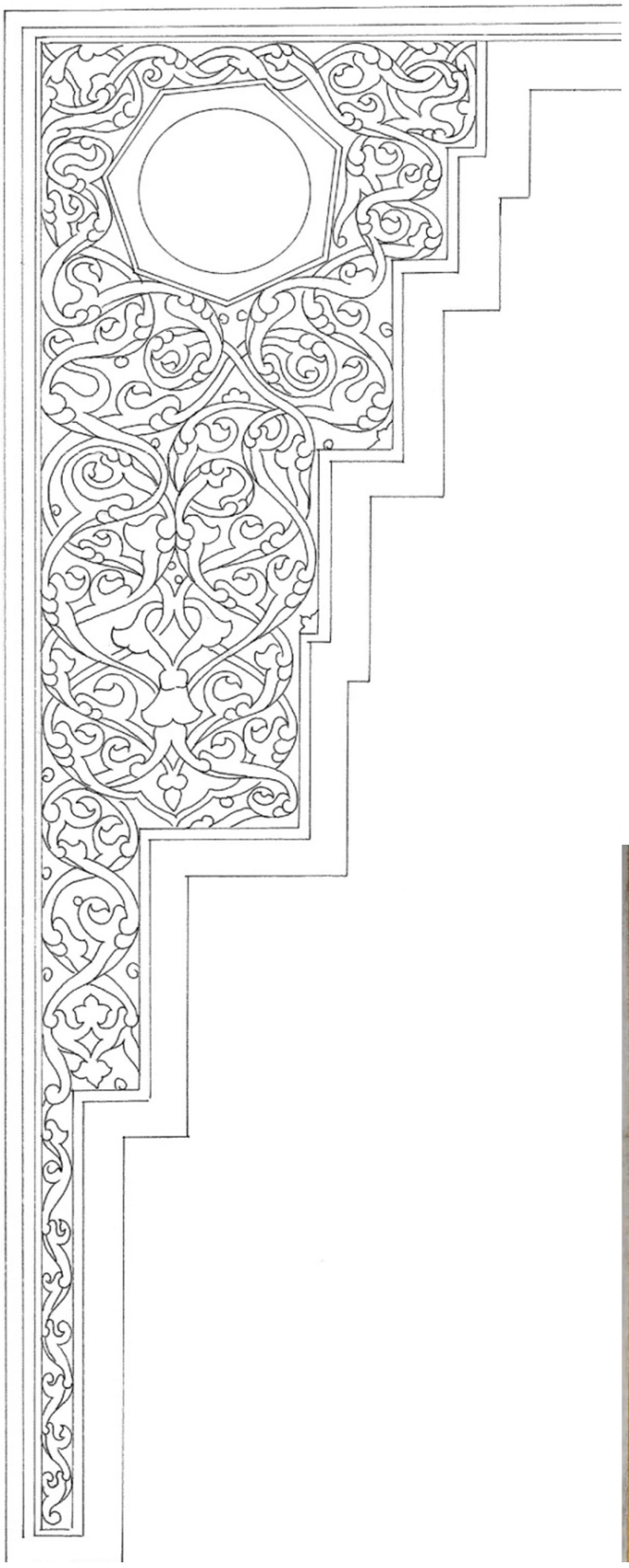
F. 68. Gülnûş Valide Sultan Camii mihrabı (VGMA'dan)

[94] http://www.revzentezyinat.com/b_revzen_tezyinat_cami_pencere_vitray.html (Erişim Tarihi 16.01.2019)

Çini ile çevrelenen mihrap kum saati sütuncelerde üç iplik rumî motifi kabartmalı olarak mermere işlenmiştir. Altın varaklıdır. Mukarnaslı dışa çıkıntılı, ajurlu ve kubbemsi iki kabaranında yerleştiği köşelik kısmı vardır. Yeşil zemin üzerine altının hakim olduğu mihrabın taç kısmı üçgen şeklinde tepelik formunda rumî kompozisyonla sınırlanıp üçgen zeminin ortasında mukarnaslı zemin üzerinde tamamen altın varaklı kabaranın etrafını çevreleyen rumî kompozisyon yeşil zeminde altın varaklanmıştır.

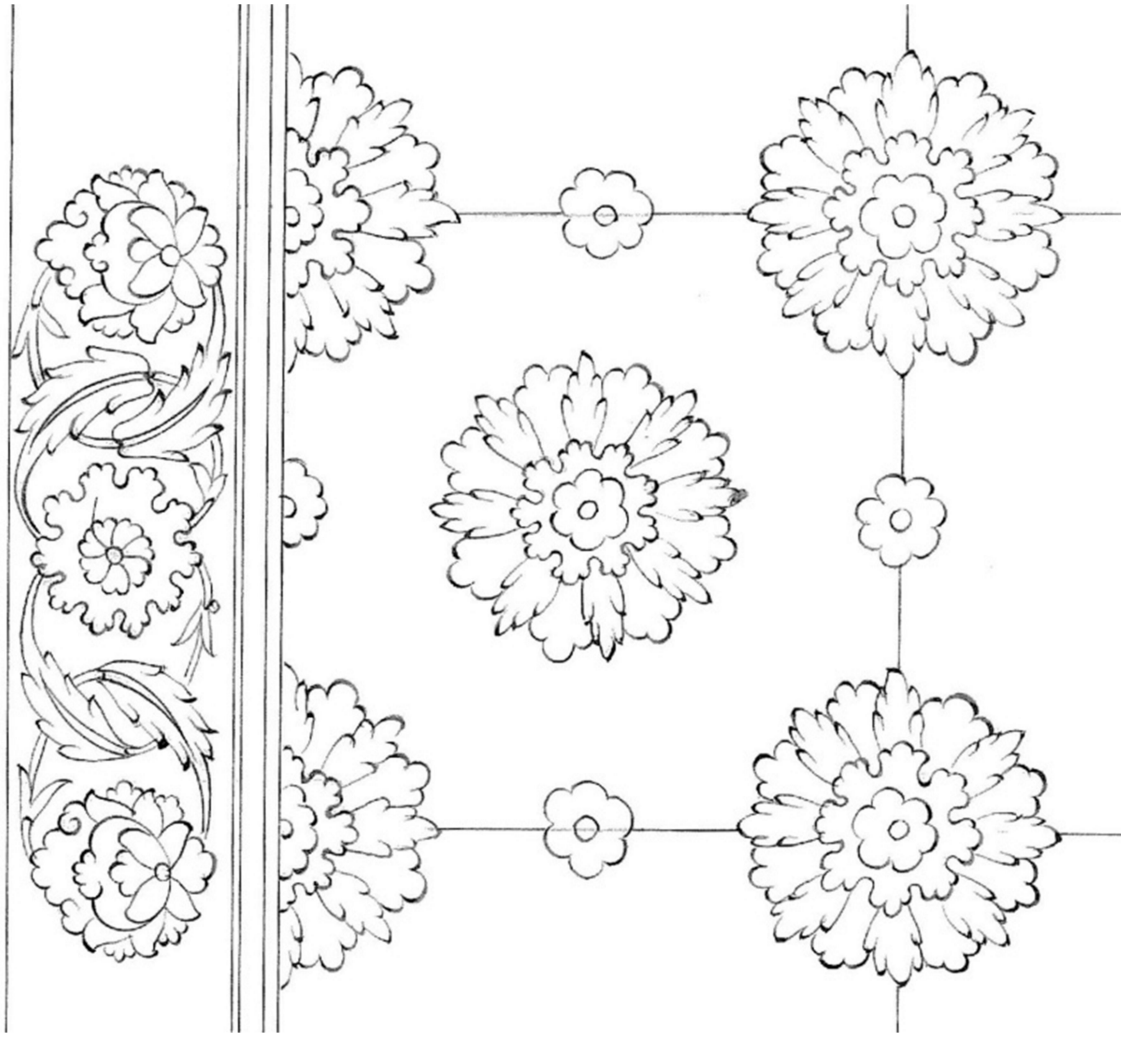
Ç. 1. Gülnûş Valide Sultan Camii mihrap taç kısmı

Kavsara ile bordür arasında altın varaklı, dönemin özelliklerini taşıyan rumî kompozisyon yer almaktadır. Mukarnaslı, dışa çıkıntılı, ajurlu ve kubbemsi iki kabaranın bulunduğu bu köşelik kısım, yeşil zemin üzerine bütünüyle rumî motiflerden oluşmaktadır. Helezon şekilde oluşturulan kompozisyon yarı stilize natüralist ayırma rumi motifleri, desen ortasında bulunan ortabağ ve tepelik formuyla birleşmektedir. Kompozisyon mermere işlendiği için bozulmadan günümüze kadar korunmuştur. Motiflerin anatomisi incelendiğinde tasarımdaki klasik kurallardan uzaklaştığı gözlemlenmiştir.

Ç. 2. Gülnûş Valide Sultan Camii mihap köşelikleri

Ç. 3. Gülnûş Valide Sultan Camii çini mihrap duvarı

Mihrabın etrafını çevreleyen yeşil ve lacivert zeminli çiniler yarı stilize bitkisel motiflerden oluşur. Çini karoları çevreleyen hatai ve hançer yapraktan oluşan iki bordür yer alır. Zeminlerde bulunan büyük penç motifleri küçük penç motifleriyle birbirine bağlanmıştır. Motiflerin detaylarında ise kahverengi tonlar yer alır. Çinilerin özellikleri bakımından tekfur sarayından getirildiği anlaşılmaktadır. 2015 yılında yapılan restorasyon esnasında karolarız derz dolgularındaki eksiklikler onarılmıştır.

Hünkâr Mahfili Mihrap

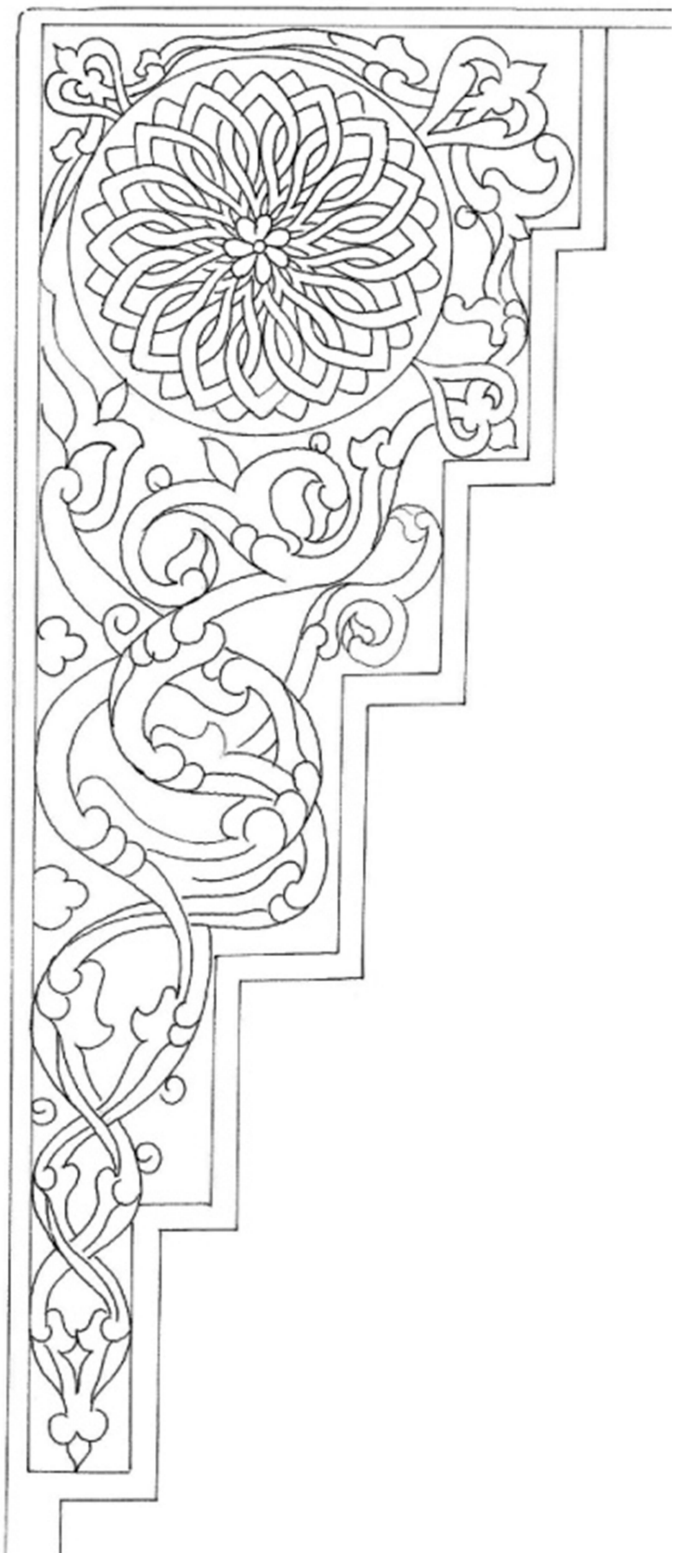

F. 69. GVSC hünkar mahfil mihrabı

F. 70. GVSC hünkar mahfil mihrabı (VGMA'dan)

Hünkar mahfilindeki mihrabın bezemeleri; yoğun ve iyi bir işçiliğe sahip olup mermer üzerine yapıldığından bozulmadan günümüze kadar ulaşmıştır. Mihrabının alınlık kısmında yeşil zeminli celi sülüs yazı bulunmaktadır. Mihrabı çevreleyen yeşil zemin üzerinde dendanlı paftalarla bordo zemine boyanmış bitkisel yarı stilize gül ve lâle motifleri işlenmiştir.

Kavsara bölümünün etrafını oluşturan köşelik bölümlerinde ise sonsuzluk fikrini simgeleyen daire altın zemin üzerine penç merkezli geometrik şemse bulunur. Bunun etrafını çevreleyen yeşil zemin üzerine rumî kompozisyon yer almaktadır.

Başlangıç noktası olarak ortabağ rumiden çıkan dallar zeminde helezon şeklinde ayırma rumilerle devam edip, tepelikle bitirilmiştir. Kompozisyon incelendiğinde klasik rumi formlarından uzaklaşıldığı görülür.

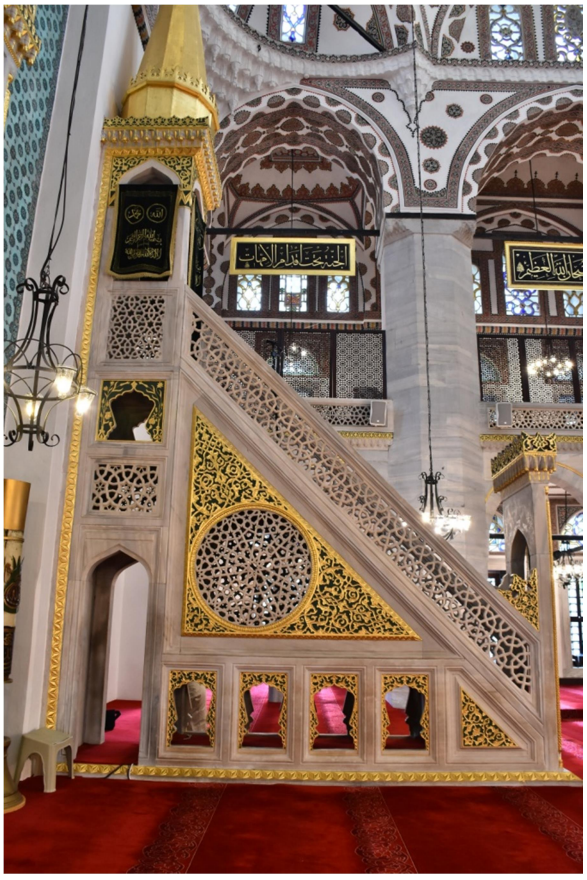
Ç. 4.Gülnûş Valide Sultan Camii hünkâr mahfil köşelikleri

Sadece hünkâr mahfilinin alt bölümünde kalan sütunce üzerinde bulunan şemse madalyon; ayırma rumi ve tepelik kompozisyondan oluşmaktadır. Simetrinin hakim olduğu bir tasarımdır.

Ç. 5.Gülnûş Valide Sultan Camii hünkar mahfil altı rumî şemse

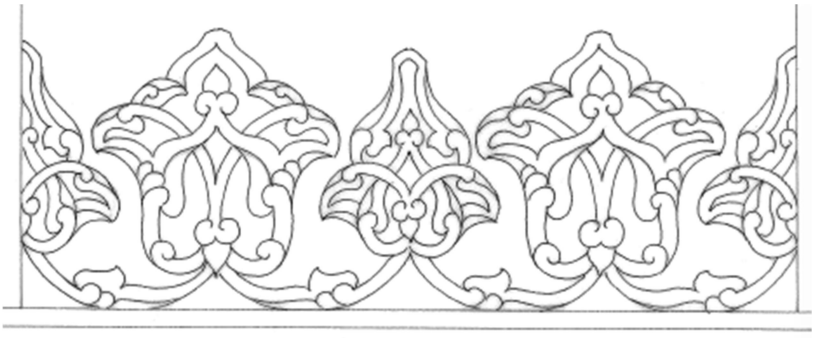
2.2. MİNBER

F. 71. Gülnûş Valide Sultan Camii minberi

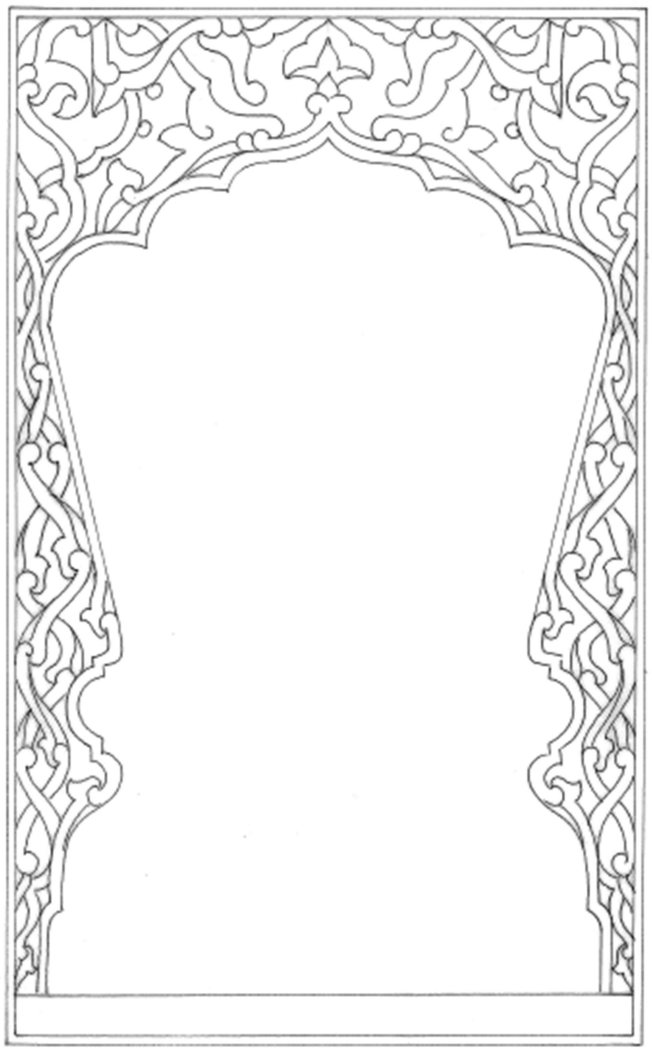

F. 72.Gülnûş Valide Sultan Camii minberi (VGMA'dan)

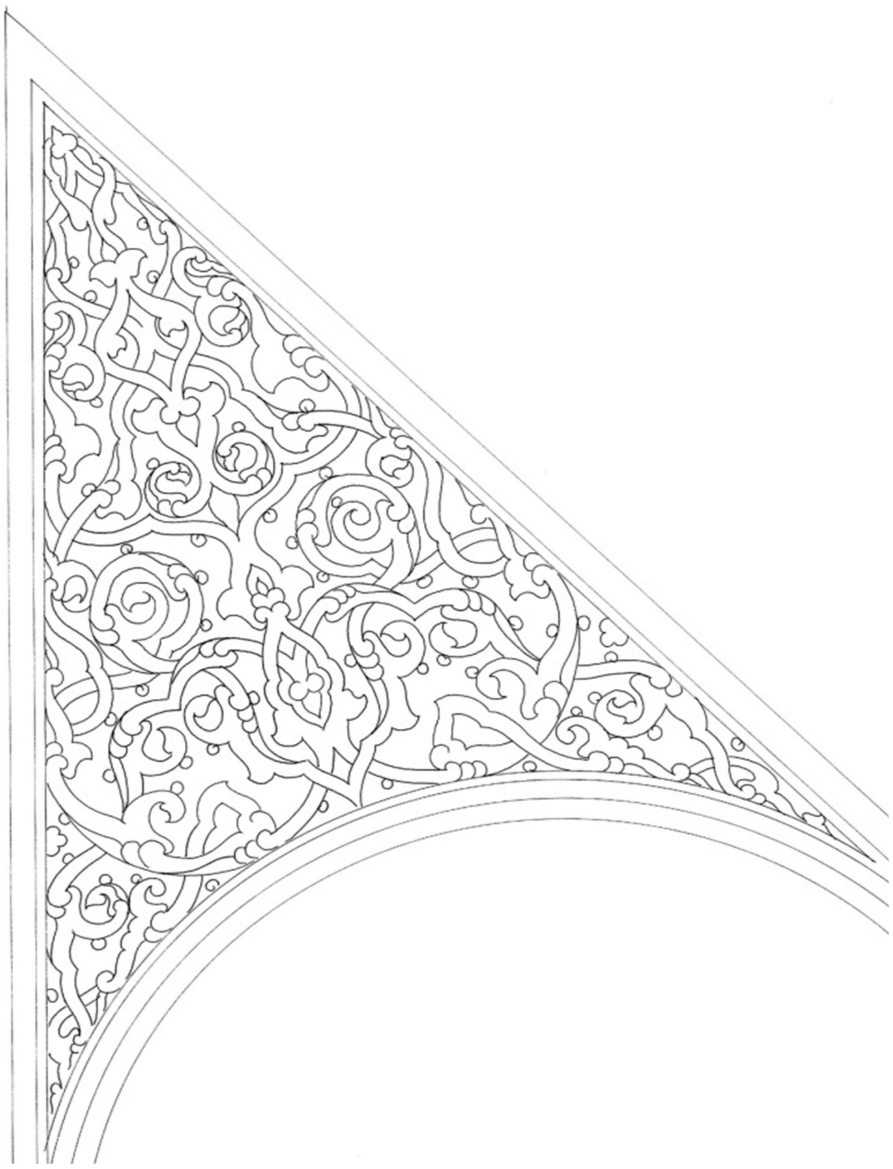
Ç. 6. Gülnûş Valide Sultan Camii minber tepeliği

Mermer zeminli kaideye oturtulan minberin giriş kısmında altın varaklı sütuncelerle taç kapı şeklinde geçişi sağlayan bölüm bulunmaktadır. Mukarnaslı bölümün üzeri rumî tepelik formunda mermer kabartma yapılmış altın varaklı ve yeşil zeminlidir.

Kaidenin hemen üzerinde aynalık altı bölümde (süpürgelik) üçgen formlu zeminde rumi kompozisyon yer almaktadır. Stilize edilmiş bu rumiler kapalı form, ortabağ ve tepelik şeklindeki rumi kompozisyondan oluşmaktadır. (bk.. Ç.11) Yine bu aynalı altı bölümde dört adet kemerli açıklıklar bulunmaktadır. Bu açıklıkların etrafını çevreleyen rumi kompozisyonlar yer almaktadır.

Ç. 7. Gülnûş Valide Sultan Camii minber kemerli açıklıklar

Ç. 8. Gülnûş Valide Sultan Camii minber aynalık

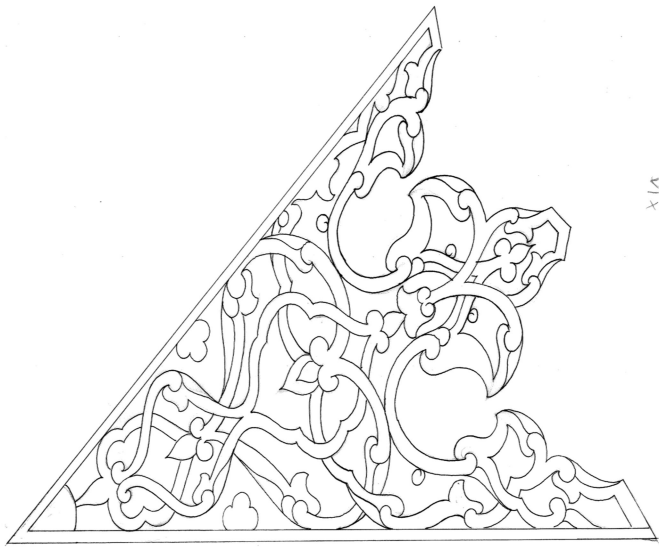
Yine minberin basamaklarını aralarında saklayan dekoratif mimari unsuru olan yan aynalıklar merkezinde geometri kompozisyon yer almaktadır. Bu geometriyi çevreleyen üç pafta üçgen formda yeşil zemin üzerinde rumî kompozisyonlar kabartmalı olarak altın varaklıdır. İşçilik bakımından kusursuzdur.

Bir geçiş dönemi olan külliye dikkate alındığında klasiğin devam ettiği ancak bazı bezeme şekillerinin formu açısından incelendiğinde lale devri etkilerine geçişin olduğu da gözlemlenmiştir.

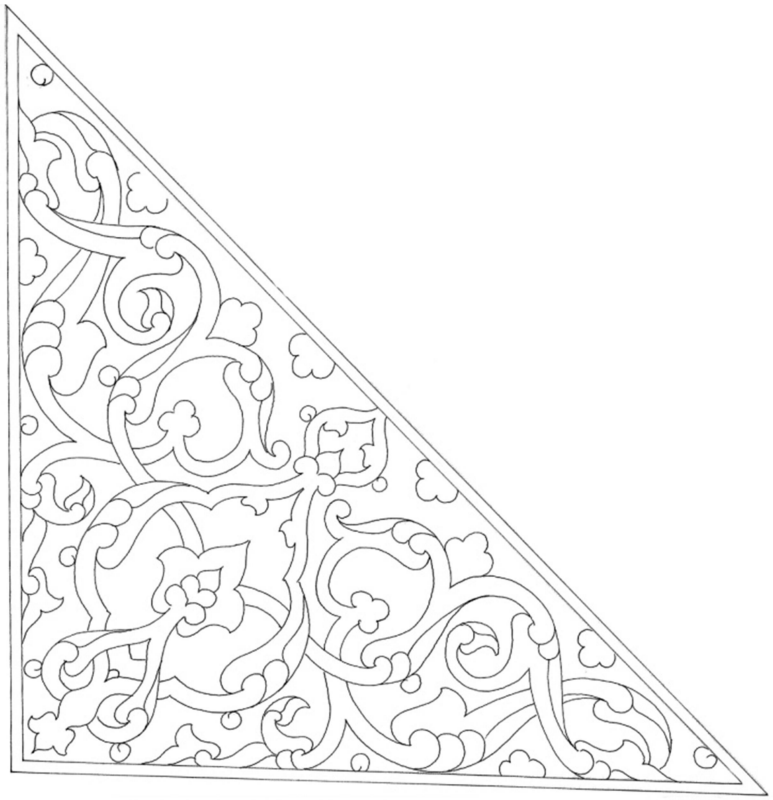
Ç. 9. Gülnûş Valide Sultan Camii minber köşk alt pano

Dikey yöndeki bölünmeyi hafifleten geçiş örtü panosu ise geometriktir. Bu geometrik tasarımın üzerinde bulunan köşk alt panosu (süpürgelik) ise yine dendanlı açıklıktan oluşup yeşil zemin üzerinde yarı stilize edilmiş bitkisel lâle motifi diğer çiçeklerle birlikte vazo içerisinde yer almaktadır.

Ç. 10. Gülnûş Valide Sultan Camii minber köşelik

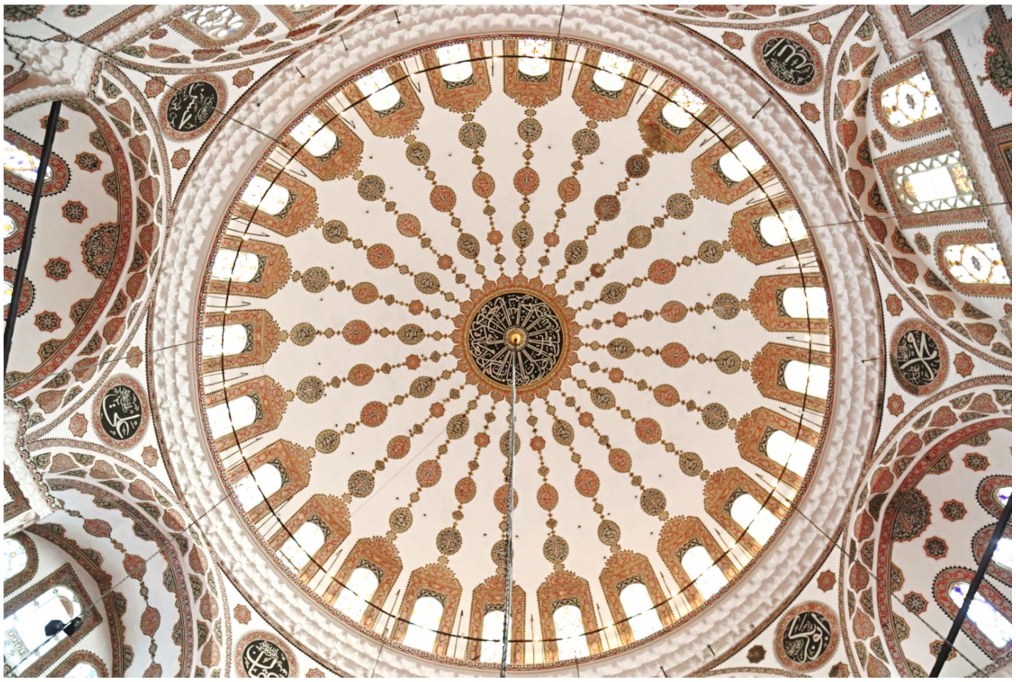
Geometrik şekilde basamak ve korkuluğu bulunan minberin köşk kısmında da taşıyıcılarla yükseltilen açık sivri kemerli bölmelerin köşelerinde yeşil zeminde altın varaklı rumî kompozisyon yer almaktadır. Kasnağın oturtulduğu mukarnaslı bölümde ise sadece tepelik şeklindeki rumî formundan oluşan kompozisyon yer alır. (bkz.:F.68)

Külahın oturtulduğu çokgen şeklindeki kasnak ve külah tamamen altın varaklıdır. Külahın üzerinde ise alem bulunmaktadır. Minber üzerinde bulunan motifler mermer üzerine oyma işçiliğiyle ve rumî motifleri yeşil zemin üzerine altın varak yapılmıştır. Döneminin özeliklerini yansıtmaktadır. Motifler tepelik ve ortabağ rumîleri ile kompozisyonlaşmıştır. Üçgen kısımdaki motifler tepelik formları ile sınırlandırılmıştır. (bkz.:F.68)

Ç. 11. Gülnûş Valide Sultan Camii minber süpürgelik

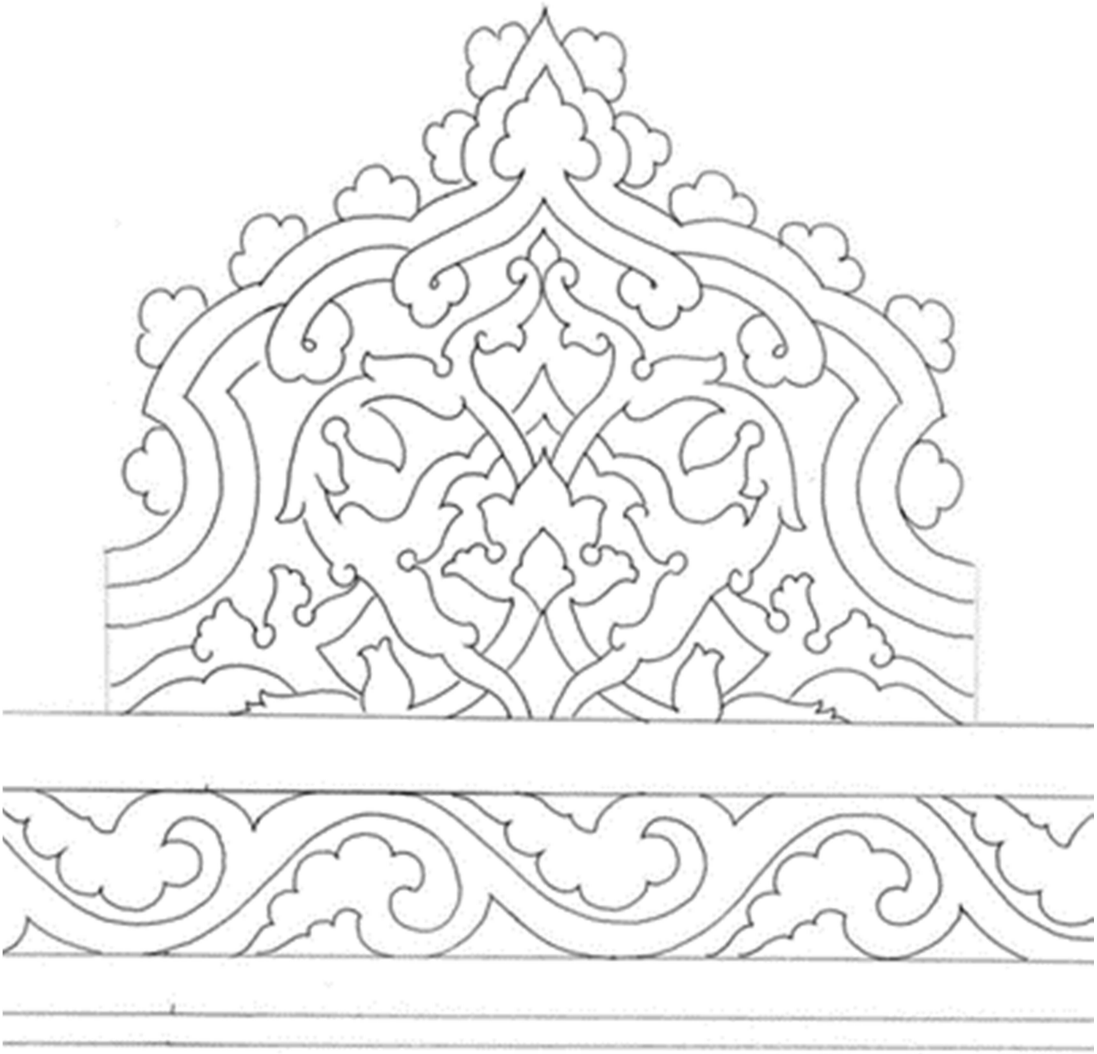
2.3. KUBBE

F. 73. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbesi

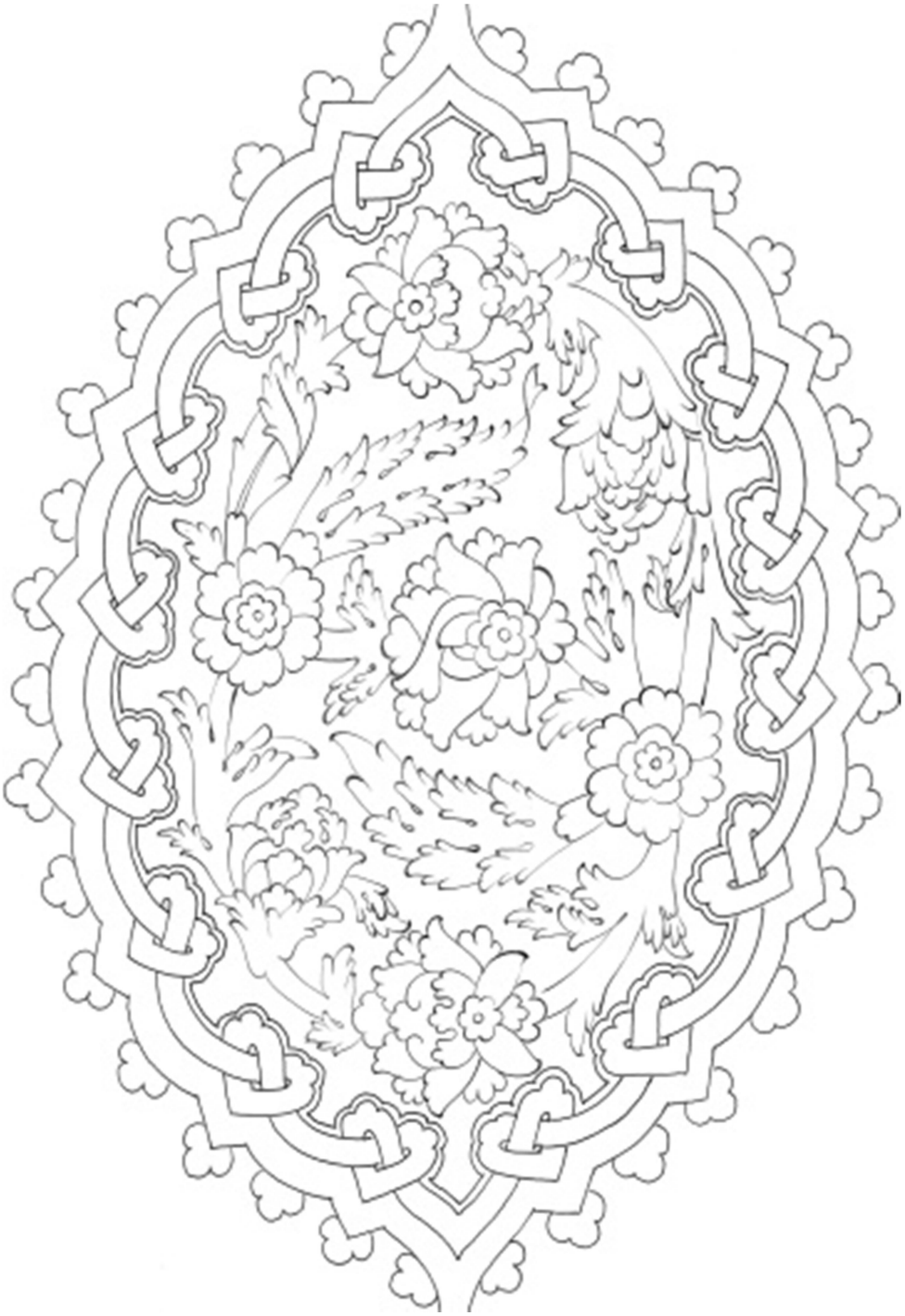

F. 74. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe pencere alınlığı

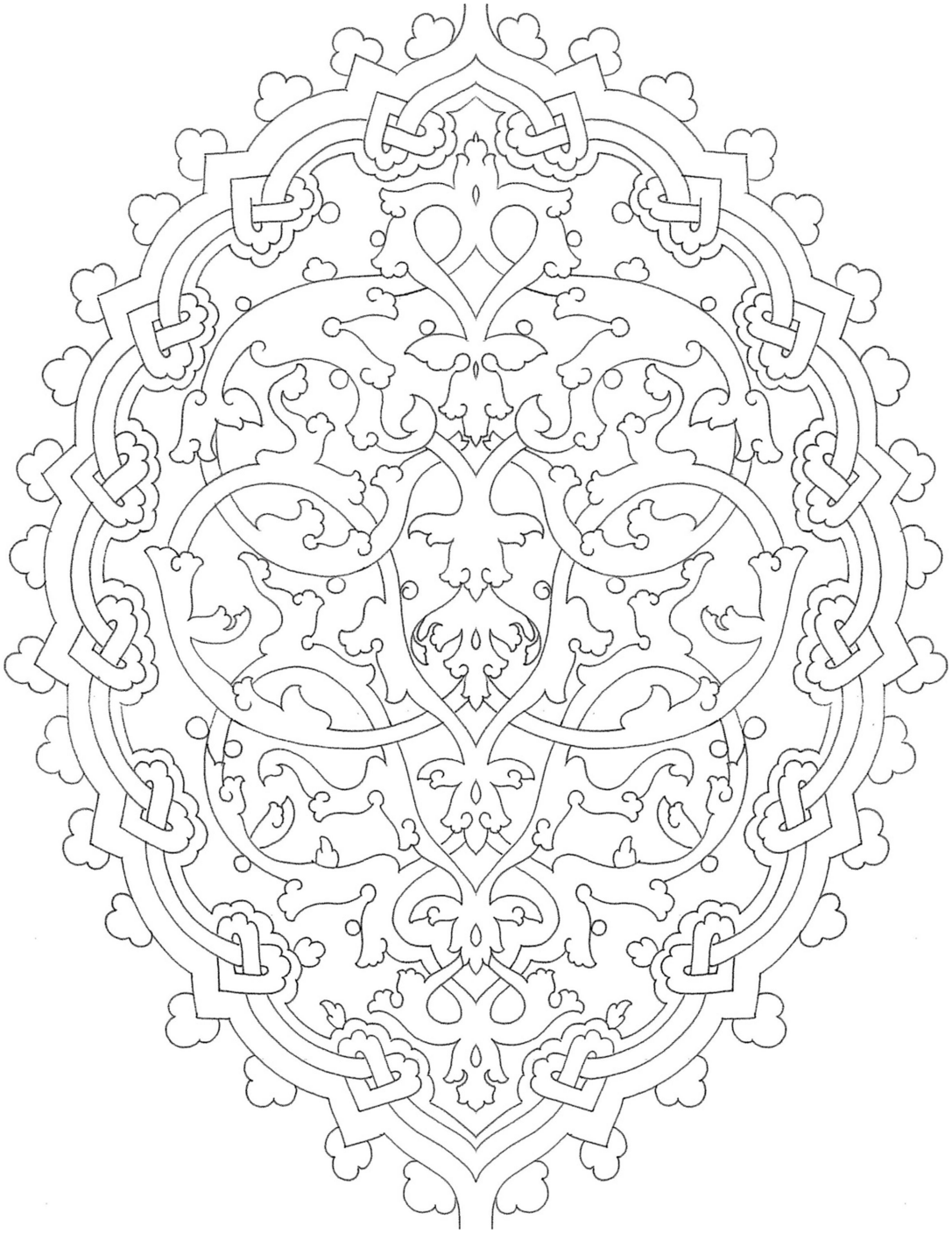
Ç. 12. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe merkezi rumi tasarım

Kubbe merkezindeki yazının etrafını çevreleyen bordür ve dendanlarla paftalara ayrılmış dendanlı rumî tasarımı kiremit kırmızısı ve siyah zeminle birlikte kullanılmıştır. İç içe geçen dendanlı rumiler kapalı form oluşturulmuştur. Tığ motifi şeklinde kubbe boşluğuna şemselerle bağlanmıştır. Yazıyı çevreleyen bordür kısmında tek dal üzerinde rumî tepeliği tasarım olarak yer almıştır. Hardal sarısı cetveller siyah renkte flato ile birleştirilmiştir.

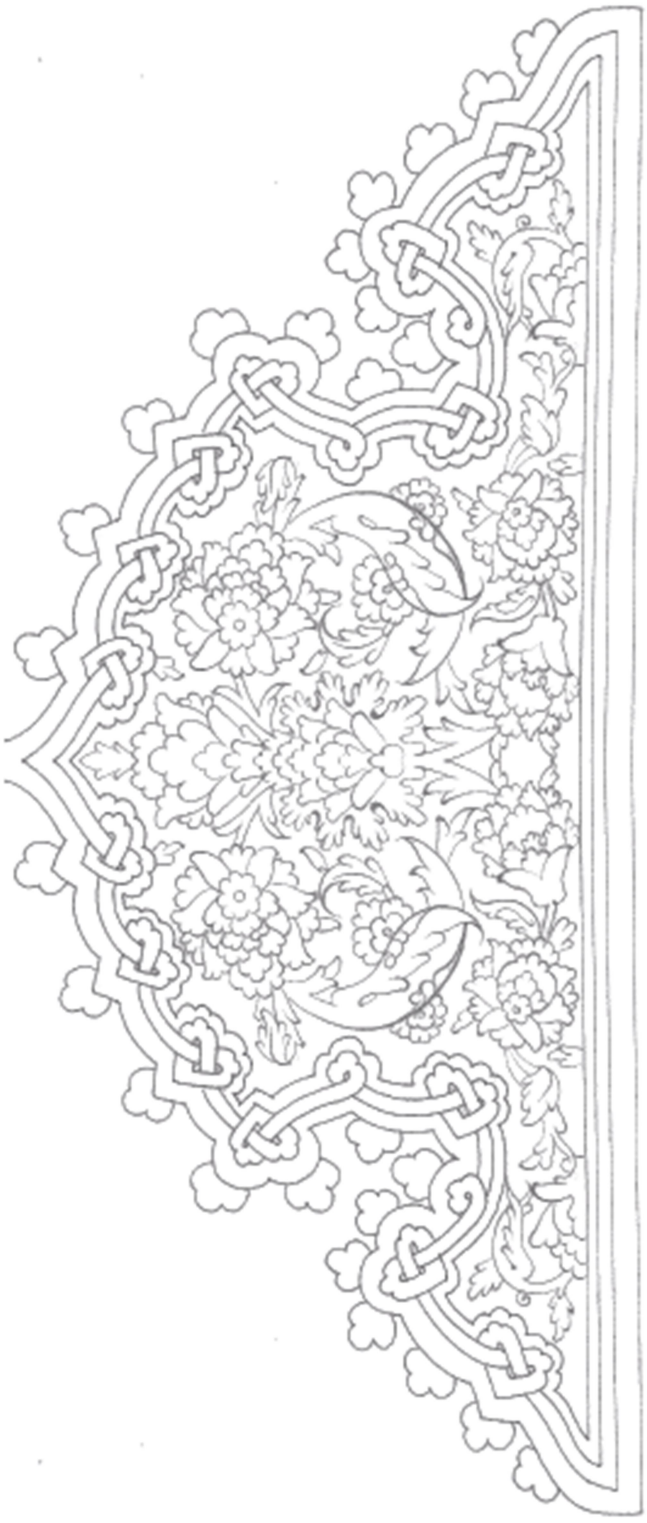
Ç. 13. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe bitkisel şemse kompozisyon

Kubbe boşluğunda şemse formundaki sıva üzeri kalem işi olan bu kompozisyon tamamen yarı stilize bitkisel motiflerden oluşmaktadır. Siyah zemin geometrik dendanla paftaya ayrılmıştır. Motifler çift tahrir ile dallarla birleştirilmiştir. Penç motifinin merkezinde hardal sarısı kullanılmıştır geometrik dendan dışında ise hardal sarısı dış zeminden paftayı ayırmaktadır. Dendanların üzerinde ise basit siyah renkte tığlar yer alır.

Ç. 14. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe bitkisel şemse kompozisyon

Kubbe merkezi ile kasnağı arasındaki bu şemse motifi düğümlü dendan motifi kullanılarak pafta oluşturulup zemininde dendanlı rumî ve tepelik kullanılmıştır. Tasarımın çok iyi seviyede olmasına karşın işçilik bakımından bozulmalar görülmektedir. Zeminde kiremit kırmızısıyla siyah uyumlu bir şekilde yer almıştır.

Kubbe kasnağındaki pencere alınlığındaki bu kompozisyon tamamen yarı stilize bitkisel motiflerden oluşmaktadır. Hatai grubu olan bu motifler sıva üzeri kalem işi olup kiremit kırmızısı zemin üzerine hatai, gonca, penç açık ve kapalı hançerlerden oluşmuş hançer yaprakların sırtında ise rumi detayı kullanılmıştır.

Dendanlar geometrik desenle paftalara ayrılmış olup, beyaz zeminli olan motifler siyah renkle tahrirlenmiştir.

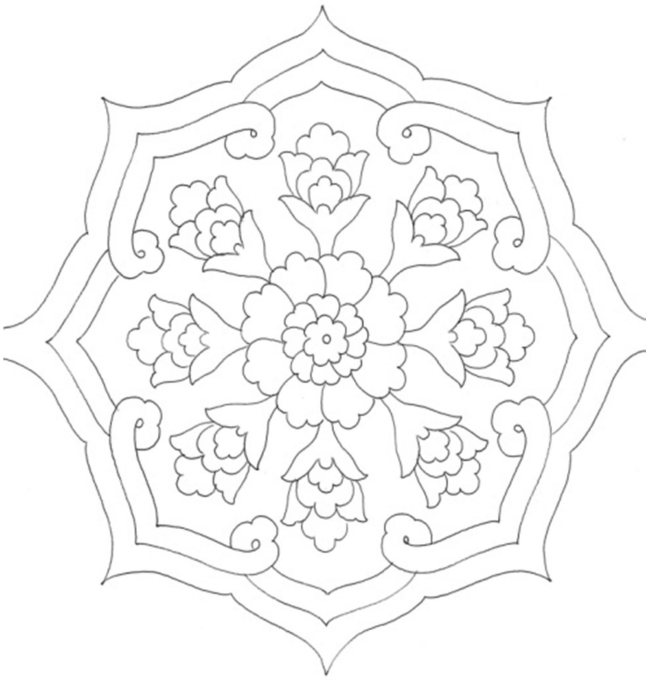
Hatailerin birikim noktasında ve göbek kısımları ise hardal sarısıdır. Paftayı dış zeminden ayıran hardal rengi dendan olup siyah tepelikle bitiş sağlanmıştır.

Ç. 15. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe kasnağı pencere alınlığı

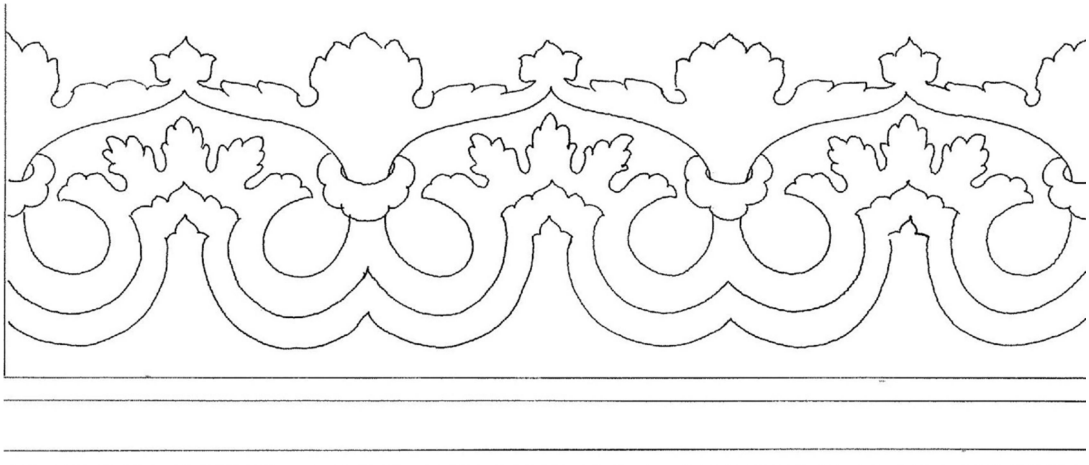
Ç. 16. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe pencere alınlığı

Kasnaktaki 24 adet olan bu pencerelerin hemen sivri kemerle başlayan siyah zemin üzerine ortabağ ve tepelikle kapalı form şeklinde ayırma rumîden oluşan helezon şeklinde rumî kompozisyon bulunmaktadır. Bu kompozisyonun ve pencerenin etrafını çevreleyen kiremit kırmızısı üzerine rumî şemse formundaki kompozisyon bitkisel motiflerle birlikte kullanılmıştır. Bu rumi şemse kendi içerisinde kapalı form şeklindedir. Bitkisel kompozisyona hareket kazandırmıştır. Bitkisel motifler ise hatai, gonca ve hançer yapraktır. Hançer yaprak üzerinde penç motifi gözlemlenmiştir.

Ç. 17. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbedeki bitkisel şemse

Ortada, stilize penç merkezli goncalarla bezenmiş olan desen sonrası tepelik dendanla sonlandırılmıştır. Tahrirler siyah, dendanda hardal sarısı, zeminde gül kurusu kullanılmıştır.

Ç. 18. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe

Kubbe kasnağının alt kısmını çevreleyen tepelik formu ve hançer yaprak formunu anımsatan kompozisyon bordür şeklinde uygulanmıştır.

2.4. PENCERE ALINLIKLARI

2.4.1. Kubbe Altı Pencere Alınlığı

Kubbe kasnağından yarım kubbelere ve taşıyıcı fil ayaklarının üzerinde sivri kemer üzeri pencereler geçiş nişlerle sağlanmıştır. (*bk.F.70*)

Nişin etrafını ve aslan göğsünü çevreleyen bordür şeklindeki rumî tasarım bir bütün olarak çevrelenmiştir. Tepelik formundan karşılıklı olarak çıkan rumî motifi mekik formunu oluşturmuştur. Kiremit kırmızısı zeminli olup mekik formu ise siyah zeminlidir. Bitişler ise yine siyah basit tığlarla sağlanmıştır.

Yarım kubbeler ve taşıyıcı fil ayağı üzerinde 12 adet olmak üzere toplam 24 adet pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin üzerindeki sivri kemerlerde bulunan şemseler tamamen yarı stilize bitkisel motiflerden oluşmuştur. Siyah ve kiremit kırmızısı zemin renkleri kullanılmıştır. Bu şemselerin yarısı kemer altında yarısı cephede olmak üzere iki farklı kompozisyonda işlenmiştir. Kullanılan motifler hatai grubu motiflerden olup hatai, gonca, penç ve yaprak motifleri kullanılmıştır. Bu şemseler düğümlü dendan ve hardal sarısı dendanla çevrelenen şemseler siyah ve kiremit kırmızısı basit tığlarla bitirilmiştir.Yarım kubbe dışındaki 3 adet pencerenin sıva üzerinde kalem işleri bulunur, pencere kemerinin üzerinde bulunan rumî kompozisyon ayırma tumi tepelik ve dendanlı rumî siyah zeminlidir. Pencerenin etrafını çevreleyen bordür şeklinde yarı stilize bitkisel motiflere geçiş beyaz ve hardal sarısı renklerle flato çekilerek sağlanmıştır. (*bk.F.72*)

Motif olarak hatai, gonca, yaprak siyah konturlenmiş olup motif göbeklerinde ise hardal sarısı bulunur. Mekik formunda hançer yaprak siyah zeminle paftalanmış, bitkisel gonca motifiyle süslenmiştir. Zemin boşluğuna geçiş flato ile sağlanmış olup basit tığla bitirilmiştir. (*bk.Ç.19*)

Büyük pencerenin sağında ve solunda bulunan küçük pencere sivri kemerli olup aynı kompozisyonla bezenmiştir.

Bu pencerelerin iki yanında penç motifinin renkleri siyah ve kiremit kırmızısıdır. Büyük pencerenin sağ ve solunda bulunan iki şemsenin zemin rengi siyahtır. Kompozisyon penç merkezli goncalardan oluşmaktadır. Düğümlü dendanla sınırlanan şemse hardal sarısı ile çevrelenip kiremit kırmızısı basit tığla bitirilmiştir. (*bk.F.72*)

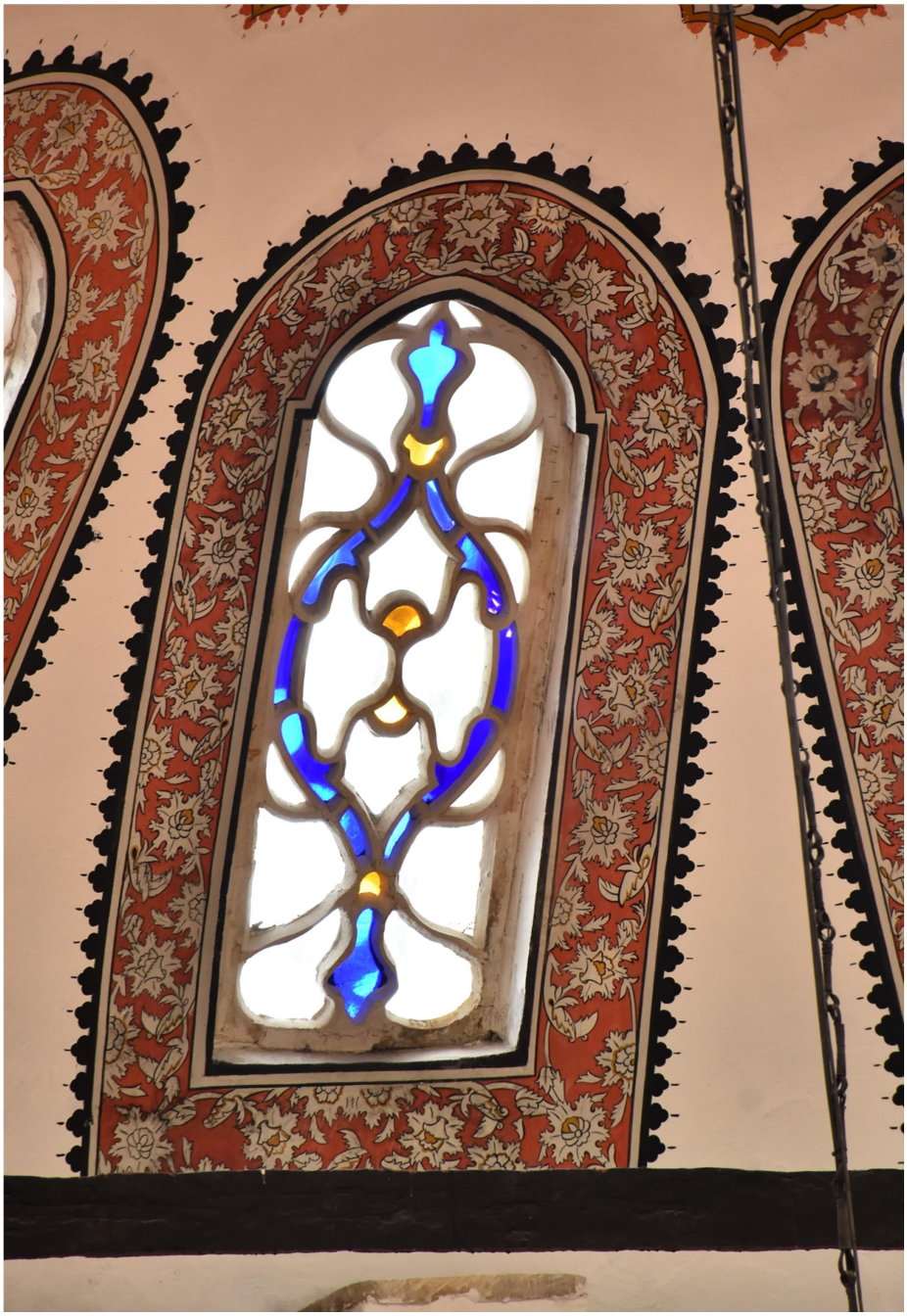
F. 75. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe altı pencere alınlığı

Ç. 19. Gülnûş Valide Sultan Camii kubbe altı pencere alınlığı

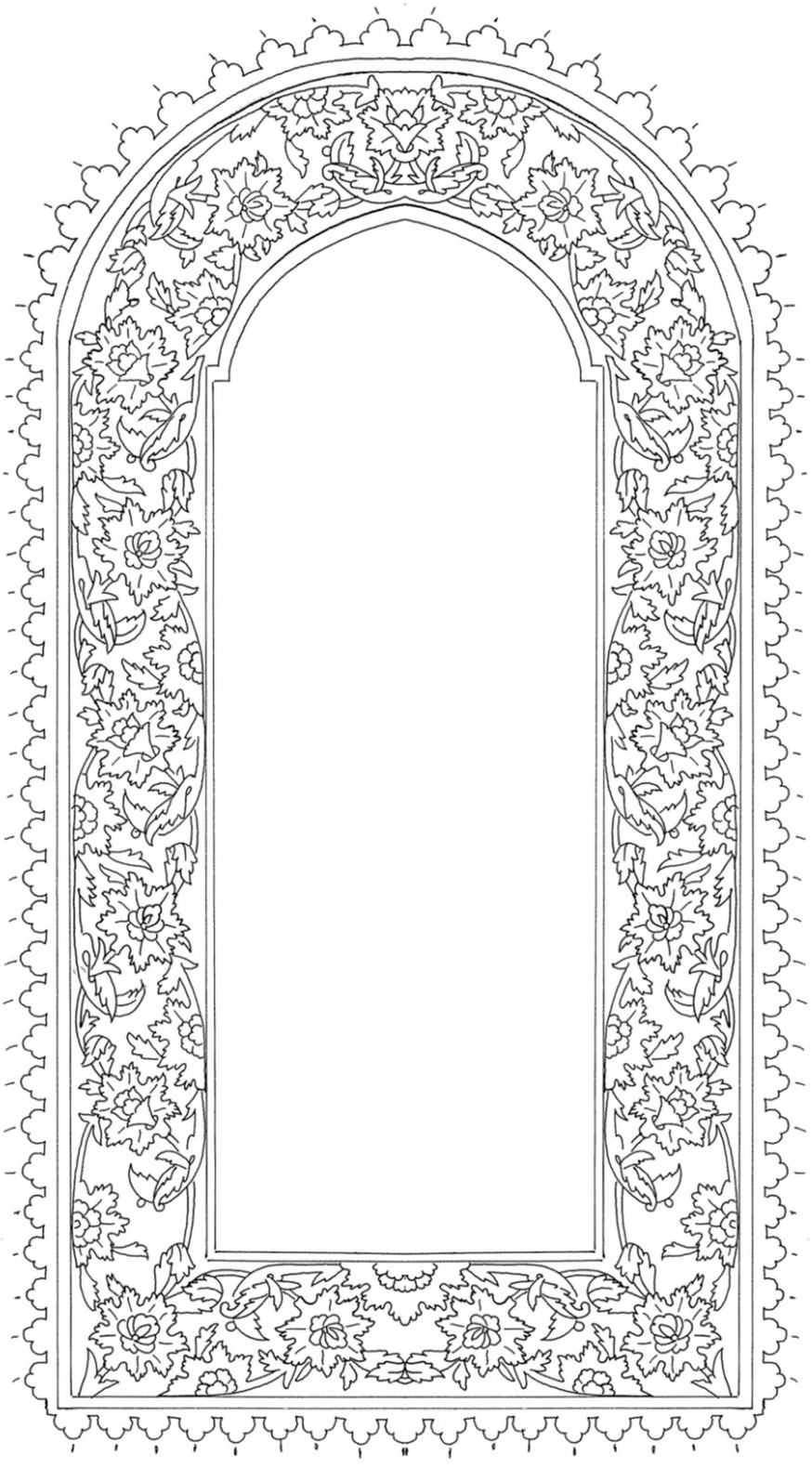
Kubbealtı pencere alınlığındaki kalem işi kompozisyon revzen köşelerinde siyah zemin üzerine rumîler tepelikle birlikte kullanılmış dendanlı rumîlerdir. Gri zeminli olan rumîler ayırma rumî, tepelik ve sarılmalardan oluşmaktadır. Sarı ve gri pervazdan sonra kiremit kırmızısı zemin üzerine yarı stilize bitkisel motifler gri zeminli olup hardal sarısı renkle birlikte kullanılmıştır.

Bu alçı pencereyi çevreleyen bitkisel komposizyonda bulunan siyah zeminli mekik formunda hançer yaprak dikkati çekmektedir. Motifin içerisinde dal üzerinde yaprak ve gonca motifi bulunur. Bu mekik formu klasiğin farklı şekilde devam ettiğini göstermektedir.

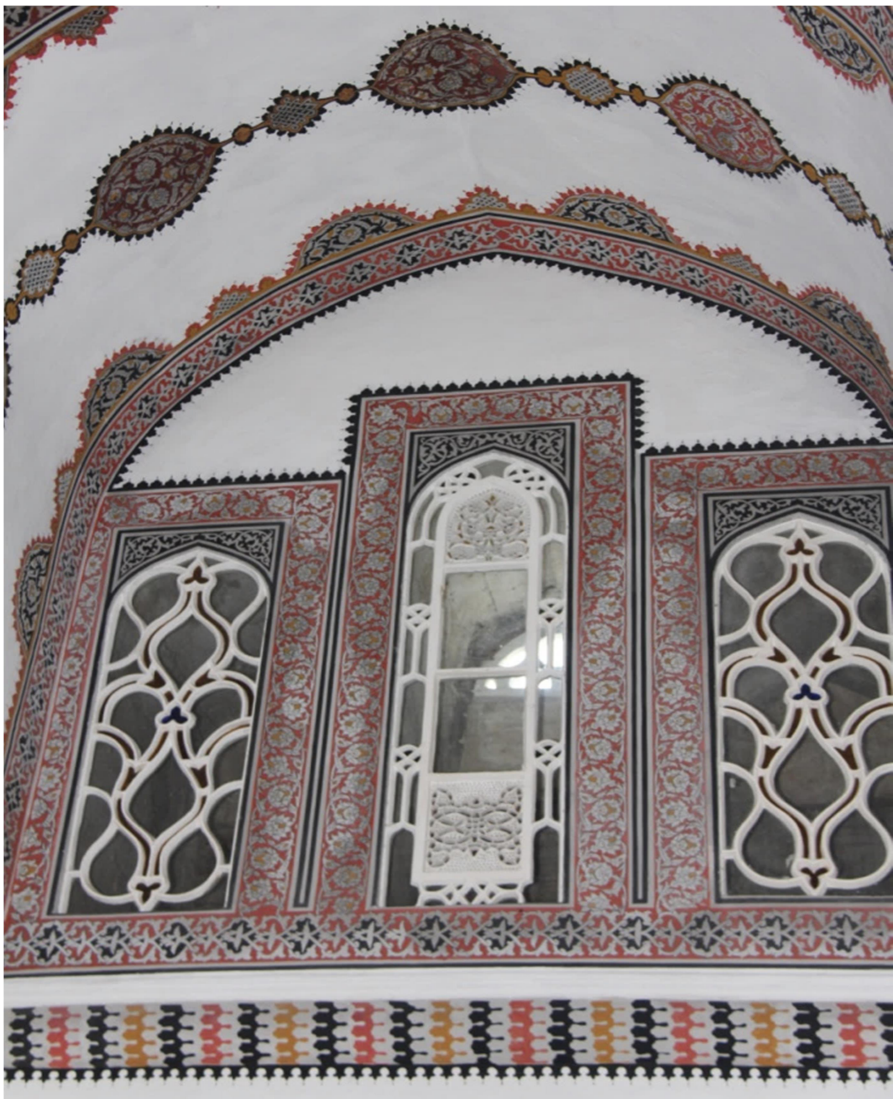
F. 76. Gülnûş Valide Sultan Camii yarım kubbe pencere alınlığı

Yarım kubbedeki üç revzeninde etrafı bordür şeklinde stilize bitkisel motiflerden oluşmuştur. Motifler tek iplik üzerinde çift kontürlüdür. Ana motiflerin içlerinde gonca ve penç motifi yer alır. Hacim kazandırılmış hançer yaprak ve küçük yapraklarla kompozisyon kiremit kırmızısı üzerindedir.

Ç. 20. Gülnûş Valide Sultan Camii yarım kubbe pencere alınlığı

2.4.2. Mahfil Üstü Pencere Alınlığı

F. 77. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil üstü pencere alınlığı

Mahfildeki pencere kenar bordürlerin tamamı bitkisel hatai grubu motiflerle tasarlanmış olup, kiremit kırmızısı zemin üzerinedir. Motiflerin göbek kısımlarında ise hardal sarısı kullanılmıştır. Pencerenin köşebentlerinde siyah zemin üzerine helezon şeklinde rumî kompozisyon yer alır.

Ç. 21. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil üstü pencere alınlığı

Mahfil üstündeki pencere köşeliklerinde siyah zemin üzerine rumî motifleri yer almaktadır. Gri renkte yer alan rumî motifleri tasarım ve işçilik bakımından bir takım bozulmaların olduğu gözlemlenmiştir.

Siyah ve gri pervazla bitkisel motiflere geçilmiş olup dönem özelliklerini yansıtmaktadır. Desende hatai, penç, gonca ve hançer yaprak kullanılmıştır. Motiflerin merkezlerinde oksit sarısı kullanılmıştır. Gonca motiflerinin birikim noktalarında dalı bağlayan agraf sarı renkte görülmektedir.

F. 78. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil pencere alınlığı

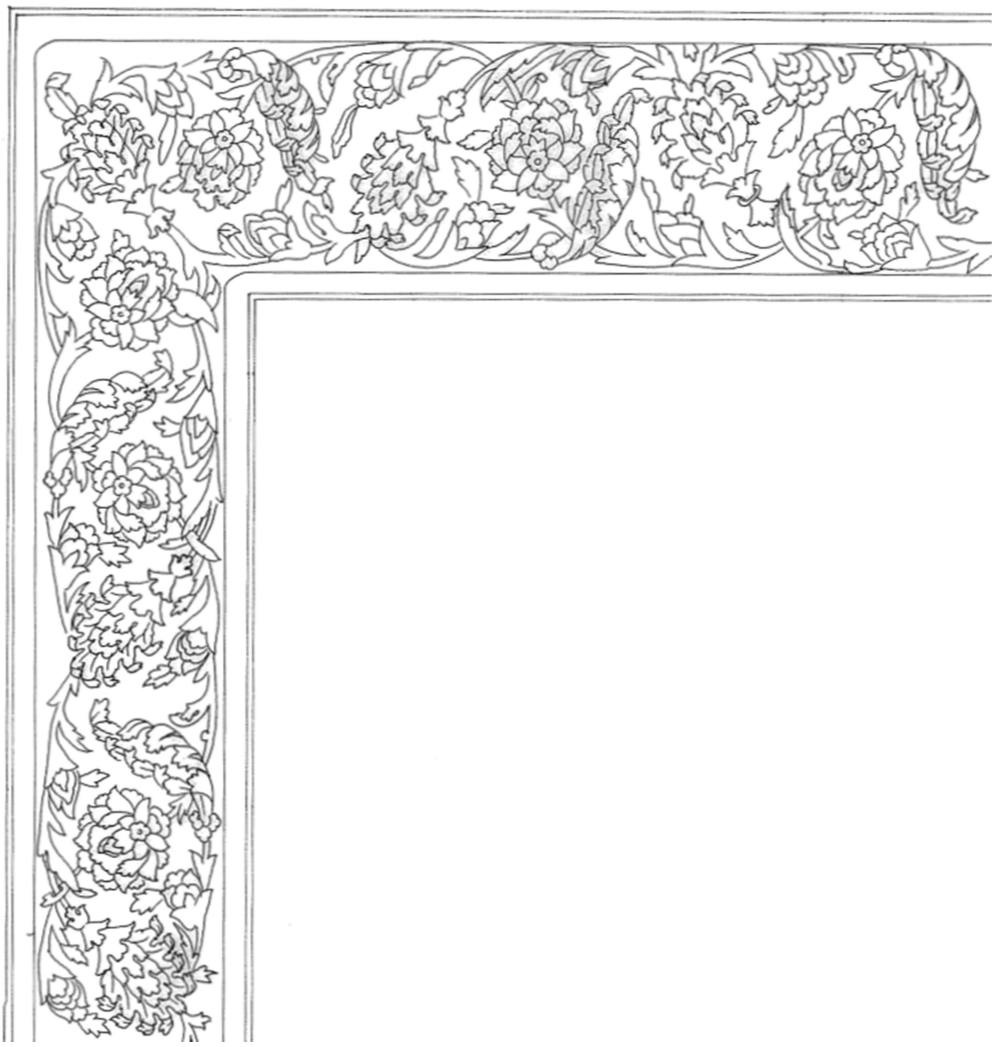

Ç. 22. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil pencere alınlığı

Pencere köşeliklerinde bulunan rumî kompozisyonlar siyah zemin üzerinde görülmektedir. Kapalı form olan paftalarda ise kiremit kırmızısı kullanılmıştır. Ayırma rumî, ortabağ ve tepelik formuyla birlikte tasarlanmıştır. İşçilik bakımından bozulmalar görülmektedir. Bu köşeliklerin etrafını çevreleyen yarı stilize natüralist hatai grubu motifler kompozisyon halindedir. Hatai, gonca, penç ve hançer yaprak motifleri kiremit kırmızısı zemin üzerindedir.

F. 79. Gülnûş Valide Sultan Camii Hünkar mahfili pencere alınlığı

Ç. 23. Gülnûş Valide Sultan Camii Hünkâr mahfili pencere alınlığı

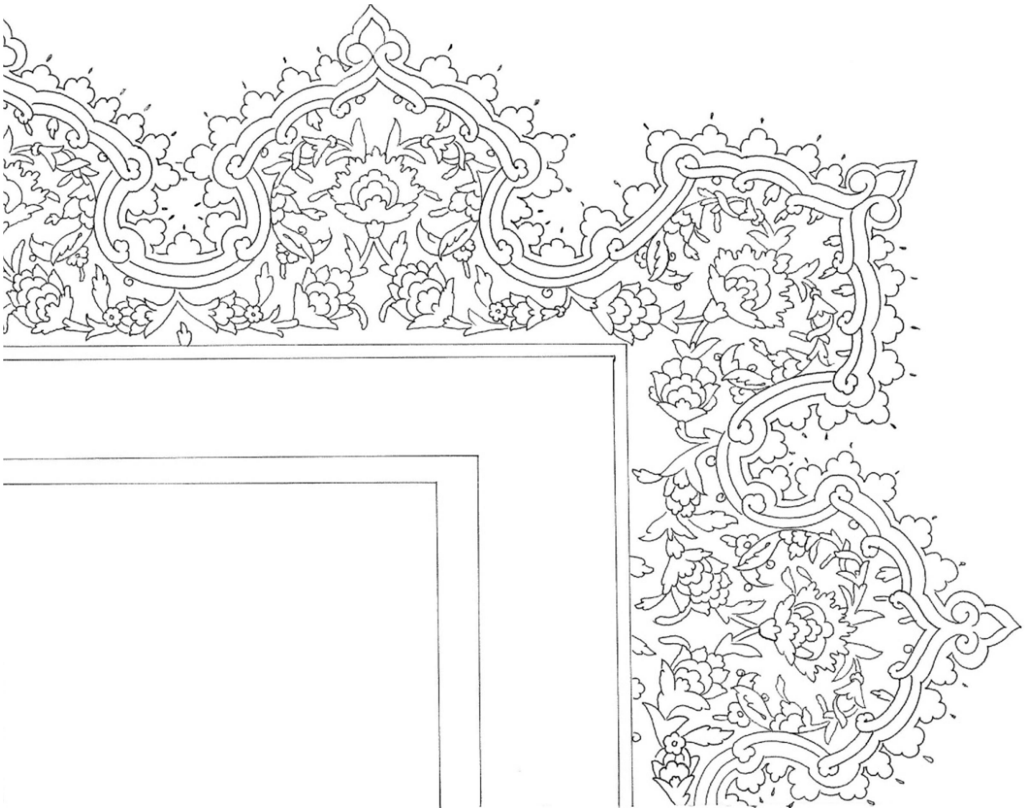
Ç. 24. Gülnûş Valide Sultan Camii hünkâr mahfili pencere alınlığı

Hünkâr mahfili alçı pencere üzerinde bulunan köşelikler kiremit kırmızısı zemin üzerine yoğun bir şekilde sarılma rumî kompozisyon yer alır. Helezon şeklindeki kompozisyon ayırma rumî tepelik ve bunlara yapılan sarılmalardan oluşmuştur. Desen ve kompozisyon olarak çok iyi durumda olmasına rağmen sarılmalardaki işçilik kusurları restorasyon geçirdiğinin ve dönemindeki estetiğinden uzaklaştığı görülmektedir. Bu alçı pencerenin etrafını çevreleyen bitkisel motifler siyah zemin üzerinde olup motif göbeklerinde kiremit kırmızısı kullanılmıştır. Motiflere verilen ışık gölge ve perspektif klasikten ayrılmaların açık örneğidir.

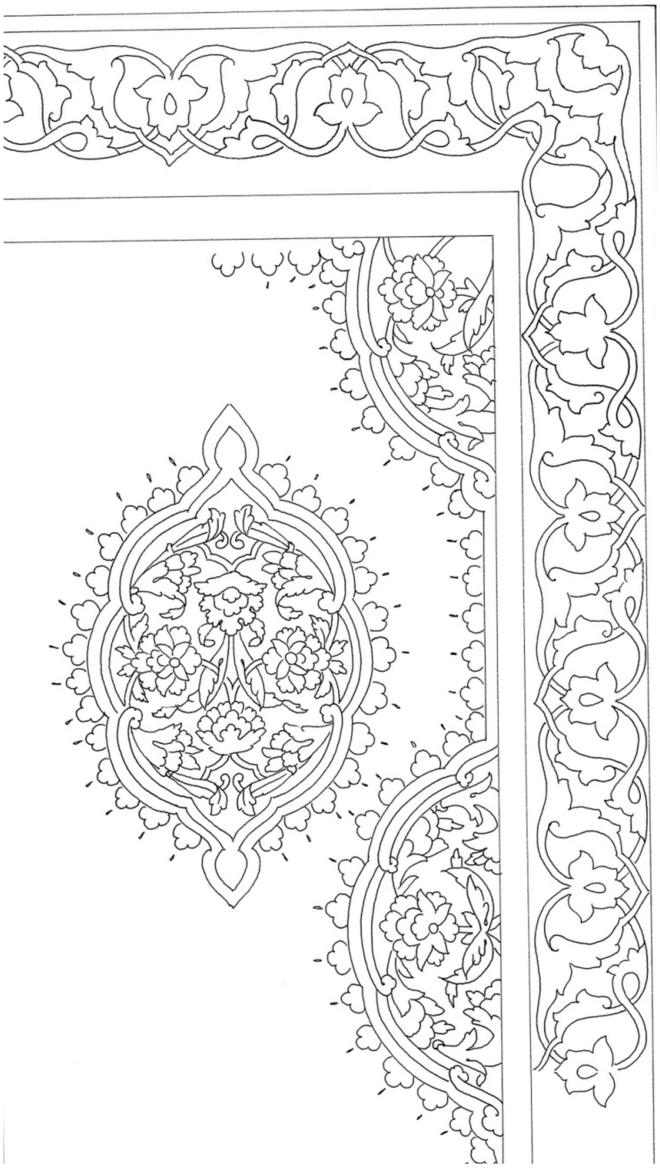
2.4.3. Mahfil Üstü Tavanı

F. 80. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil aynalı tonoz kubbe

Ç. 25. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil aynalı tonoz kubbe

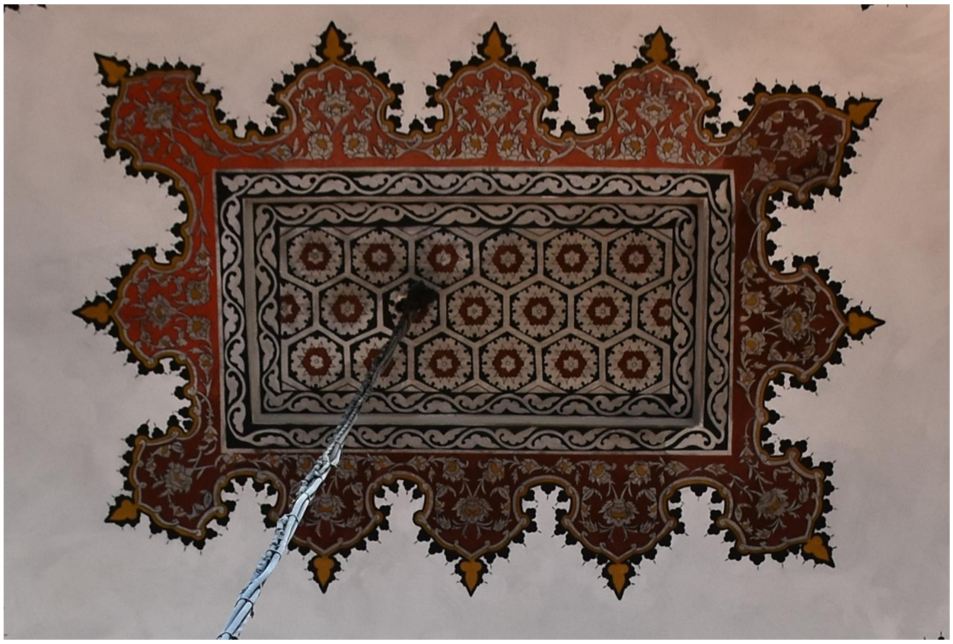
Ç. 26. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfili aynalı tonoz kubbe

Mahfil üzerindeki tonozla örtülmüş orta kubbecikteki sıva üzeri kalem işi dikdörtgen formda olup orta kısımlarda siyah zeminli hatai grubu motiflerden oluşan yarı stilize natüralist kompozisyon yer alır. Bu dikdörtgen formu çevresinde yarım şemseler kiremit kırmızısı zemin üzerinde yine bitkisel motiflerden oluşmuştur.

Siyah zemin üzerine rumî kompozisyondan oluşan bordür, tasarım olarak dönem özelliklerini yansıtmakla birlikte işçilik bakımından bozulmalar görülmektedir. Flato ile dış bezemeye bağlanan bordürde tepelik ayırma rumî ve ortabağ şeklindeki motifler yer almıştır.

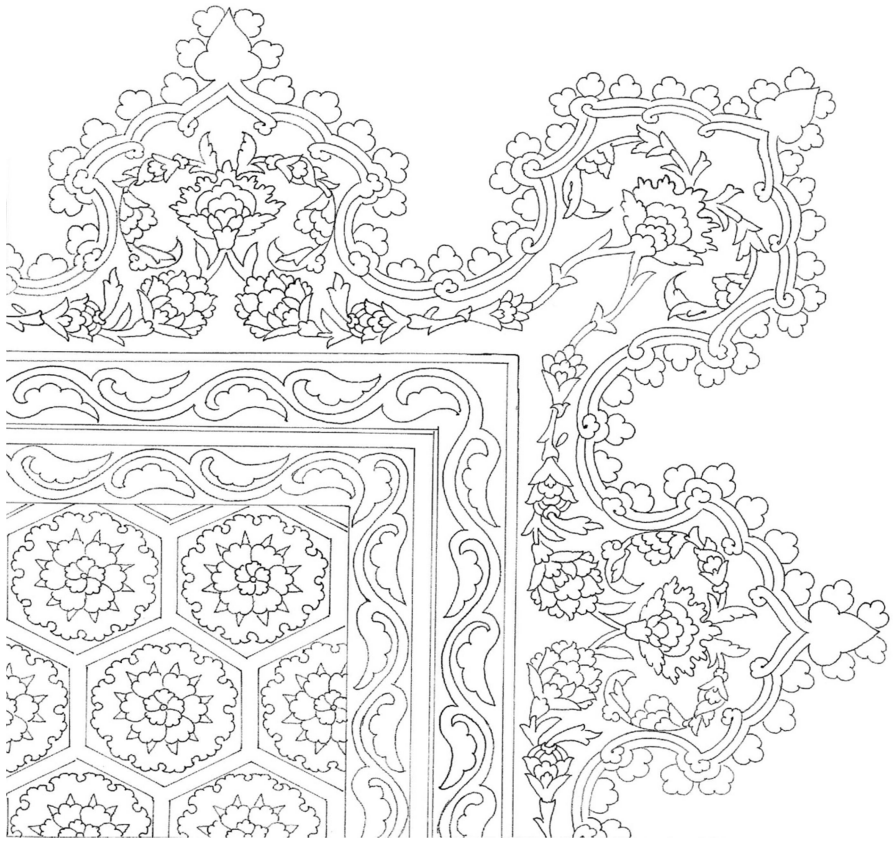
Bordür dışındaki bezeme simetrik şekilde dendanlarla paftalara ayrılmış natüralist kompozisyon bulunmaktadır. Kiremit kırmızısı üzerindeki bu motifler gonca ve yaprak çeşitlerinden oluşmaktadır. Orijinalliğinden sapmaların olduğu gözlemlenmiştir.

Mahfil üstü tavan süslemeleri ve tavan mimarisi iki farklı düzende olup 6 kubbecikten oluşmaktadır. Bu kubbeciklerin ortada olanlar aynalı tonoz şeklinde olup diğerleri kubbe şeklindedir.

F. 81. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfili tonoz kubbe

Mahfil üzerindeki tonozlu kubbe tavanında altıgen şeklindeki kiremit kırmızısıyla geometrik paftalara bölünen zeminde siyah üzerine penç motifleri yer almaktadır. Bunu çevreleyen siyah zemin üzerine çift bordür tek dal üzerine basit dendanlı rumî formunu andıran kompozisyon yer alır. Bunun dışında sarı dendanlı ve bunu destekleyen gri dendanla zeminden ayrılan bölüm kiremit kırmızısı üzerine hatai grubu motifler kompozisyon halinde işlenmiştir. Siyah basit tığlarla bitiş sağlanmıştır.

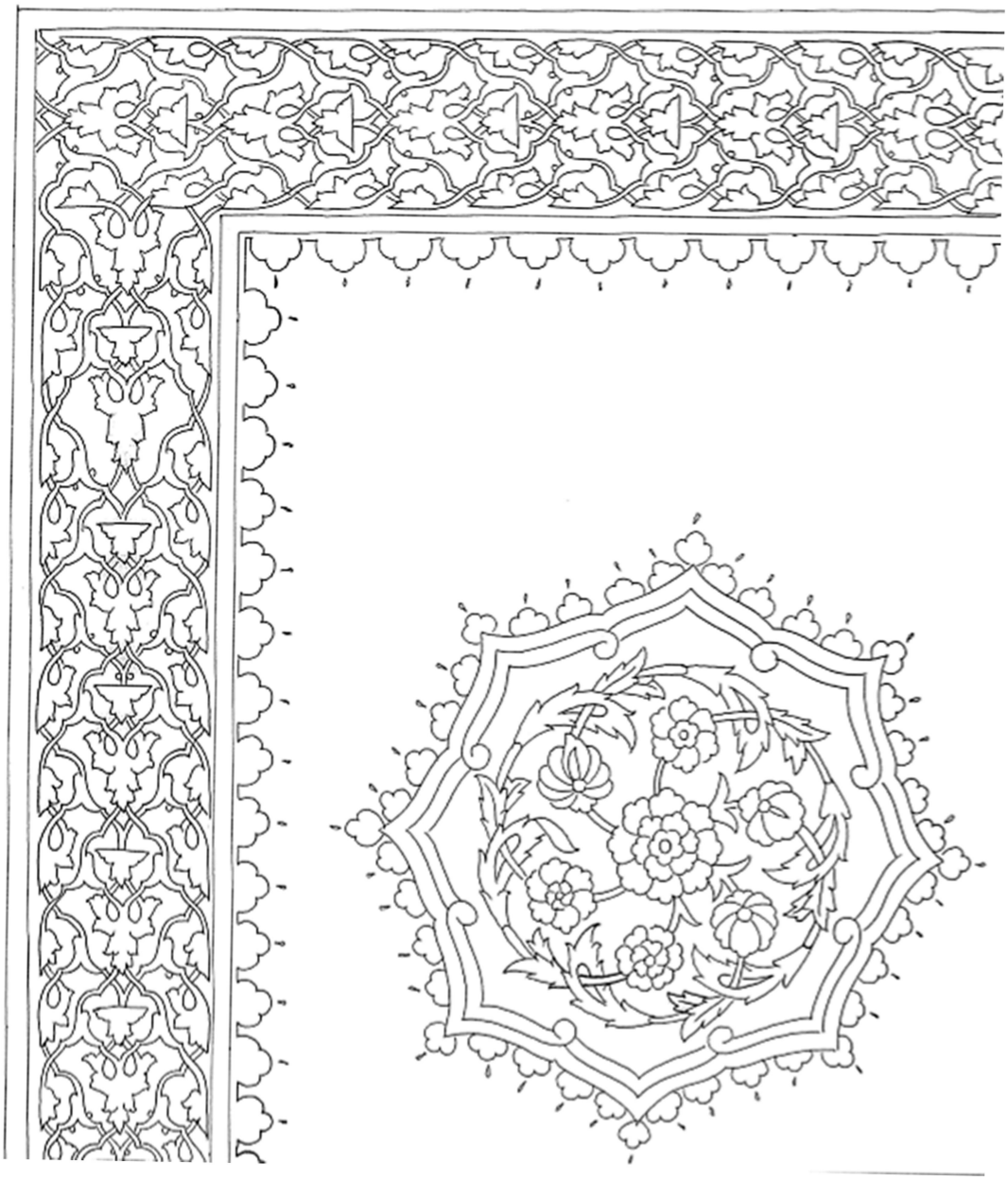
Ç. 27. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfili tonoz kubbe

2.4.4. Mahfil Üstü Süslemeler

F. 82. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfili pencere tavanı

Ortada stilize edilmiş penç ile başlayan hançer yapraklarla tamamlanan madalyon şeklindeki desende, motiflerdeki tonlamalar dikkat çekmektedir. Siyah zemin üzerine bezenen desenler kiremit kırmızısı ve hardal sarısı ile detaylandırılmıştır. Dış çerçeve hardal sarısı dendan ve devam gülkurusu tepelik ile sonlandırılmıştır. Tahrirlerde siyah kullanılmıştır.

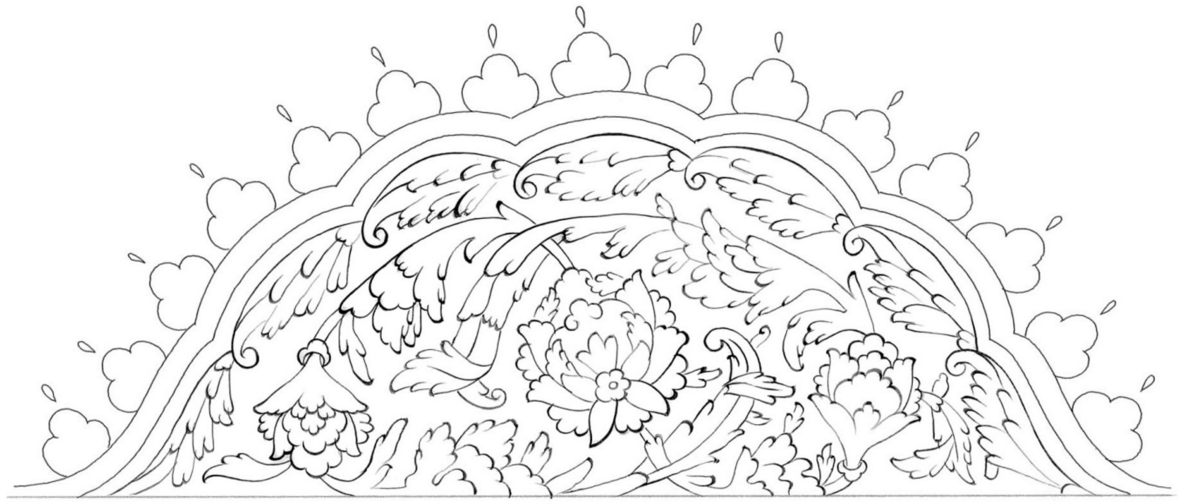
Ç. 27. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı süslemeler

2.4.5. Mahfil Üstü Kemer Altı

Kemer altlarında bulunan şemse şeklinde ysb. motifler kompozisyon halinde yer alır. Hançer yaprak ve dendanlarla kompozisyonlarla zenginleştirilmiş olup siyah basit tığlarla bitirilmiştir. Bazı motiflerin göbeklerinde siyah renk kullanılmıştır.

F. 83. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil üstü kemer altı

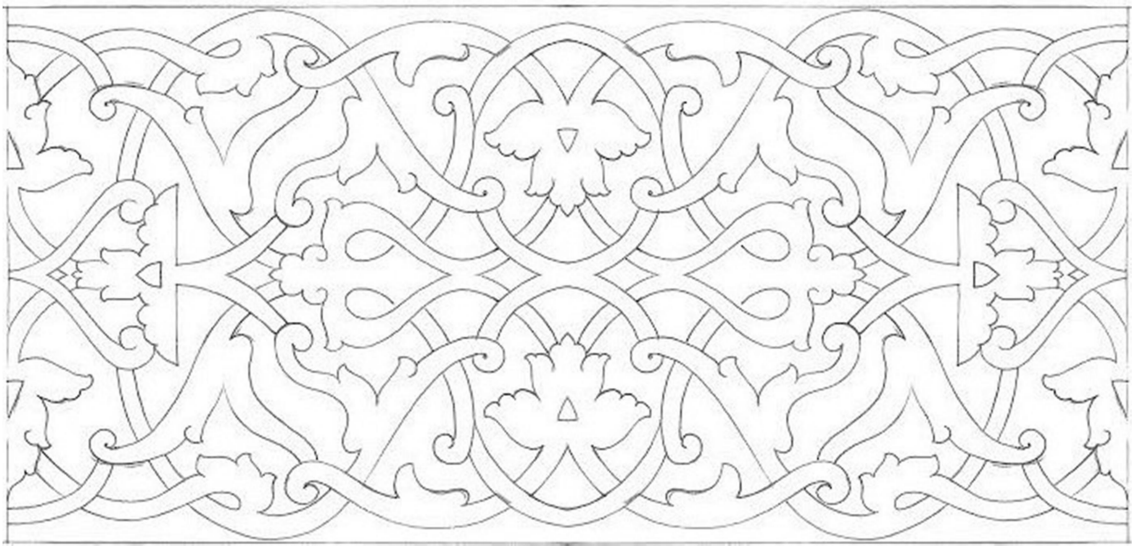

Ç. 28. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil üstü kemer altı

2.4.6. Mihrap Yanı Pencere Alınlığı

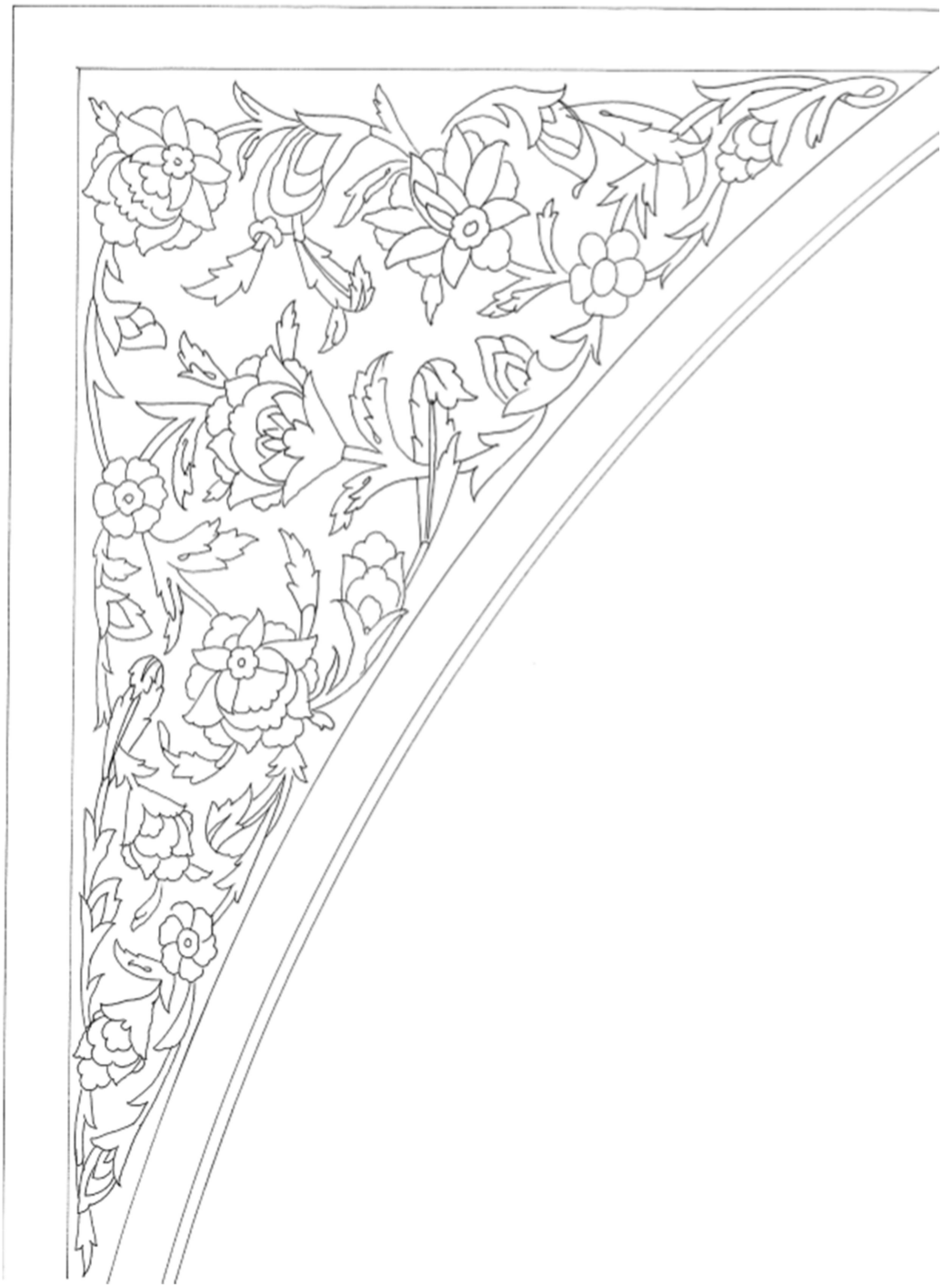

F. 84. Gülnûş Valide Sultan Camii mihrap yanı pencere alınlığı

Ç. 29. Gülnûş Valide Sultan Camii mihrap yanı pencere alınlığı

Cami mihrabının sağ ve sol kısmındaki pencerelerin kenarlarındaki kalem işlerinde bitkisel motiflerde siyah zemin kullanılmıştır. Gri renkte olan motifler kiremit kırmızısı ile tonlamalar yapılmıştır. Pencere köşeliklerini ve celi sülüs yazının etrafını çevreleyen bordür şeklinde ki rumî tasarım göze çarpmaktadır.

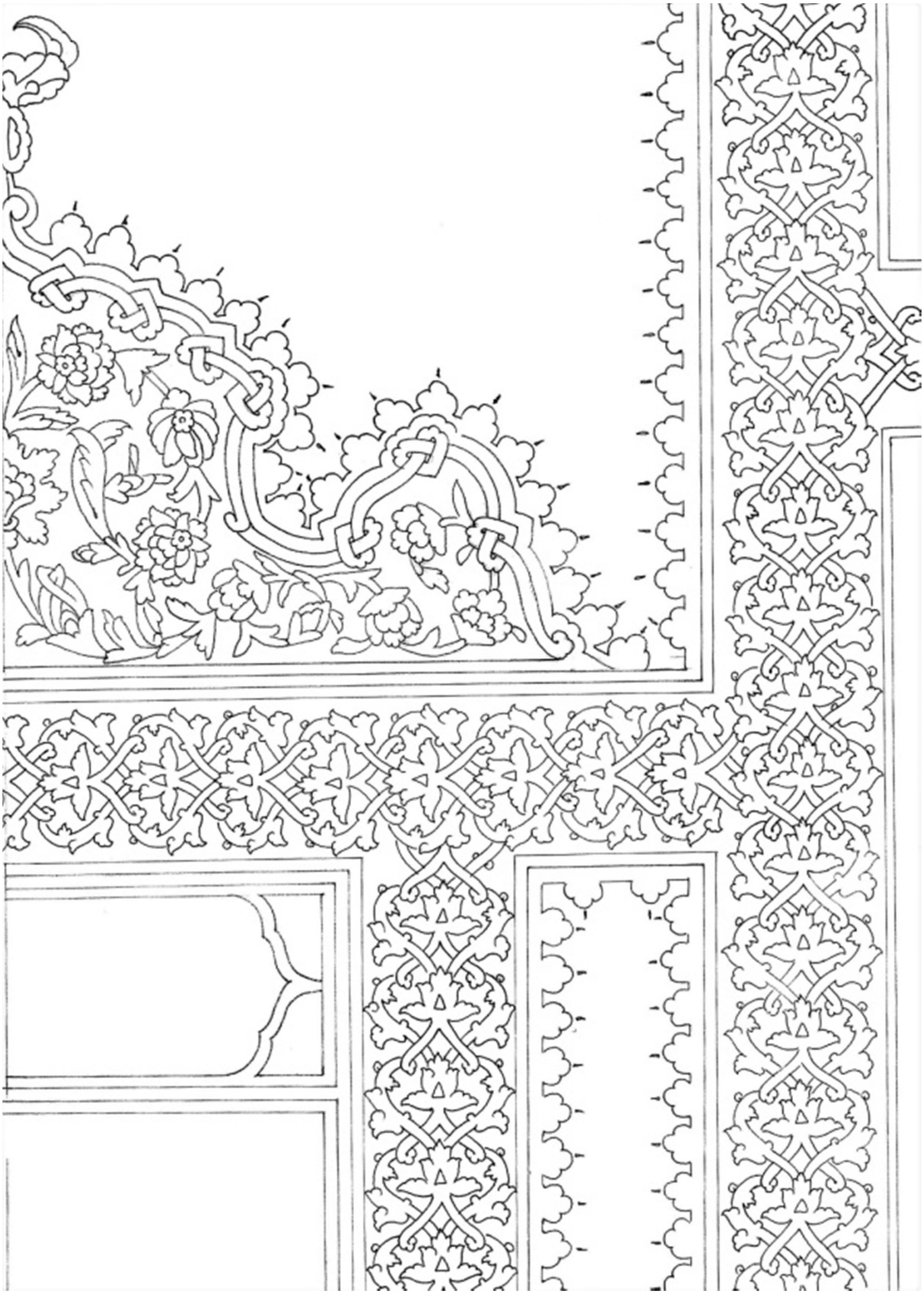

Ç. 30. Gülnûş Valide Sultan Camii mihrap yanı pencere alınlığı

F. 85. Gülnûş Valide Sultan Camii mihrap üstü pencere alınlığı

Bu kompozisyon kiremit kırmızısı basit tığlarla ve sarılma rumî andıran hilal formunda tepelik ile bitirilmiştir. Mihrap üzeri pencere kenarlarının etrafını çevreleyen bordür tamamen rumî kompozisyonudur. Kırmızı ve siyah zemin üzerine motifler beyazdır. Rumîler kapalı form şeklindedir. Pencere köşebentleri bitkisel bezemeli olup, ortadaki pencerenin zemini siyah renkte olup beyaz renkli sağ ve solundakiler ise kiremit kırmızısı zemin üzerinde motiflerin birikim noktaları siyahtır. Ortadaki pencere üzerinde yazı türü celi sülüs olan Yusuf Suresi 64.Ayeti bulunmaktadır. Sağ ve solundaki pencere üzeri yanlarda ise birbirini tamamlayan kelime-i tevhid de yine aynı yazı türündedir. Bu pencerelerin sağ ve solunda taç şeklinde düğüm motifi ve dendanlarla zeminden ayrılmış siyah zemin üzerinde bitkisel bir kompozisyon yer alır.

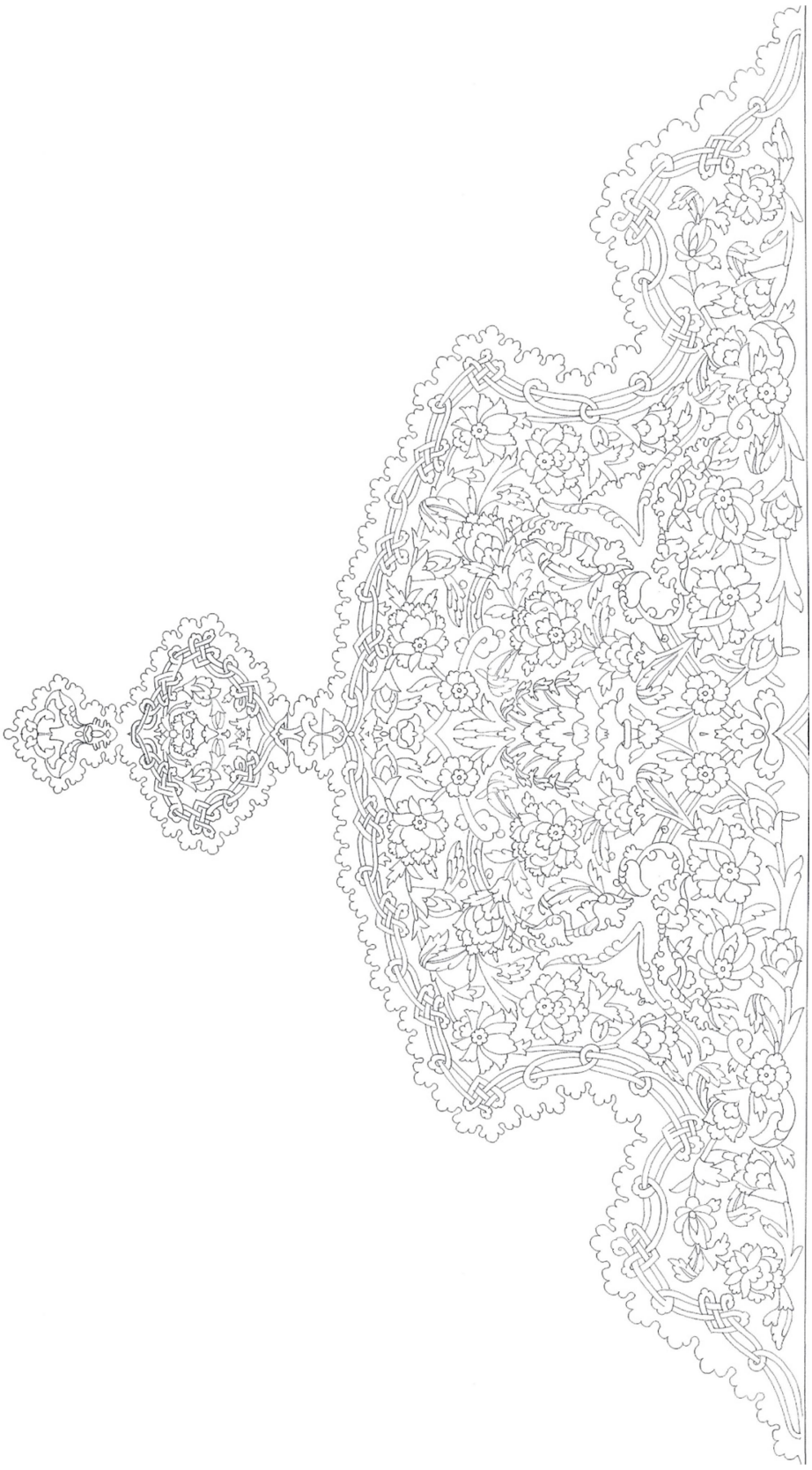
Ç. 31. Gülnûş Valide Sultan Camii mihrap üstü pencere alınlığ

2.4.7. Mahfil Üstü Pencere Alınlığı

F. 86. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil pencere alınlığı

Mahfil üstü pencere alınlığındaki taç şeklinde şeklinde geometrik dendanlı paftaya ayrılmış zemin yoğun bir şekilde yarı stilize bitkisel motiflerden ve kapalı form şeklinde sarılma rumî detaylı bir şekilde görülmektedir. Gri zeminli olan motifler siyah zemin üzerine siyah kontörle çekilmiştir. Bu bölümde bezeme eksiklikleri görülmektedir. Bezemeler özgündür.

Ç. 32. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil pencere alınlığı

2.5. MAHFİL ALTI SÜSLEMELER

F. 87. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı pencere tavanı

Ç. 33. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı pencere tavan bordürü

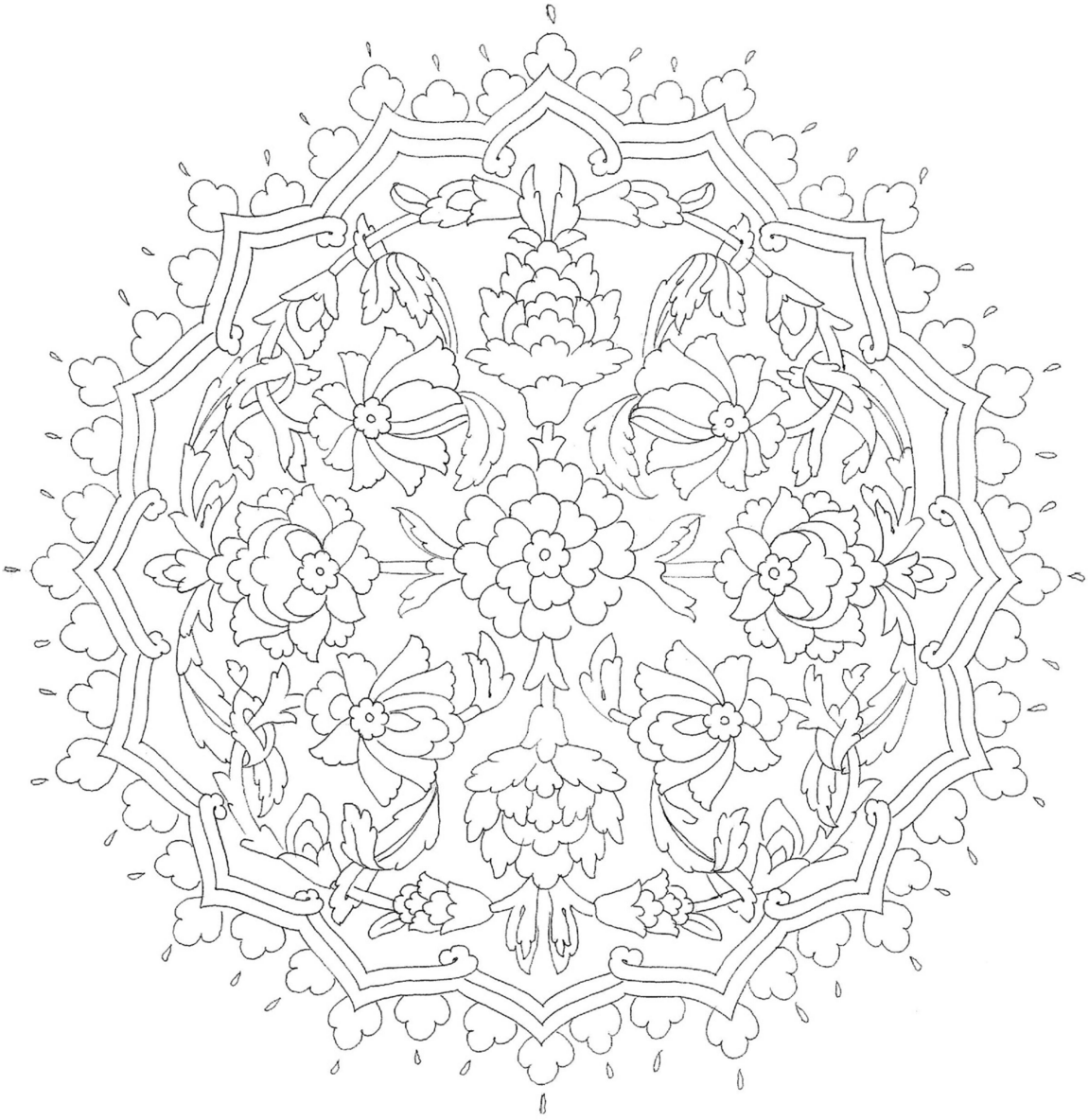
Ç. 34. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı pencere tavan şemse

Mahfil altındaki pencere tavanlarındaki şemse formundaki rozet klasik form şeklinde olup dendanları destekleyen hançer yapraklardan oluşan pafta siyah zemin üzerinde gri zeminli bitkisel motiflerin merkezleri kiremit kırmızısı şeklinde olup motiflerin tonlamalarında hardal sarısı kullanılmış barok tarzında olan motiflerdeki gölgeler usulü göze çarpmaktadır. Mahfil altındaki pencere tavandaki bordür işçilik ve kompozisyon bakımından bozulmaların olduğu görülmektedir. Caminin bütün bezemeleri dikkate alındığında motiflerin özgün olamadığı açıktır.

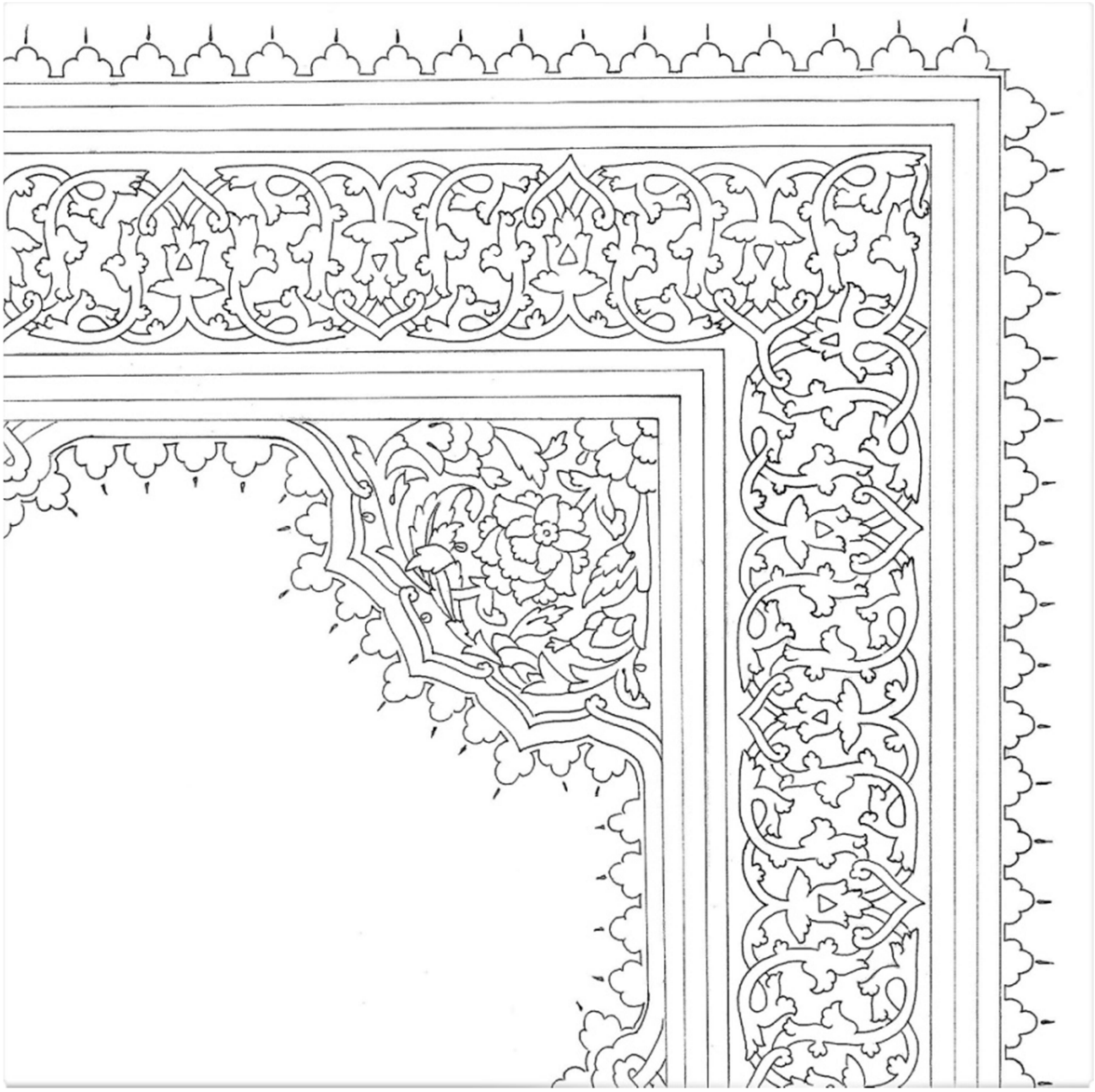

F. 88. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı süslemeler

Mahfil altı tavan göbeklerinde bulunan dendan formundaki şemse tamamen bitkisel kompozisyondan oluşmaktadır. Kiremit zemin üzerinde gri renkli motifler yine gri tonlamalı olup tonlamalar motif uçları ve motif diplerine doğru yapılmış olup motiflere hacim kazandırılmıştır. Motifler penç merkezinden dallarla çıkıp hatai, gonca ve yapraklardan oluşmaktadır.

Ç. 35. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı süslemeler

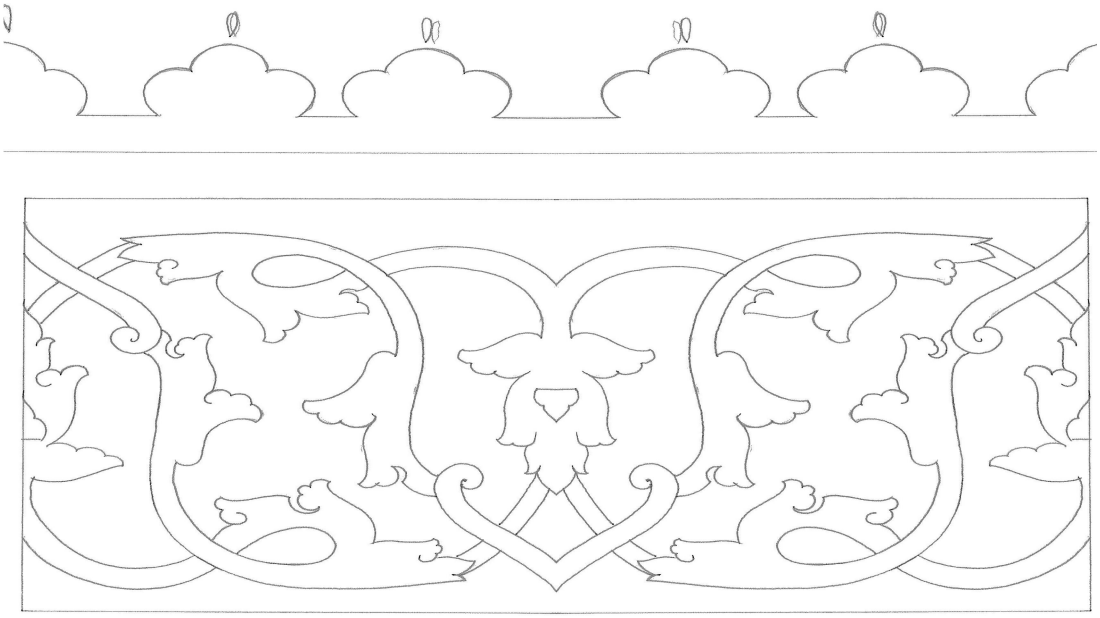

Ç. 36. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı süslemeler

Mahfil altındaki tavan bezemelerinin kare formundaki yüzeyin köşe bentlerinde bitkisel hatai grubu motifler yer alır. Penç merkezinden çıkan dal helezon şeklinde diğer motiflerle kompozisyon oluşturmaktadır. Dendan ve tığlarla bitiş sağlanmıştır. Bu kare formun etrafını dendanlı rumî tepelik ve ortabağdan oluşan tasarım bordür şeklinde uygulanmıştır. Bu rumî bordürün zemin renkleri ise siyah ve kiremit kırmızısıdır.

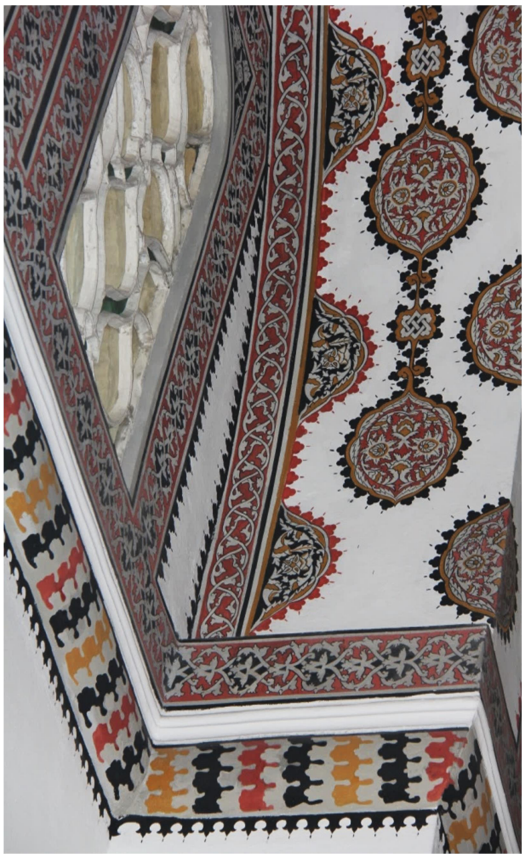
F. 89. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı süslemeler

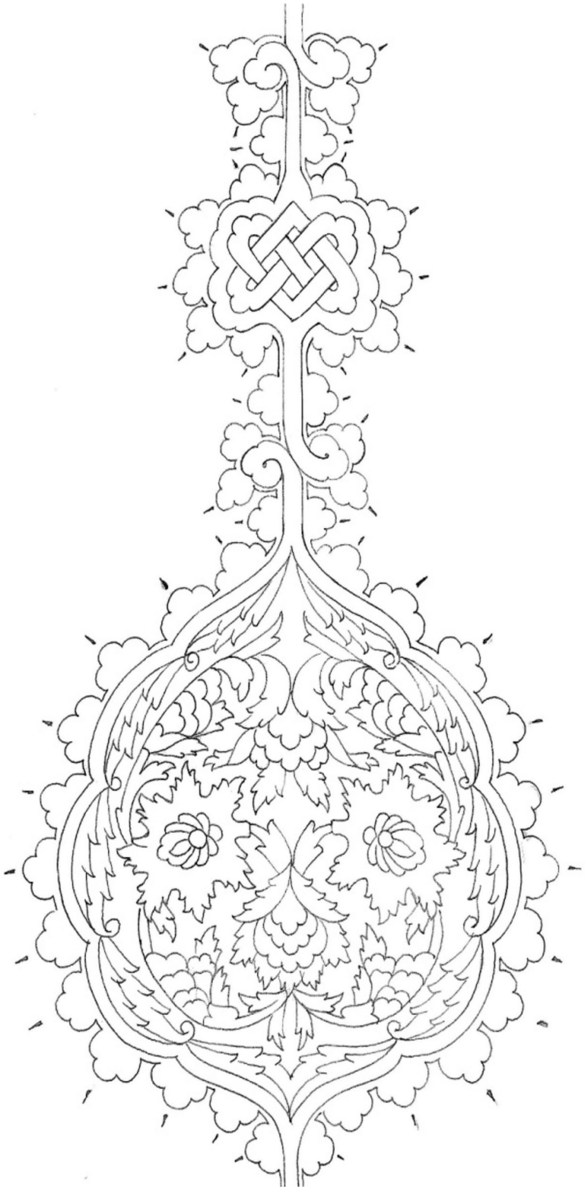
Ç. 37. Gülnûş Valide Sultan Camii mahfil altı süslemeler

Mahfil altındaki bölmeleri birbirinden ayıran bölümde yine kara formdaki bezeme olan rumî tasarım olan bordür burada da aynı şekilde uygulanmıştır.

2.6. KEMER ALTI ŞEMSE VE BAĞLANTILAR

F. 90. GVSC pencere alınlıkları kemer süsü

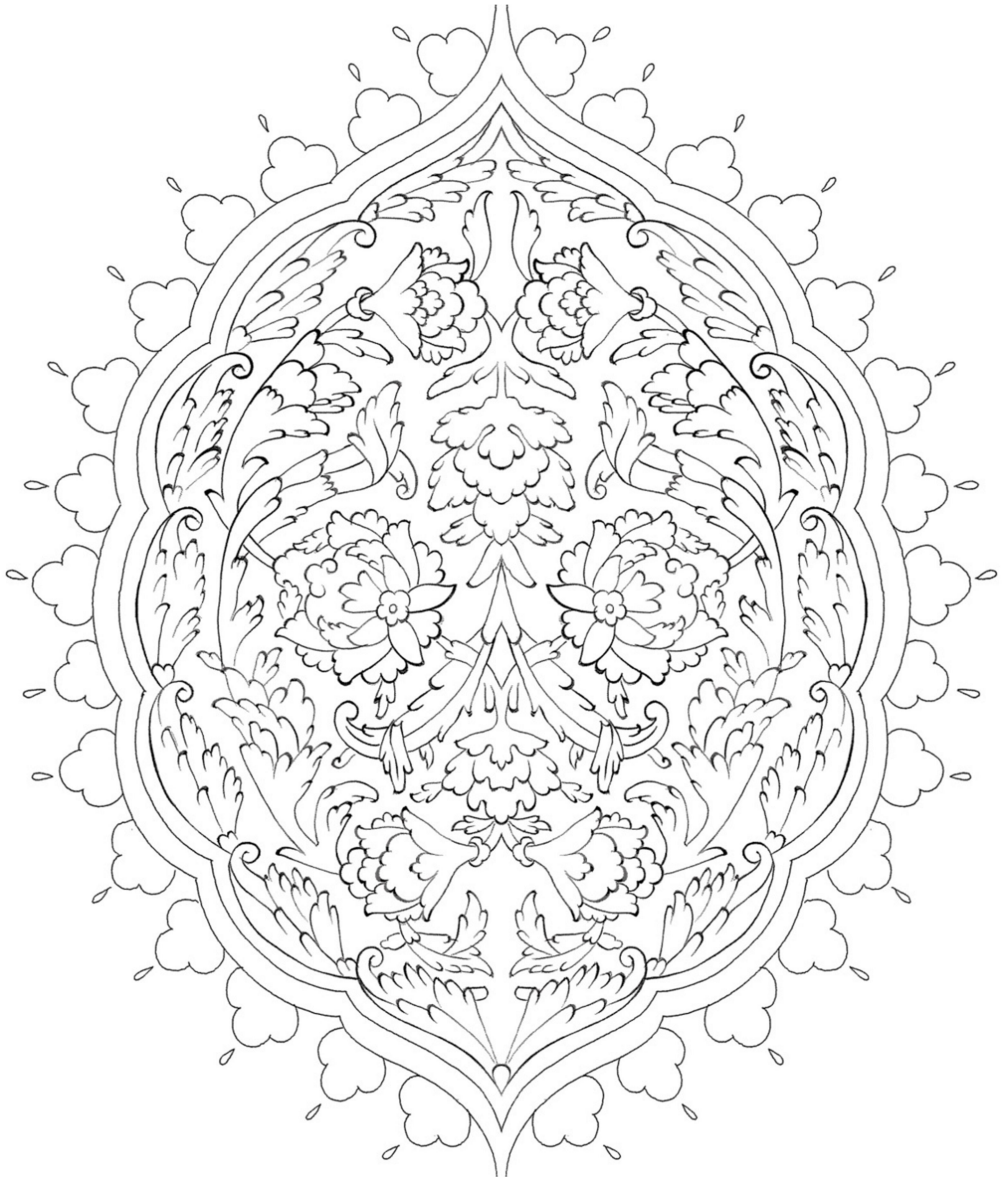

Ç. 38. GVSC pencere alınlıkları kemer süsü

Kemerlerde ki şemseler siyah ve kiremit kırmızısı zemin üzerine bitkisel hatai grubu motiflerle tasarlanmış, dendanların iç kısımlarında ise hançer yaprak formuna yer verilmiştir. Motiflerdeki bozulmaların daha çok görüldüğü yerlerdir. Buradaki şemseler geometrik zencirek motifiyle birbirine bağlanmıştır.

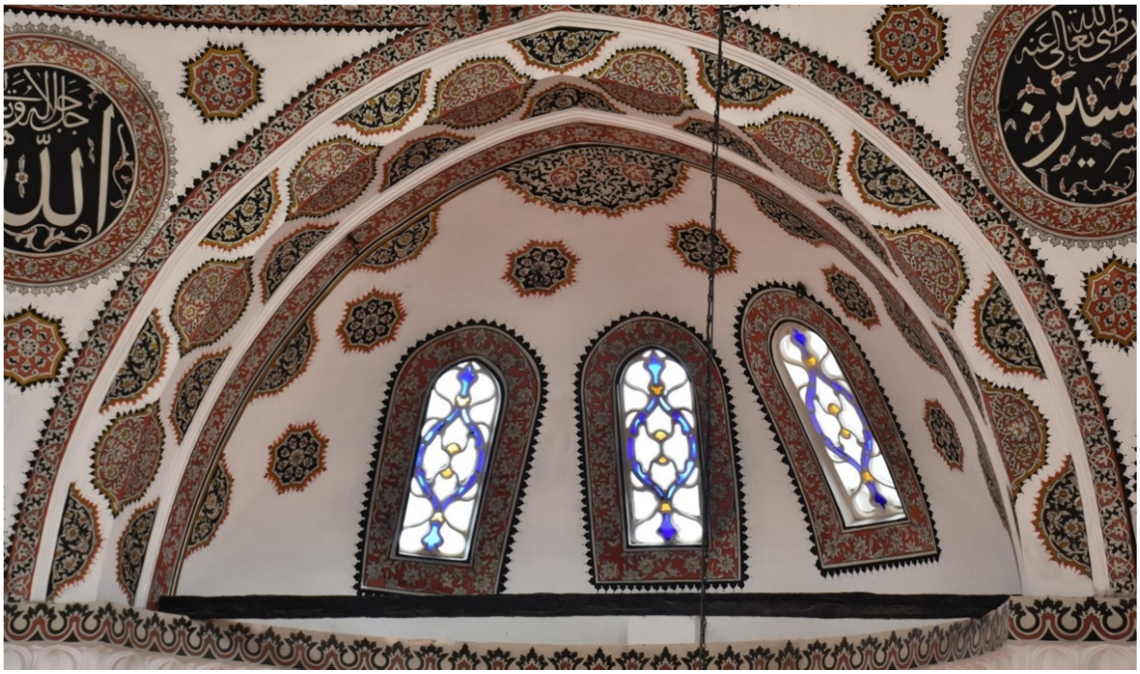
F. 91. Gülnûş Valide Sultan Camii Kemer Altı Şemseler

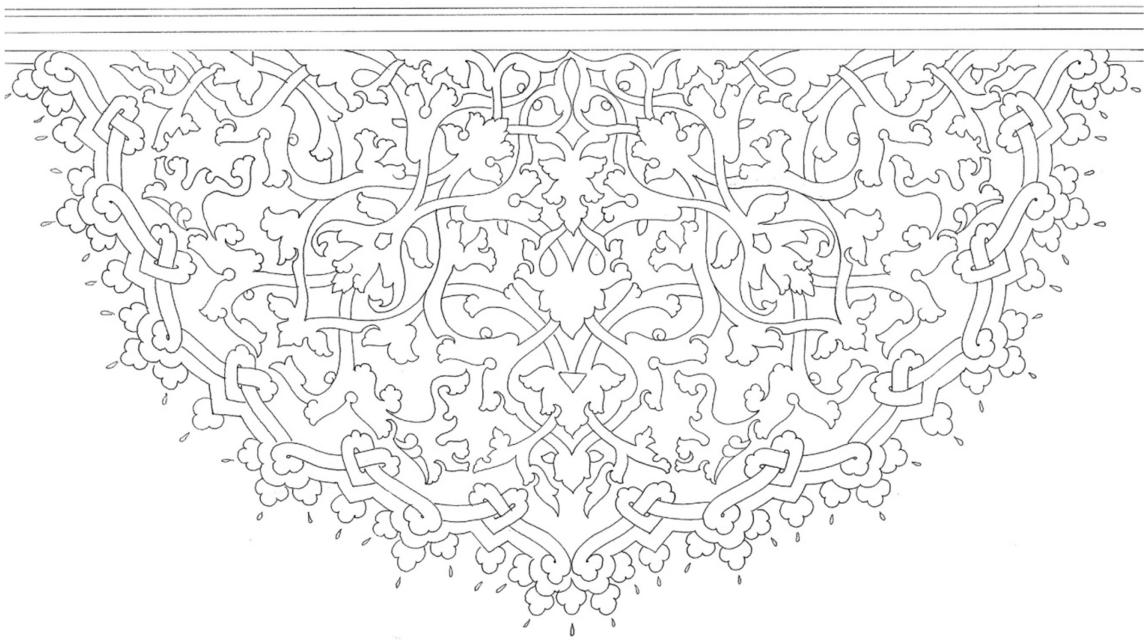
Ç. 39. Gülnûş Valide Sultan Camii Kemer Altı Şemse

Müezzin mahfili alt kemer ve birçok kemer altında bulunan şemse şeklindeki forum hardal sarısı dendanlı forum içinde hançer yapraklarla dendan desteklenmiş olup kiremit kırmızısı zemin üzerinde yarı stilize bitkisel kompozisyon yer almaktadır. Hatai, gonca ve yaprak motiflerinden oluşan kompozisyon işçilik bakımından bozulmalar olduğu açıkça göze çarpmaktadır. Buda göstermektedir ki caminin bazı bölümlerindeki işçilik çok iyiyken burada görülen motiflerdeki bozulmalar orijinal olmadığını göstermektedir. Motiflerin göbek kısımlarında siyah zemin kullanılarak tığlarla ahenk yakalanmıştır.

2.7. YARIM KUBBE

F. 92. Gülnûş Valide Sultan Camii yarım kubbe

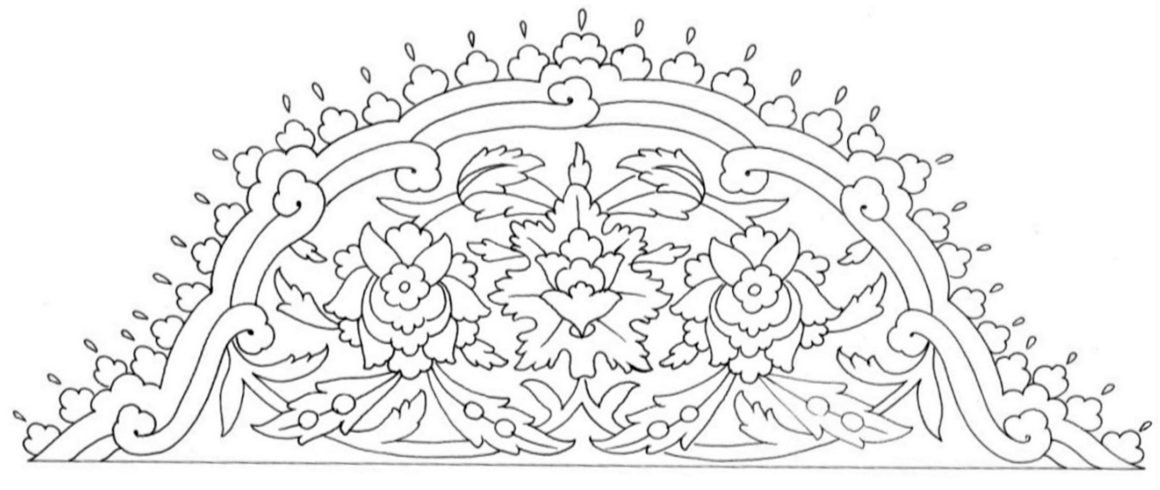
Ç. 40. Gülnûş Valide Sultan Camii yarım kubbe

Ana kubbeyi destekleyen yarım kubbelerde bulunan yarım daire şeklinde kubbecik merkezinden kasnağına doğru düğümlü dendanla paftalanmış dendanlı rumî kompozisyon, kapalı form, tepelik ve ortabağ şeklindeki formlarla birlikte kullanılmıştır. Kapalı form olan rumî zemini kiremit kırmızısı olup diğer büyük zeminler siyahtır. Hardal sarısı dendan ve kiremit kırmızısı basit tığlarla bitiş sağlanmıştır.

Ç. 41. Gülnûş Valide Sultan Camii yarım kubbe kemeri

Müezzin mahfilinde ve kemerlerindeki bölümlerde kullanılan siyah zeminli gri renkli ve kiremit kırmızısı kullanılan motifler siyah kontörlü olup işçilik bakımından bozulmamalar göze çarpmaktadır.

Ç. 42. Gülnûş Valide Sultan Camii yarım kubbe kemeri

Müezzin mahfili tavanında görülen şemse formundaki bitkisel tasarım hatai grubu motiflerden tasarlanmıştır. Caminin bütününe yayılan tek renk anlayışı devam etmektedir. Caminin içindeki en belirgin değişiklik revzenlerde ve dışlık pencerelerde yapılmıştır. Biz bunu 2005 yılında yapılan restitüsyon raporundan anlamaktayız.

2.8. HÜNKÂR MAHFİLİ

Hünkâr kasrı üç ahşap ve bir mermer sütun taşımaktadır. Harap olan bu yapı 1976 tarihinde tamir edilmiştir. Ahşap bir merdivenle üst kata çıkılır burada iki oda ve bir hela bulunmaktadır. Buradan cami sahnının sol tarafında bulunan kafesli hünkâr mahfiline çıkılmaktadır. Hünkâr mahfili pencereleri vitraylıdır. İçerisinde ayrıca mihrap bulunmaktadır.[95]

F. 93. Gülnûş Valide Sultan Camii hünkâr mahfil tavanı

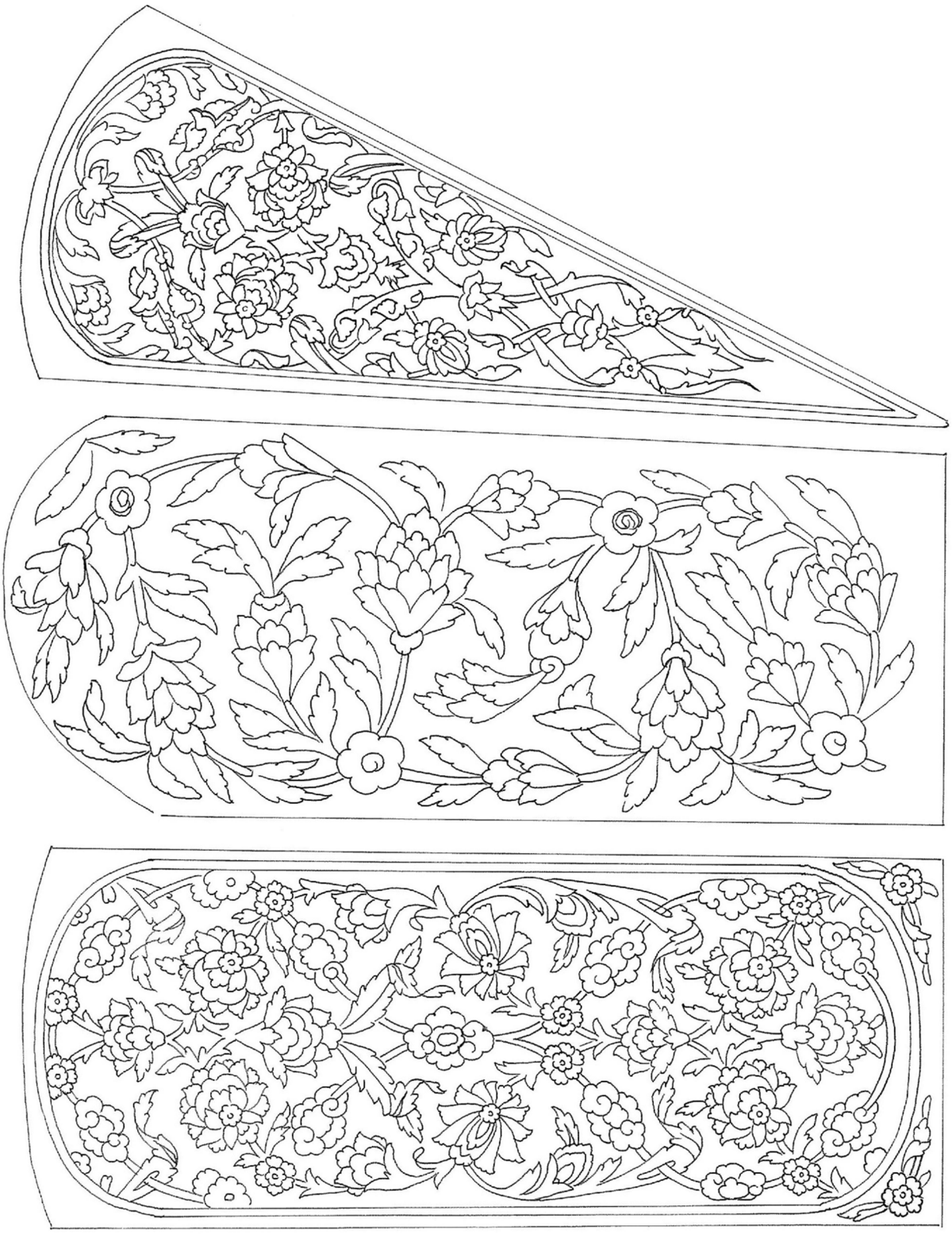
[95] Mehmet Nermi Haskan, age., s 383

Hünkâr mahfilindeki kubbeciğin merkezinde dikdörtgen formlu siyah zemin üzerinde tamamen stilize edilmiş bitkisel motifler kabartmalı şekilde tasarlanmıştır. Köşelerdeki penç motifinden başlayan dallar merkezi penç motifinden geçerek helezon şekilde bütün yüzeyi kaplamaktadır. Yoğun olarak gonca motifi penç ve yaprakla birlikte kullanılmıştır. Bu dikdörtgen formun köşebentlerinde kiremit kırmızısı üzerinde penç ve yaprak motifi yer alır. Bordür olarak ise gri zemin üzerine penç tasarımı içerdeki desenle bir bütünlük sağlanmaktadır.

Bu dikdörtgen paftanın etrafını çevreleyen mukarnas bulunmaktadır. Bu mukarnası çevreleyen 24 adet pafta bütün yüzeyi kaplayacak şekilde tasarlanmıştır. Bezemelerin siyah zeminli olanlar sıva üzeri kalem işi olup, kiremit kırmızısı zeminli olanlar ise kabartma olarak işlenmiştir. Bu paftaların dikdörtgen kalem işi olanların hatai, penç, gonca, hançer yaprak ve basit yapraklardan oluşur. Köşebentler kiremit kırmızısı zeminli olup bitkisel negatif motifle işlenmiştir.

Bezemelerin kiremit kırmızısı zeminli olanlar ise yine bitkisel kompozisyonlu olup kabartmalı olarak işlenmiştir. Kabartmalı olan bezemede penç, yaprak ve gonca motifi sıklıkla kullanılmıştır. Siyah zeminli köşebentlerinde ise negatif pençle tamamlanmıştır.

Kubbenin köşelerinde üçer dilimden oluşan bölümlerde siyah zeminli olan paftalar sıva üzeri kalem işi kiremit kırmızısı zeminli olanlar ise kabartma şeklinde tasarlanmıştır. Köşelerdeki siyah zeminli kalem işlerinde bitkiselle birlikte, çok detaylı ve ince işçiliğe sahip sarılma rumî kullanılmıştır.

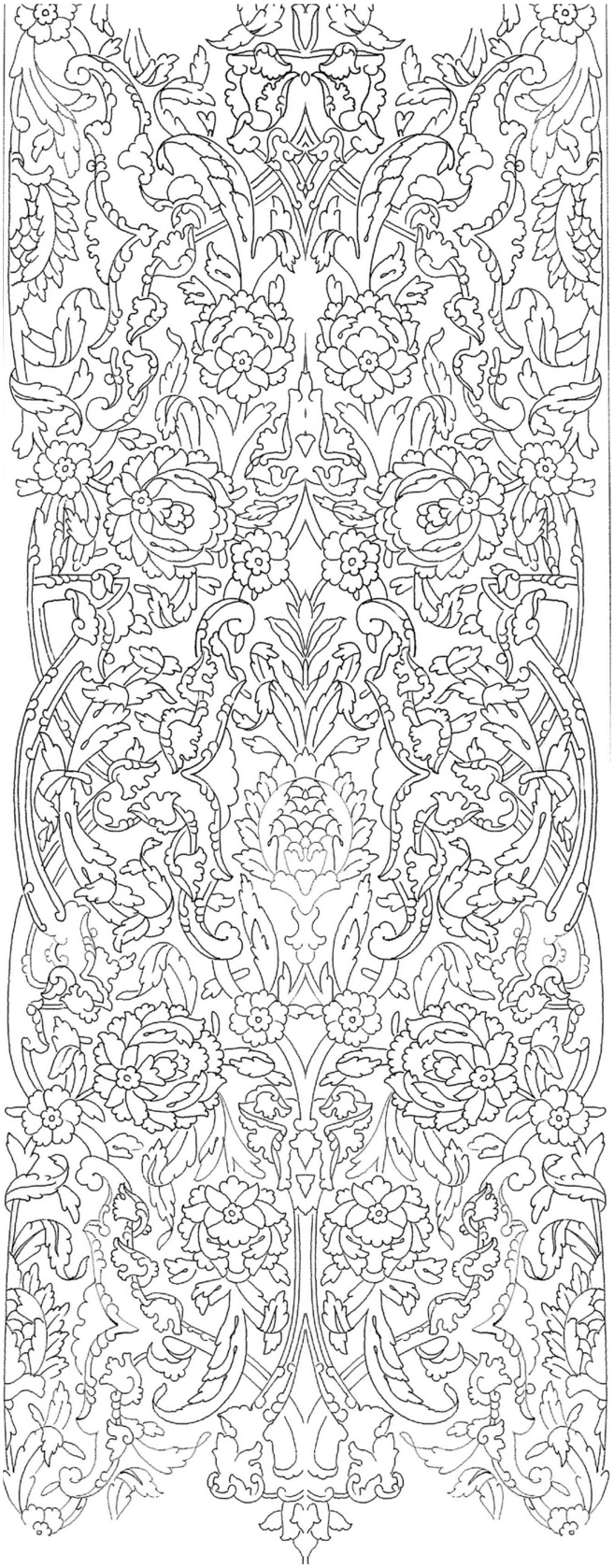

Ç. 43. Gülnûş Valide Sultan Camii hünkar mahfil tavanı

Hünkâr mahfilinde bulunan kemerlerdeki bezemeler kemerin tamamını kapsayacak şekilde bu bölüme özel olarak tasarlandığı görülmektedir. Kemer altında bulunan kompozisyonun merkezindeki desenin hünkâr mahfiline özgü çok detaylı tasarlandığı gözlemlenmiştir. Kemerin ortasındaki kalem işi bezemede rumî paftalar tam yarım olmak üzere siyah zeminden ayrılmıştır. Sarılma rumî çeşidi kapalı form oluştururken ortabağ ve tepelikte de sarılma kullanılmıştır. Rumî paftalar kiremit kırmızı ile siyah zeminden ayrılmış olup merkezdeki gonca motifi barok tarzındaki buket formunu andıran şekliyle klasik dönemden ayrıldığı görülmektedir. Rumî motifiyle birlikte kullanılan bitkisel motiflerin hatai, gonca, penç, hançer ve basit yaprak olduğu gözlemlenmiştir. Motiflerde kullanılan gölgeleme tekniği motiflere hacim vererek klasik dönemden ayrıldığı dikkat çekicidir.

F. 94. Gülnûş Valide Sultan Camii hünkâr mahfil kemer süsü

Ç. 44. Gülnûş Valide Sultan Camii hünkâr mahfil kemer süsü

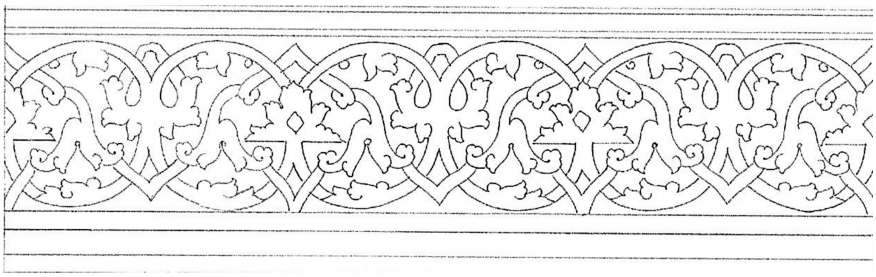

Hünkâr mahfili kemerlerde bulunan ana kompozisyonu çevreleyen bordür şeklinde tamamen bitkisel kompozisyondan oluşan sıva üstü kalem işi detaylı motiflerden oluşmaktadır. Özellikle yapraklar dallara sarılmış şeklinde tasarlanması göze çarpmaktadır. Ana motiflerin göbeklerinde zeminden koyu bordo renk kullanılmıştır. Bu bezemenin etrafını çevreleyen bordür şeklindeki bezemede tamamen bitkisel kompozisyondan sıva üzeri kalem işi olduğu görülmektedir. Motif olarak hatai, gonca, penç, hançer yaprak motifi kullanılmıştır.

Bezemede dikkat çeken hançer yapraklarla hacim kazandırılarak yaprak formu oluşturulmuştur. Bu formla birlikte diğer bazı motiflerin ortasında zemin renginden bir ton koyusu kullanılarak hareket kazandırılmıştır. Diğer bazı motiflerin merkezlerinde de hardal sarısı kullanılmıştır.

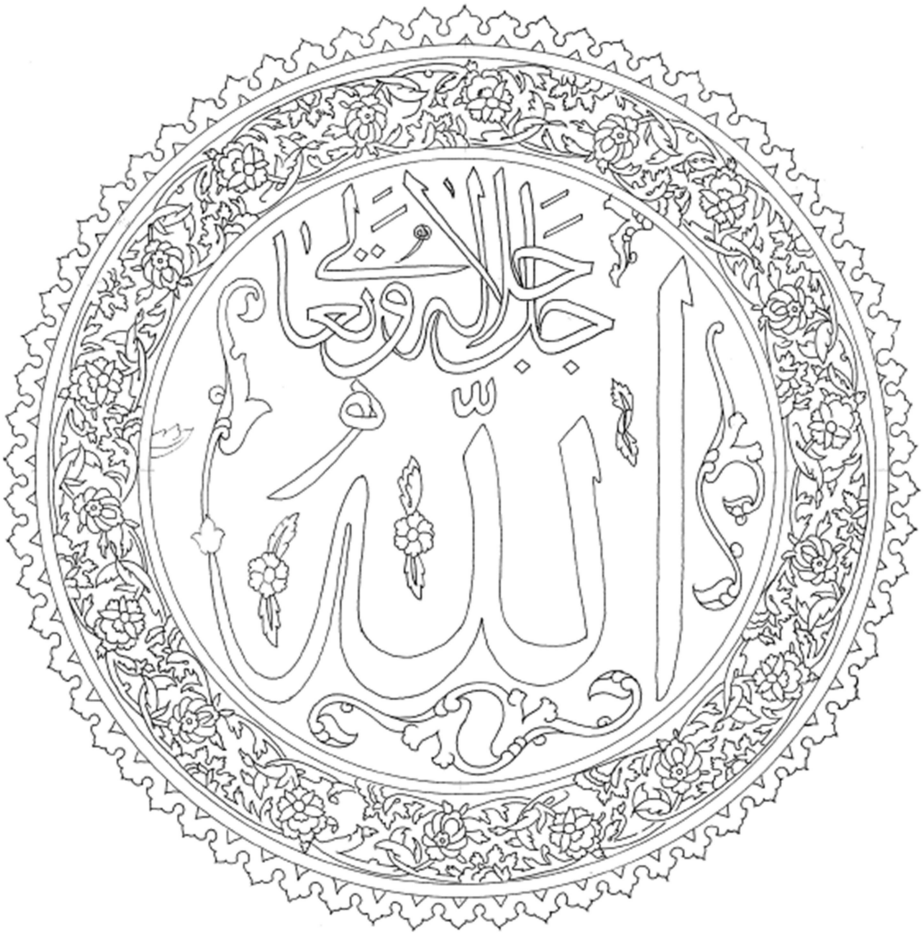
Ç. 45. Gülnûş Valide Sultan Camii hünkâr mahfil kemer süsü

2.9. MÜEZZİN MAHFİL ÜSTÜ SÜSLEMESİ

Ç. 46. Gülnûş Valide Sultan Camii müezzin mahfil üstü süslemesi

2.10. PANDANTİFLER

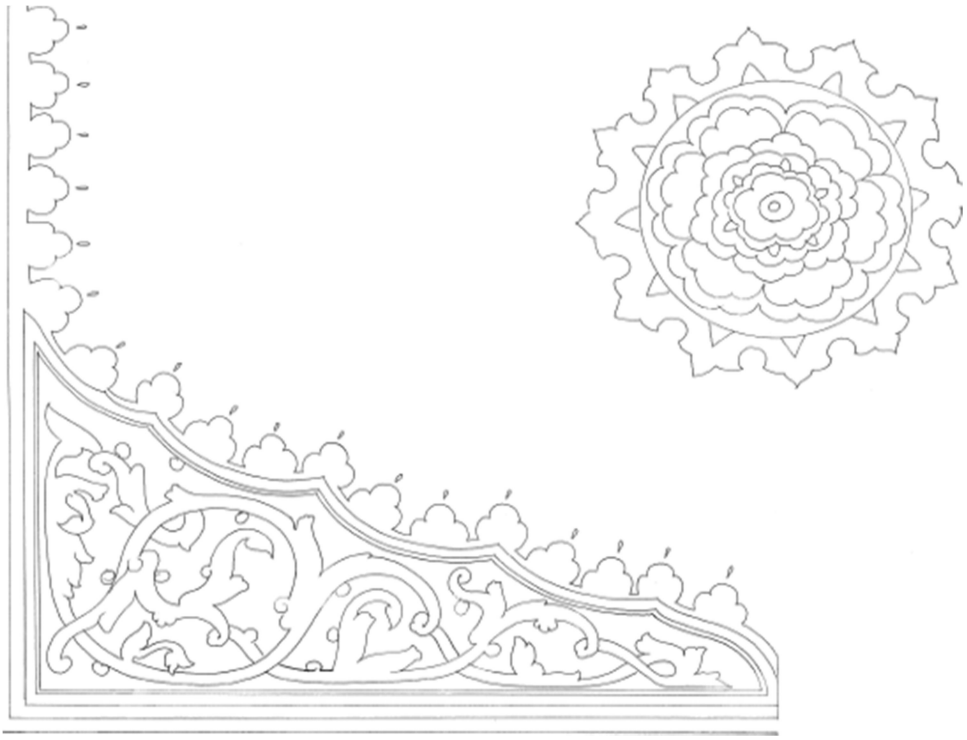
Ç. 47. Gülnûş Valide Sultan Camii Pandantif yazıları kenar süslemesi

Aslan göğsü-Türk üçgeni de dediğimiz bölümlerde bulunan İsm-i Celal, İsm-i Nebi ve Hulefa-i Raşidin isimlerinin etrafı sonsuzluk fikri esas alınarak dairesel formda bezenmiştir. Siyah zeminli celi sülüs yazıların etrafını çevreleyen geniş bordür şeklinde bitkisel kompozisyondan oluşmaktadır. Kiremit kırmızısı zemin üzerindeki tasarım bitkisel motiflidir. Tek dal üzerine simetri olmayan kompozisyonda hatai, gonca ve yaprak motifi yer alır. Motiflerin merkezlerinde ise hardal sarısı kullanılmıştır.

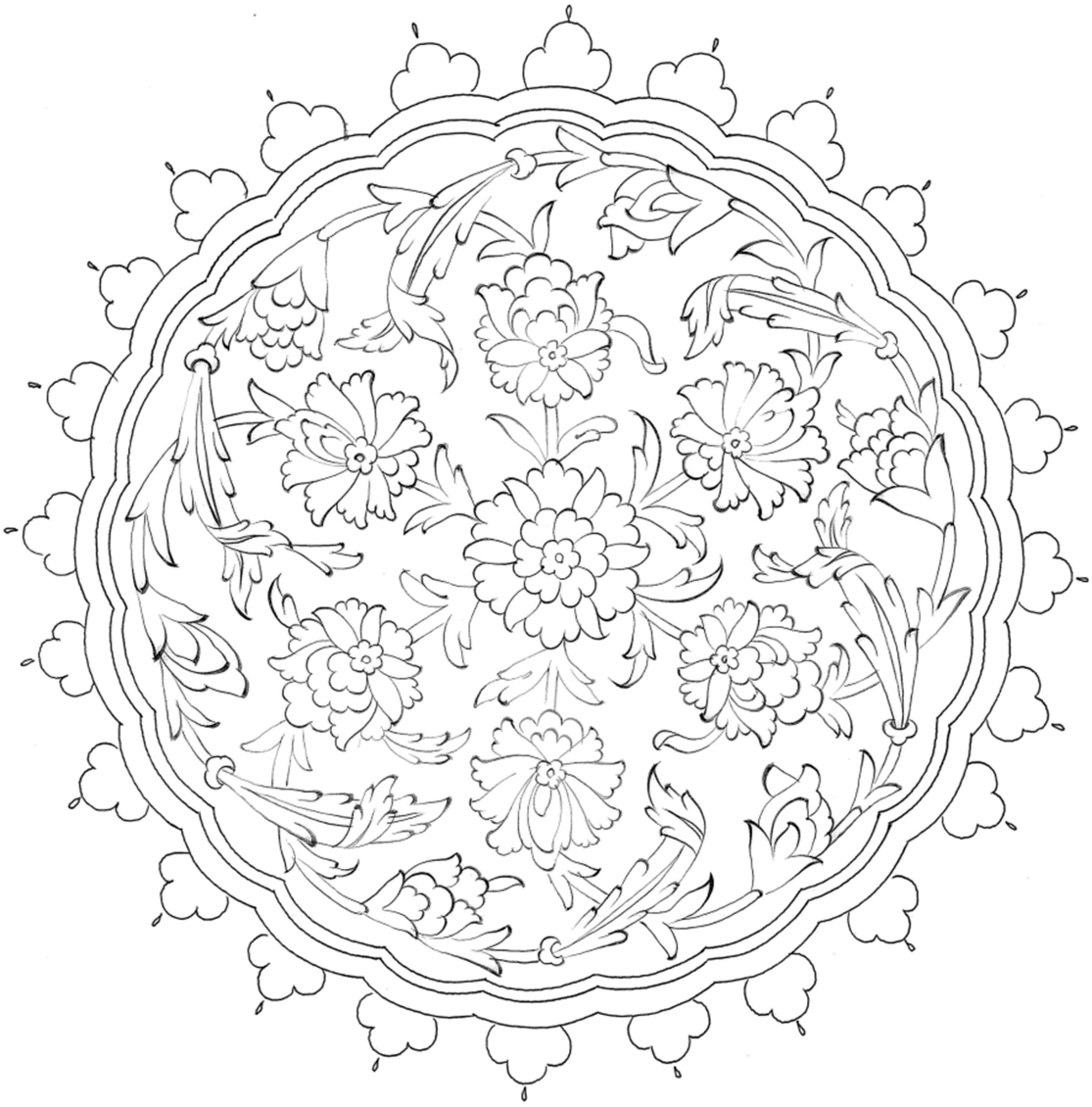
2.11.FİLPAYE ÜSTÜ BEZEMELER

F. 95. Gülnûş Valide Sultan Camii filpaye üzeri bezemeler

Ç. 48. Gülnûş Valide Sultan Camii filpaye üzeri bezemeler

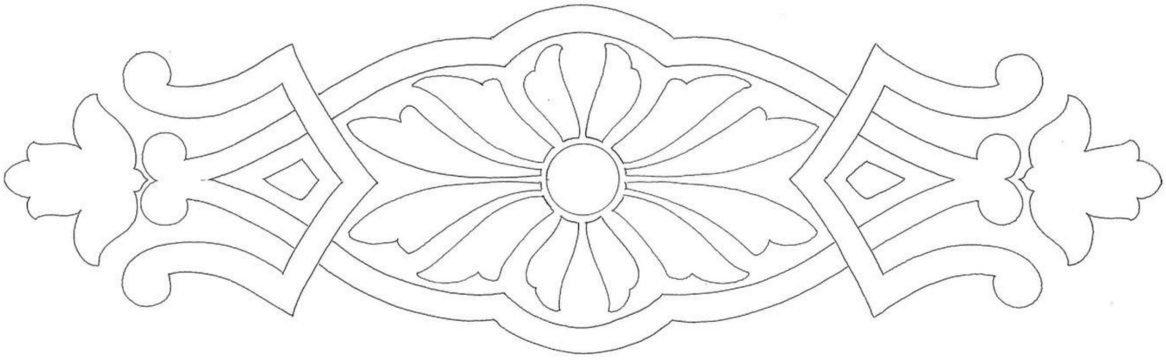
Ç. 49.Gülnûş Valide Sultan Camii filpaye üzeri şemse

Stilize penç ile başlayan desen hatai ve gonca ile devam edip hançer yaprakla sonlandırılmıştır. Yapılan hardal rengi tonlamalarla üç boyut hissi oluşmuştur. Dendanlarda hardal rengi tahrirlerde siyah, dışta tepeliklerde kiremit kırmızısı kullanılmıştır. Desen dönemine uygun madalyon şeklindedir.

2.12. HÜNKÂR KASRI

F. 96. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin hünkar kasrı

Ç. 50. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin hünkâr kasrı

Hünkâr odasında tavan bezemelerinde bordür şeklinde ahşap oyma olarak işlenmiş geometrik olan bu form barok tarzında ele alınmış ve renklerle ışık gölge uygulanmıştır. Bu formun çevresi ahşap pervazlarla desteklenmiştir.

2.13. SEBİL

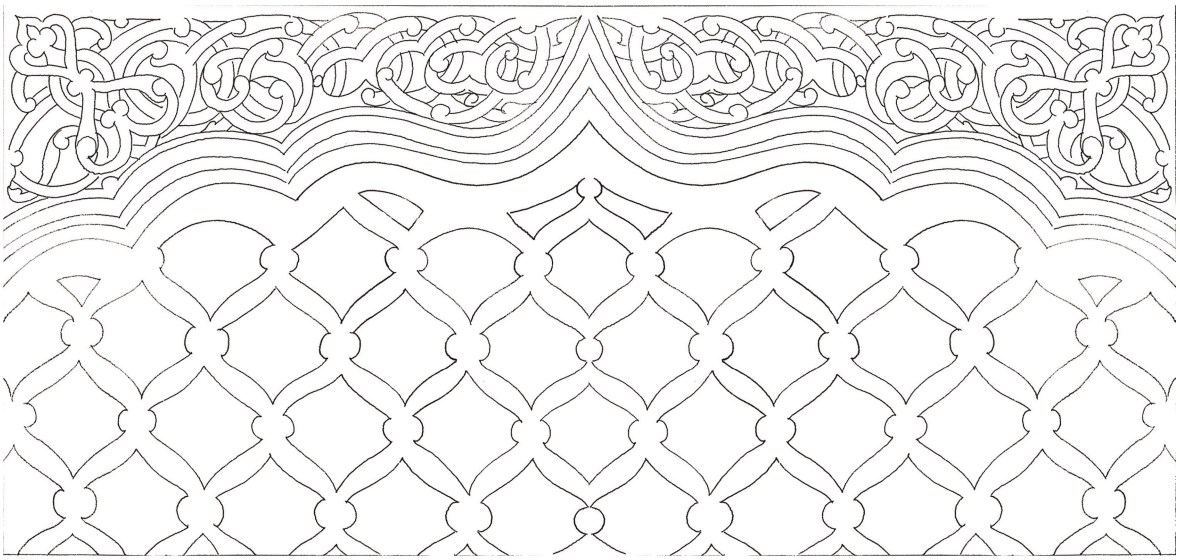

F. 97. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin sebili

F. 98. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin sebili (VGMA'dan)

Ç. 51. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin sebili

Sebildeki rumî formlar ise metal işlemelerle geometrik form oluşturulup dendanla bitirilmiş olup üzerinde ise tamamen rumîlerden oluşan kompozisyon mermer üzerinde kabartma şeklinde bulunmaktadır.

2.14. ÇEŞME

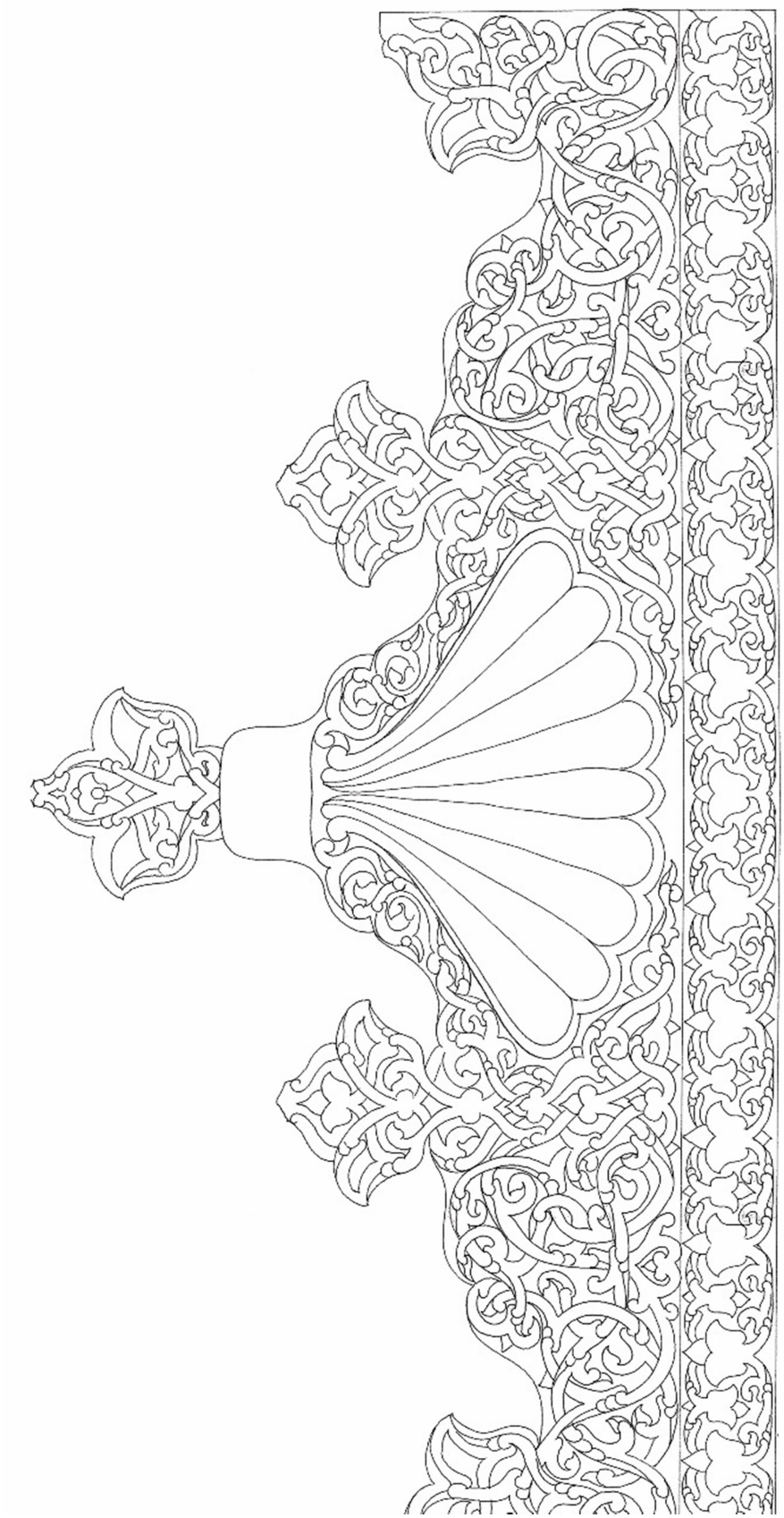

F.99. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin çeşmesi

Ç. 52. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi çeşmesi

Çeşmenin taç kısmında tamamını kaplayan dendanlı rumî, tepelik formuyla birlikte mermere işlenmiştir. Lale devri öncesi döneme rastlamasına rağmen, cephe bezemelerinde de batı etkisinin daha önceden başladığının bir işaretidir. Çeşme üzerinde bulunan mermer üzeri rumî tasarımlar helezon şekilde tepeliklerle birlikte tasarlanmış döneminin özeliklerini yansıtmaktadır.

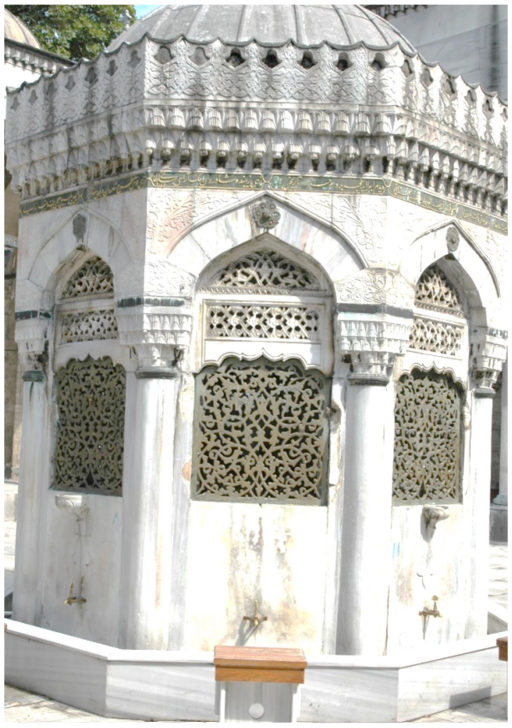

Ç. 53. Gülnûş Valide Sultan Camii ve külliyesinin çeşmesi

2.15. ŞADIRVAN

F. 100. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin şadırvanı

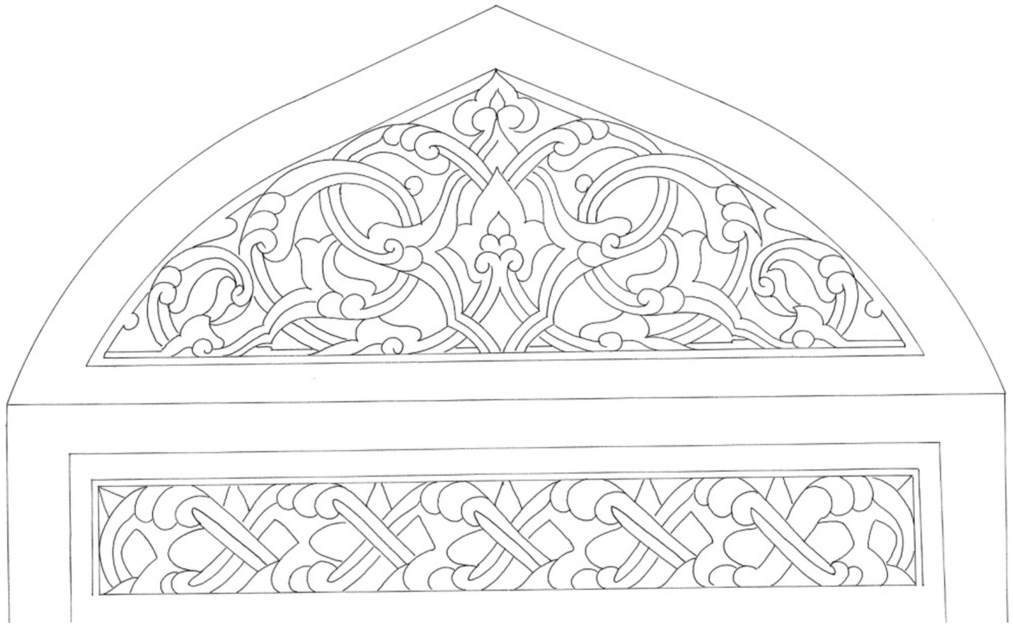

F. 101. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin şadırvanı (VGMA'dan)

Ç. 54. Gülnûş Valide Sultan Camii şadırvanının taç kısmı

Şadırvan üstü taç kısmındaki mermer üzerine işlenmiş rumî tasarımın özgünlüğünü koruduğu görülmektedir. Tepelik formunda tasarlanan taç kısım klasik dönemin özelliklerini taşımaktadır.

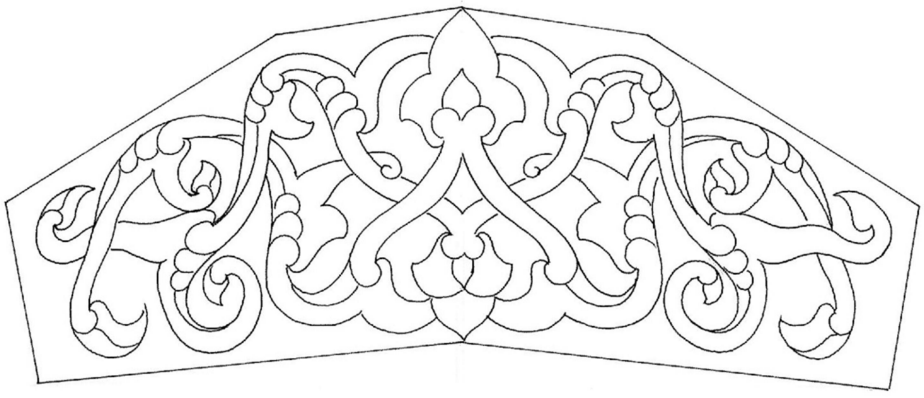
Ç. 55. Gülnûş Valide Sultan Camii şadırvanının taç kısmı

Şadırvan üstü taç kısmındaki mermer üzerine işlenmiş rumî tasarımın özgünlüğünü koruduğu görülmektedir. Tepelik formunda tasarlanan taç kısım klasik dönemin özelliklerini taşımaktadır

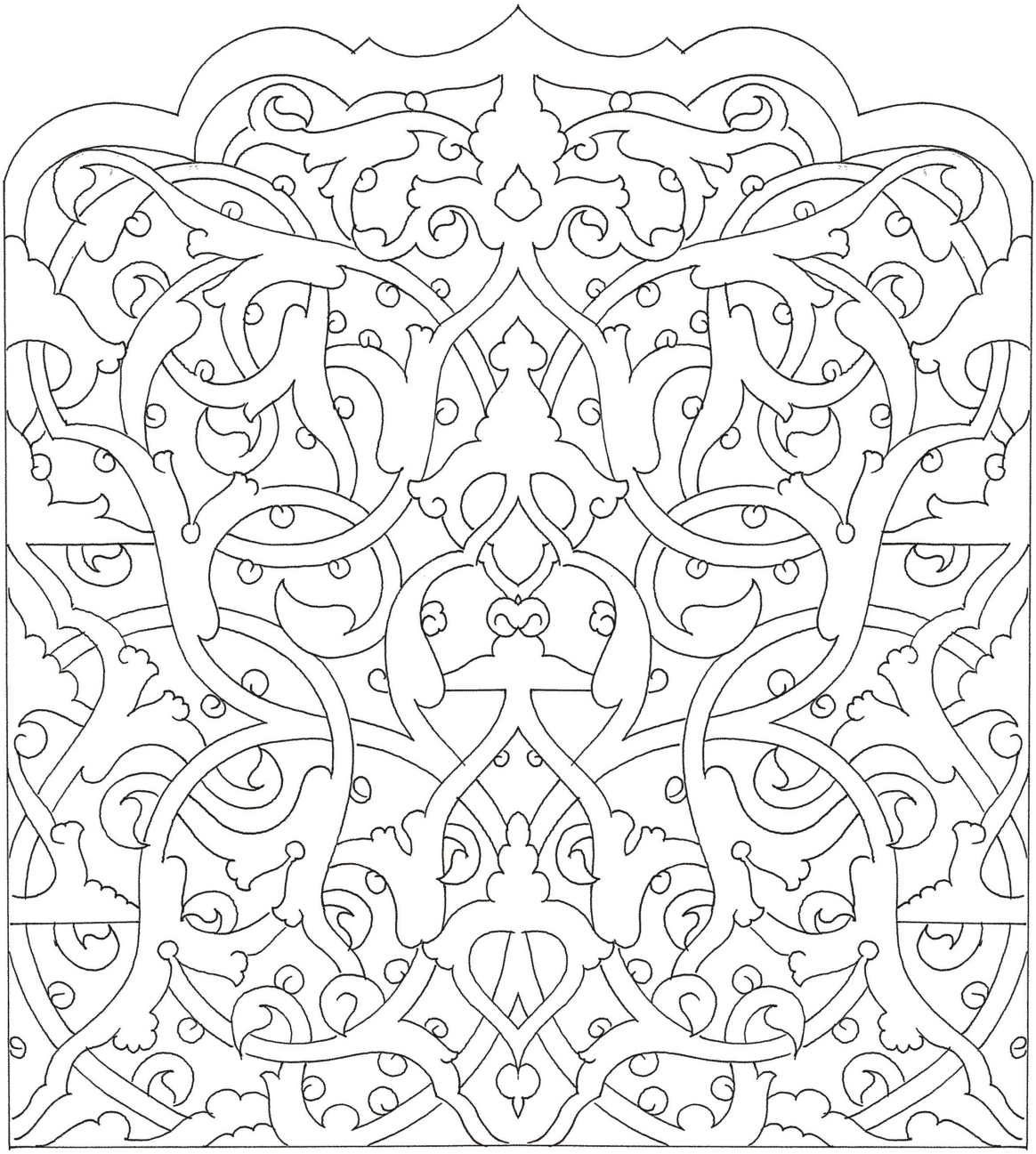
Ç. 56. Gülnûş Valide Sultan Camii şadırvanı taşıyıcı sütun

Şadırvan kemer altındaki mermer malzemeyle rumî tepelik şeklindeki tasarımla geometrik form elde edilmiş, taç kısmında ise rumî tasarım yapılmıştır. Şadırvan kemerinin sütun başlıklarında rumî tasarım kullanılmış olup üzerinde ise vazo içerisinde buket şeklinde naturistik çiçeklerden gül, sümbül, lâle motifi yer almaktadır.

Ç. 57. Gülnûş Valide Sultan Camii şadırvanı kemer geçişleri

Şadırvan sekiz yüzlü olarak inşa edilip her yüzün köşelerinde bulunan mermer sütun başlıklarının üzerinde sivri kemere geçişi sağlayan mermere işlenmiş rumî tasarım ayırma rumî ve tepelikten oluşmaktadır. Mermer işçiliği ve bezemeleri devrinin en güzel örneklerindendir.

Ç. 58. Gülnûş Valide Sultan Camii şadırvanı sütunlar arası pirinç şebeke

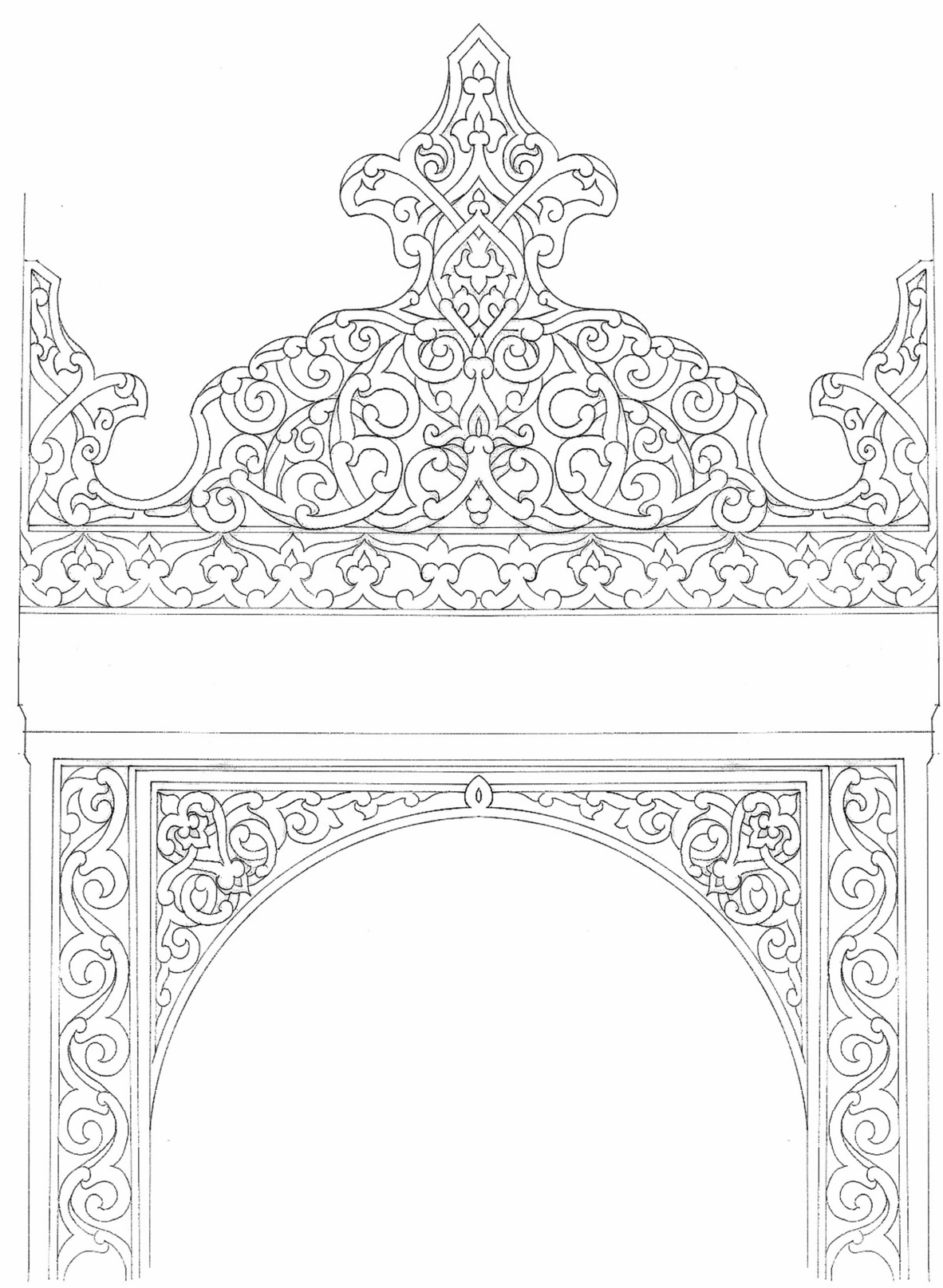
Şadırvan sekizgen cephelerinde bulunan metal üzeri rumî tasarımı renk değişikliği haricinde özgünlüğünü korumaktadır. Kapalı form rumî, ayırma rumî ve ortabağ rumî kusursuz bir kompozisyonla işlenmiştir.Rumîlerin anatomileri incelendiğinde klasik formlarını korudukalrı açıkça görülmektedir.

2.16. TÜRBE

F. 102. Gülnûş Valide Sultan türbesi mezar taşı

Türbenin mermer zemini üzerinde dikey bordürde bulunan rumî tasarım kiremit kırmızısı renktedir. Bunu çevreleyen köşelikte ise rumî kompozisyonu itina ile işlenmiştir. Rumî tepelik formundaki yatay bordür tasarım yine kiremit kırmızısına boyanmış olup taç kısmında tepelik şeklinde paftalara ayrılan rumî kompozisyon çok iyi bir işçiliğe sahiptir. Toprağa gömülü olan taşın alt kısmı restorasyon sırasında açığa çıkarılarak düzenlenmiştir.

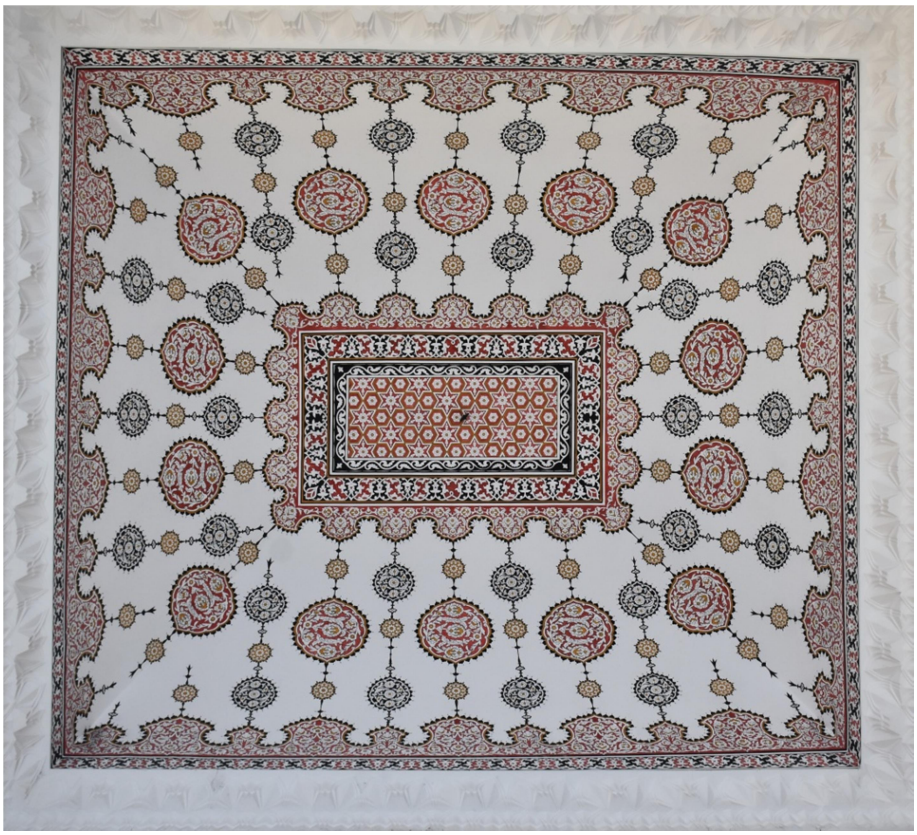

Ç. 59. Gülnûş Valide Sultan türbesi

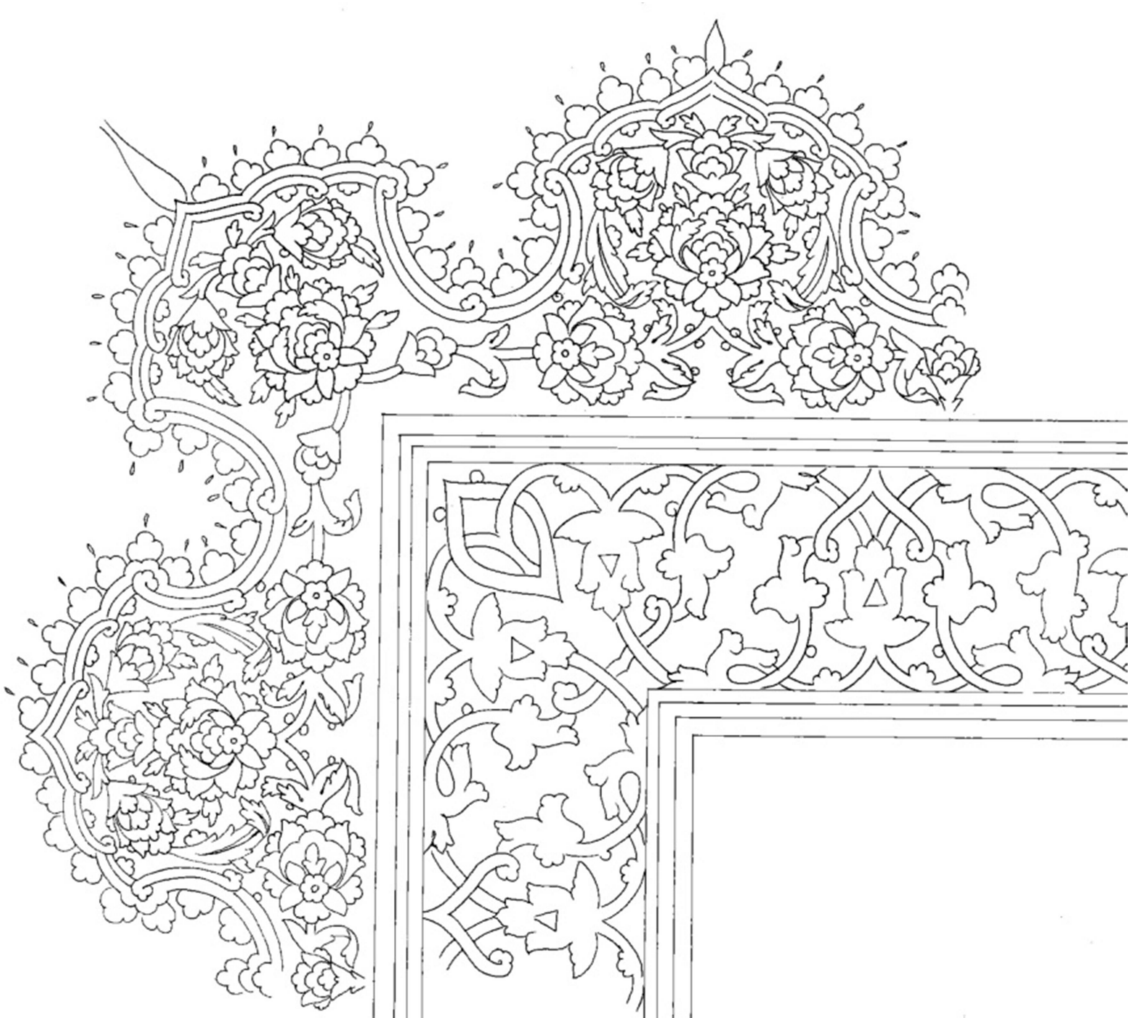
2.17. CAMİİ SON CEMAAT YERİ KUBBE TEZYİNATI

F. 103. Gülnûş Valide Sultan Camii cümle kapısı beşik kubbe (VGMA'dan)

F. 104. Gülnûş Valide Sultan Camii cümle kapısı beşik kubbe

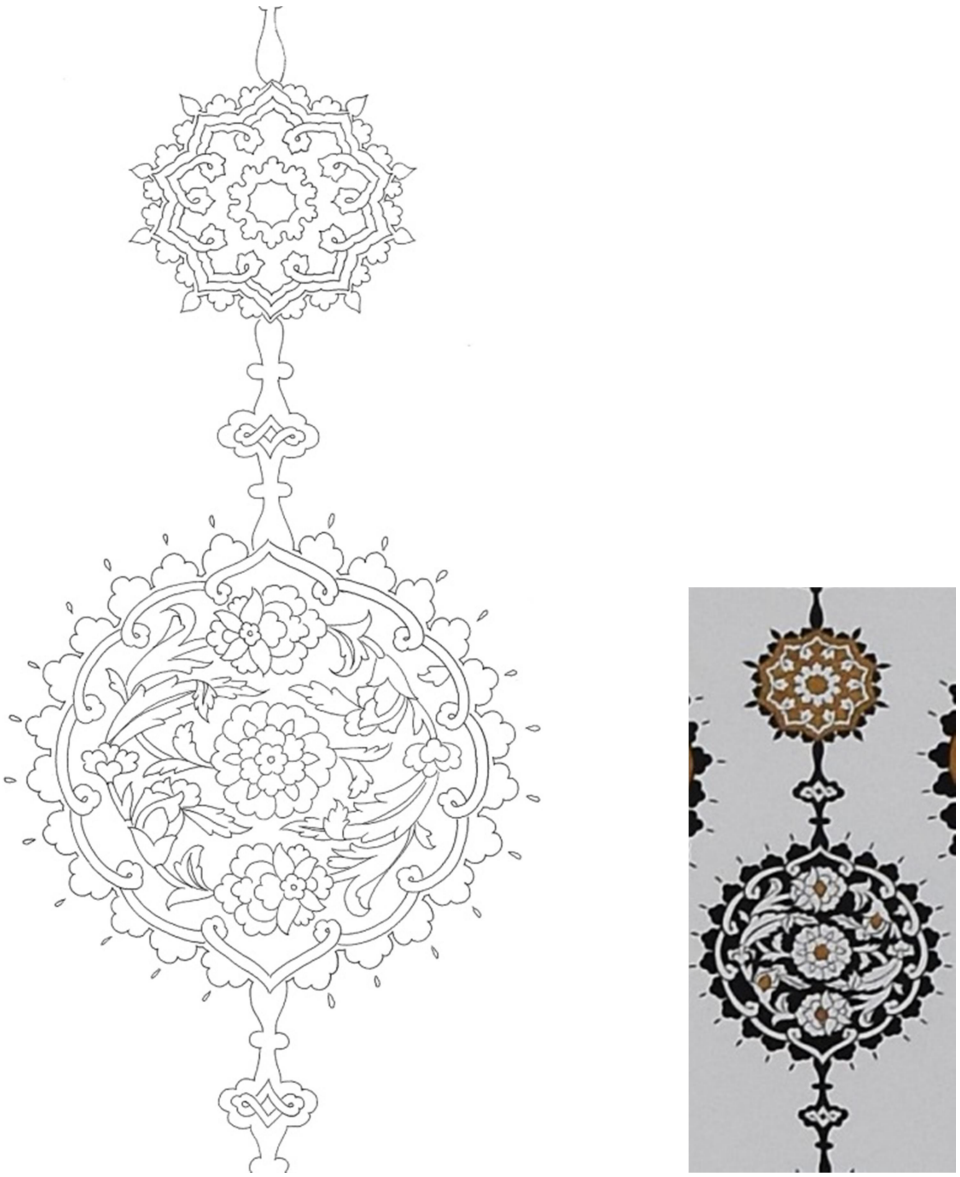
Ç. 60. Gülnûş Valide Sultan Camii cümle kapısı beşik kubbe

Son cemaat yeri cümle kapısı kubbe merkezindeki bezeme geometrik zeminlere ayrılmış ve zeminlerde penç motifine yer verilmiştir. Dikdörtgen olan bu kubbedeki şekiller altıgen ve altıgen yıldız paftalar bulunmaktadır. Bunu çevreleyen siyah zeminli bordür üzerinde tek iplik rumî tepelik formu bulunur. Bu dar bordürün etrafında geniş bir bordür yer alır. Zemin renginde kiremit kırmızısı ve siyah kullanılmıştır. Sarı, siyah ve beyaz flatolarla bordürlerden diğer bezemelere geçiş sağlanmıştır. Beyaz ve sarı dendanlı paftalarla bitkisel tasarımlardan oluşan hatai grubu motifler, tasarım ve işçilik bakımından çok iyi seviyededir. Geniş olan bordür ve etrafındaki bitkisel bezemedeki eksikliklerin tamamlanmış olduğu restorasyon öncesi fotoğraflardan anlaşılmaktadır

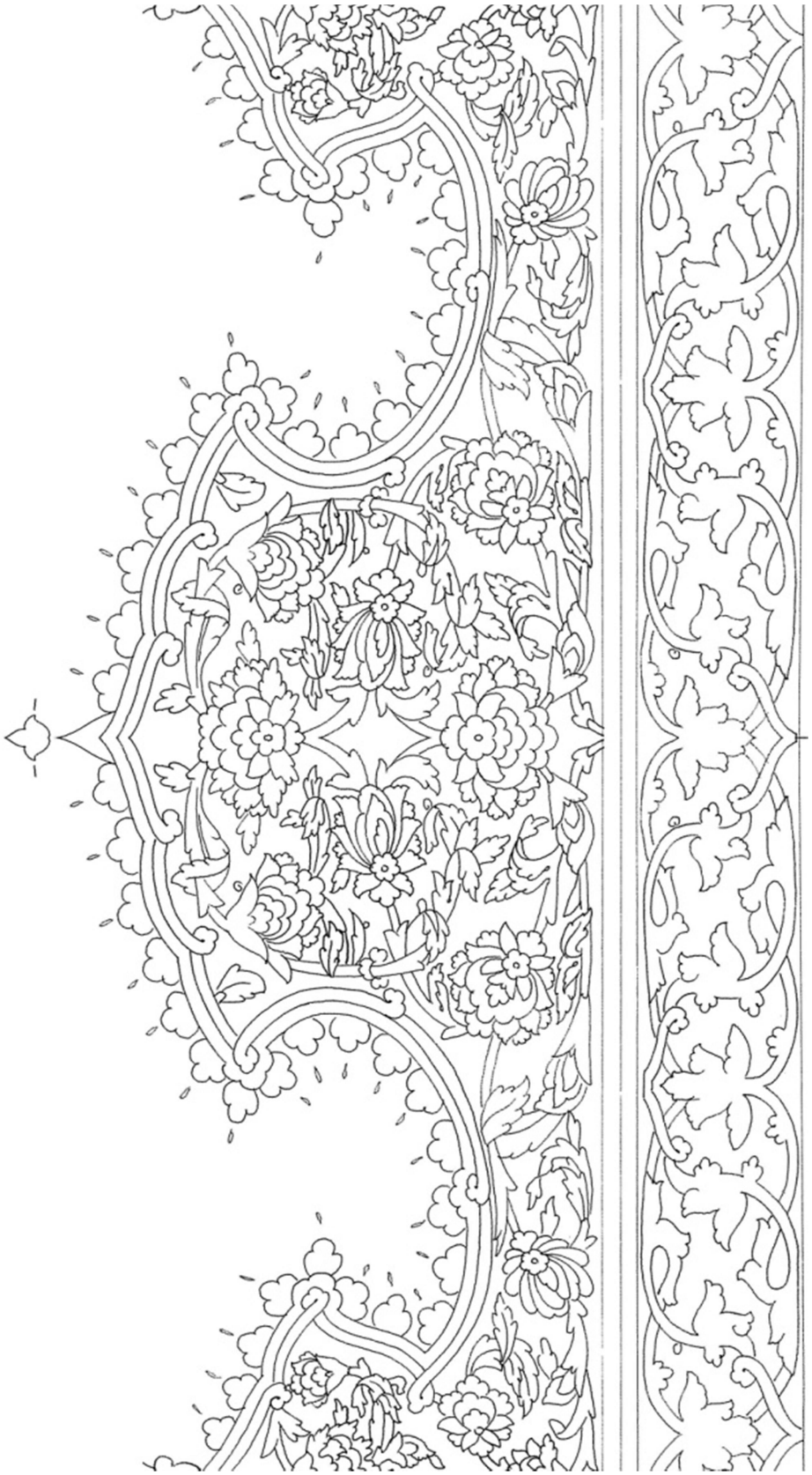
Ç. 61. Gülnûş Valide Sultan Camii cümle kapısı beşik kubbe

Son cemaat bölümünde yer alan ve çatının nem alması sonucu kısmen bozulup düşen alçı mukarnas bezemeler ve kalem işleri özgün şekliyle aynen tamamlanmıştır. VGMA ‘den elde ettiğimiz örneklerle restorasyon sonrası örnekleri karşılaştırdığımızda bu büyük şemsedeki motiflerin şeklinin fotoğraftan kaynaklı olmadığı orijinallerinin de aynı olduğu görülmektedir.

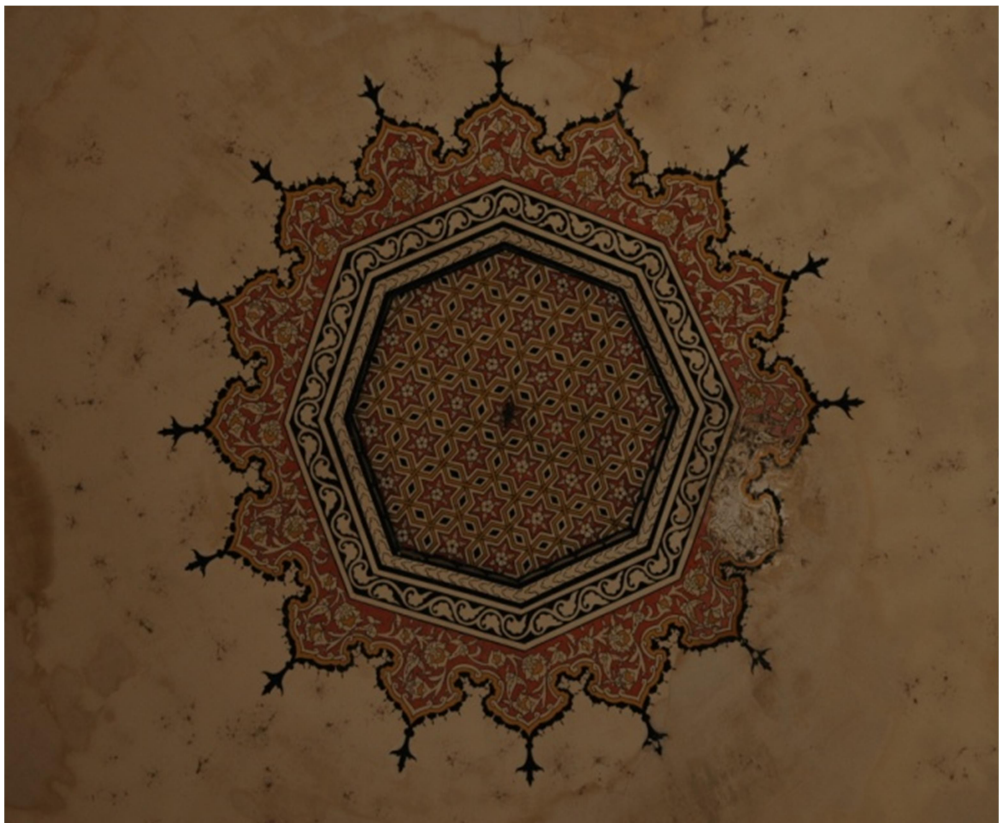
Ç. 62. Gülnûş Valide Sultan Camii cümle kapısı beşik kubbe

Kubbe yüzeyine geçişler küçük penç merkezli şemse motifler ve büyük bitkisel şemse formundaki kompozisyonlardan oluşmaktadır. Hardal sarısı küçük şemse zeminleriyle birlikte büyük bitkisel şemse formundaki zeminler ise siyah ve kiremit kırmızısıdır. Yarı stilize natüralist hatai grubu motiflerden hatai, gonca, penç, hançer yaprak kullanılmıştır. Motiflerin birikim noktaları ve merkezlerinde hardal sarısı kullanılmıştır. Çatının nem almasından dolayı bezemelerdeki bozulmaların en çok görüldüğü yerlerdendir.

Son cemaat yeri giriş kapısı kubbenin etrafını çevreleyen beyaz ve sarı dendanlı bu sıva üzeri kalem işi kiremit kırmızısı zeminli olup bitkisel motiflerden oluşmaktadır. Yine bu bezemenin etrafını rumî bir bordür çevrelemiştir. Bordürde zemin rengi olarak ise yine siyah ve kiremit kırmızısı birlikte kullanılmıştır. En çok hasar görüp bezemelerin tamamlandığı bölümlerdendir.

Ç. 63. Gülnûş Valide Sultan Camii cümle kapısı beşik kubbe

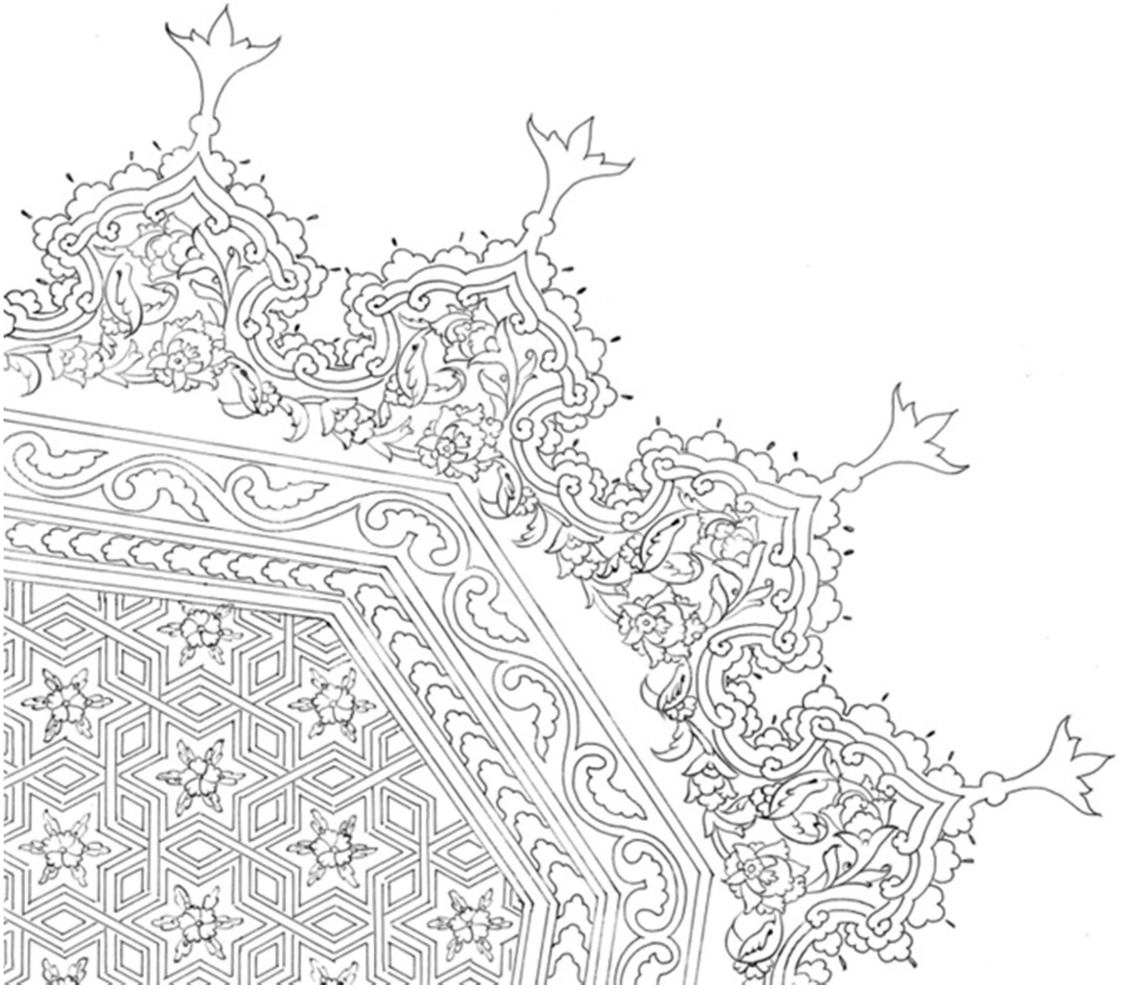
F. 105. Gülnûs Valide Sultan Camii ve Küllivesi'nin son cemaat veri kubbesi (VGMA'dan)

F. 106. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri kubbesi

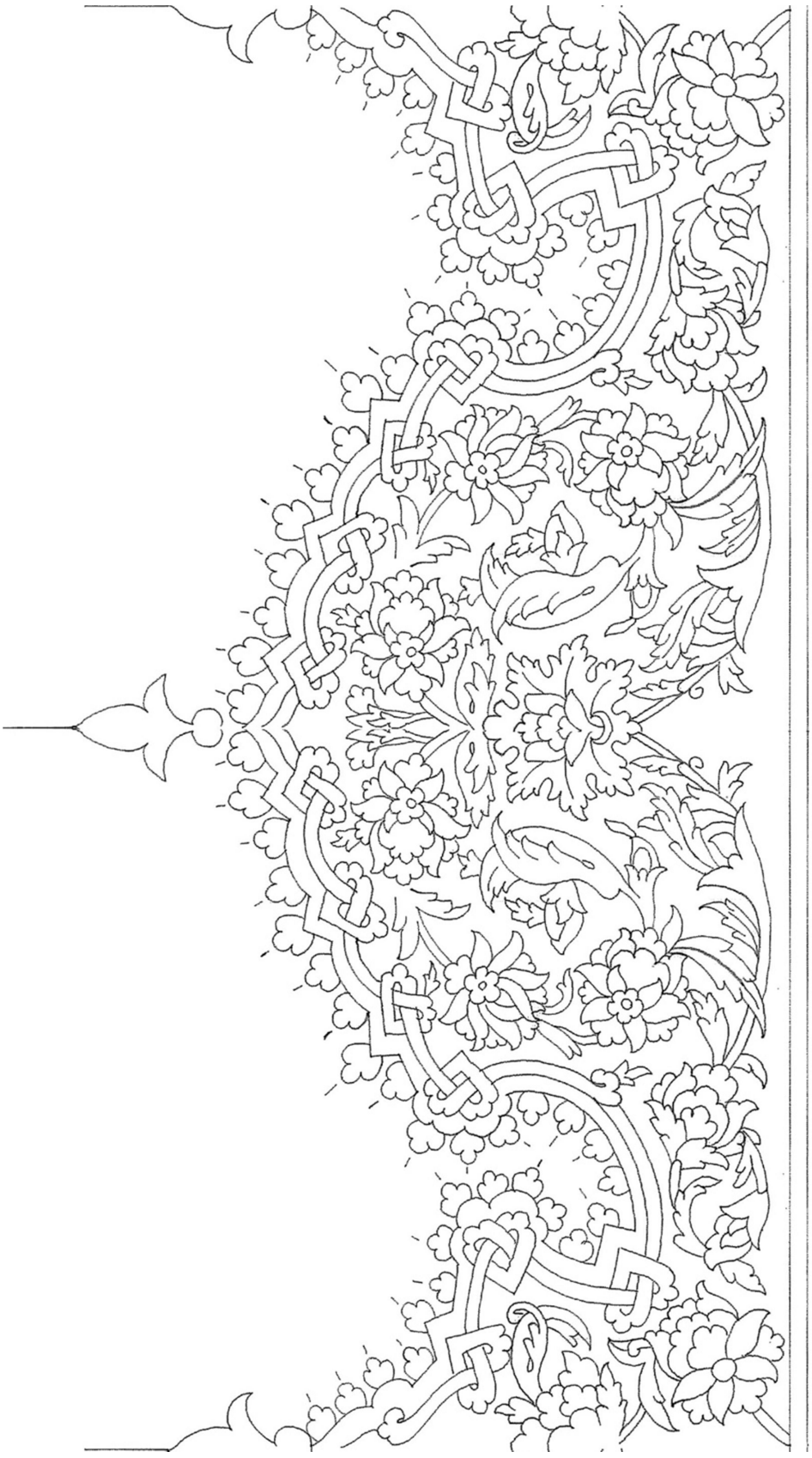
Son cemaat yeri ana giriş kapısının sağ ve solunda yer alan kubbenin merkezinde hendesi şeklinde altılı yıldız motifi yer almaktadır. Motifin içinde aslına uygun beşli penç motifi beyaz renkte kiremit kırmızısı zeminde yer alır. Yıldız motifini çevreleyen baklava dilimli siyah zeminli şekiller yıldız motifi ile uyumlu bir düzendedir. Gri zeminli bordür dendanlı siyah zeminli bordür tepelikten oluşmaktadır.

Bordürün etrafını çevreleyen kiremit zemin üzerine gri zeminli bitkisel motifler dendanlı pafta içinde olmasına rağmen yürüyen (devam eden) kompozisyon şeklinde olması desene hareket katmıştır. Motiflerin göbeklerinde hardal sarısı görülmektedir. Tezyinattan boşluğa geçiş tepelik formunu andıran tığlarla sağlanmıştır.

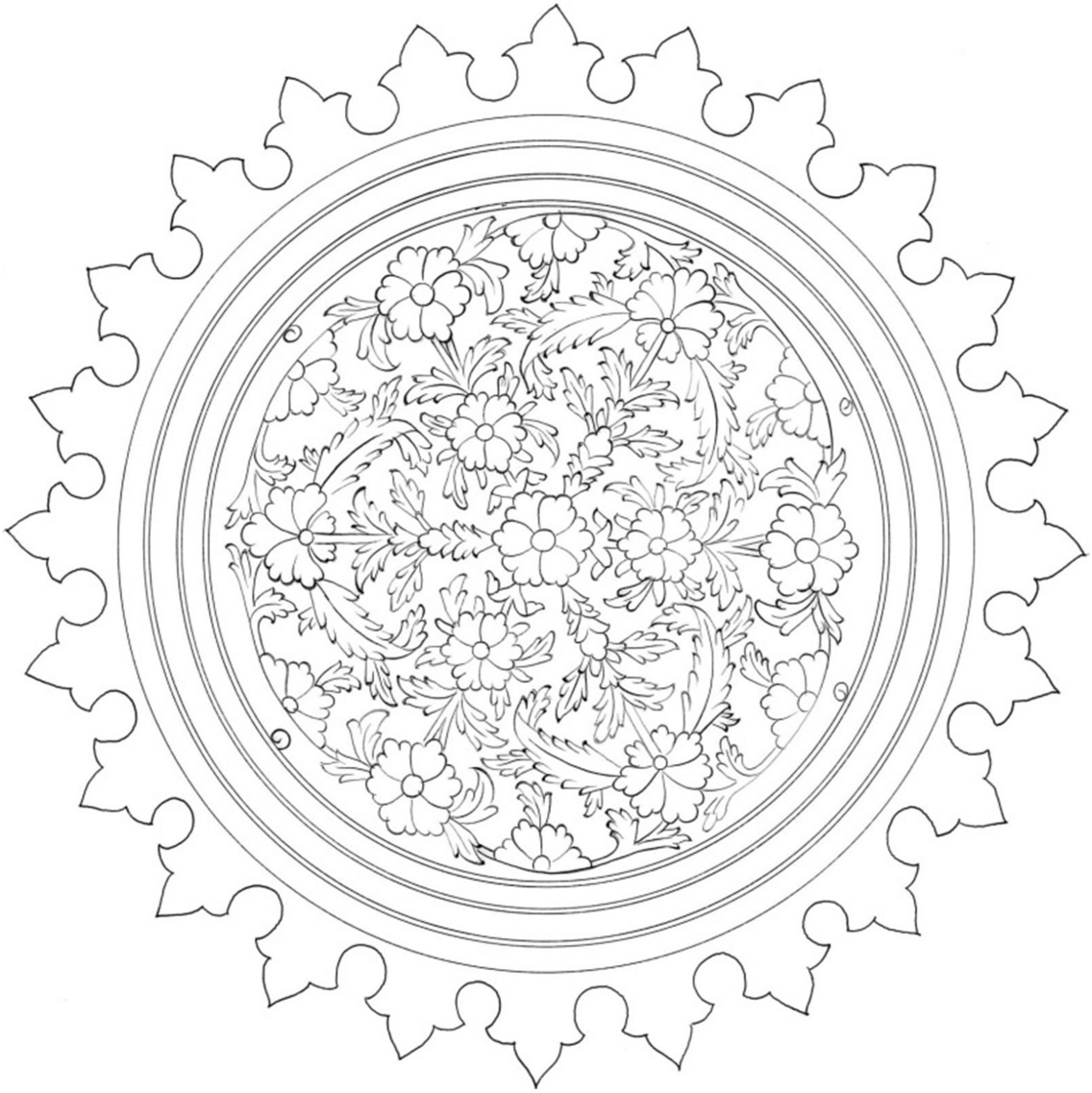

Ç. 64. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri kubbesi

Sekizgen olan bu kubbe bezemesinin sadece bir köşesinde bozulmalar görülmüş olup restorasyonla eksiklikleri giderilmiştir.

Ç. 65. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri kubbesi

Ç. 66. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri aslan göğsü

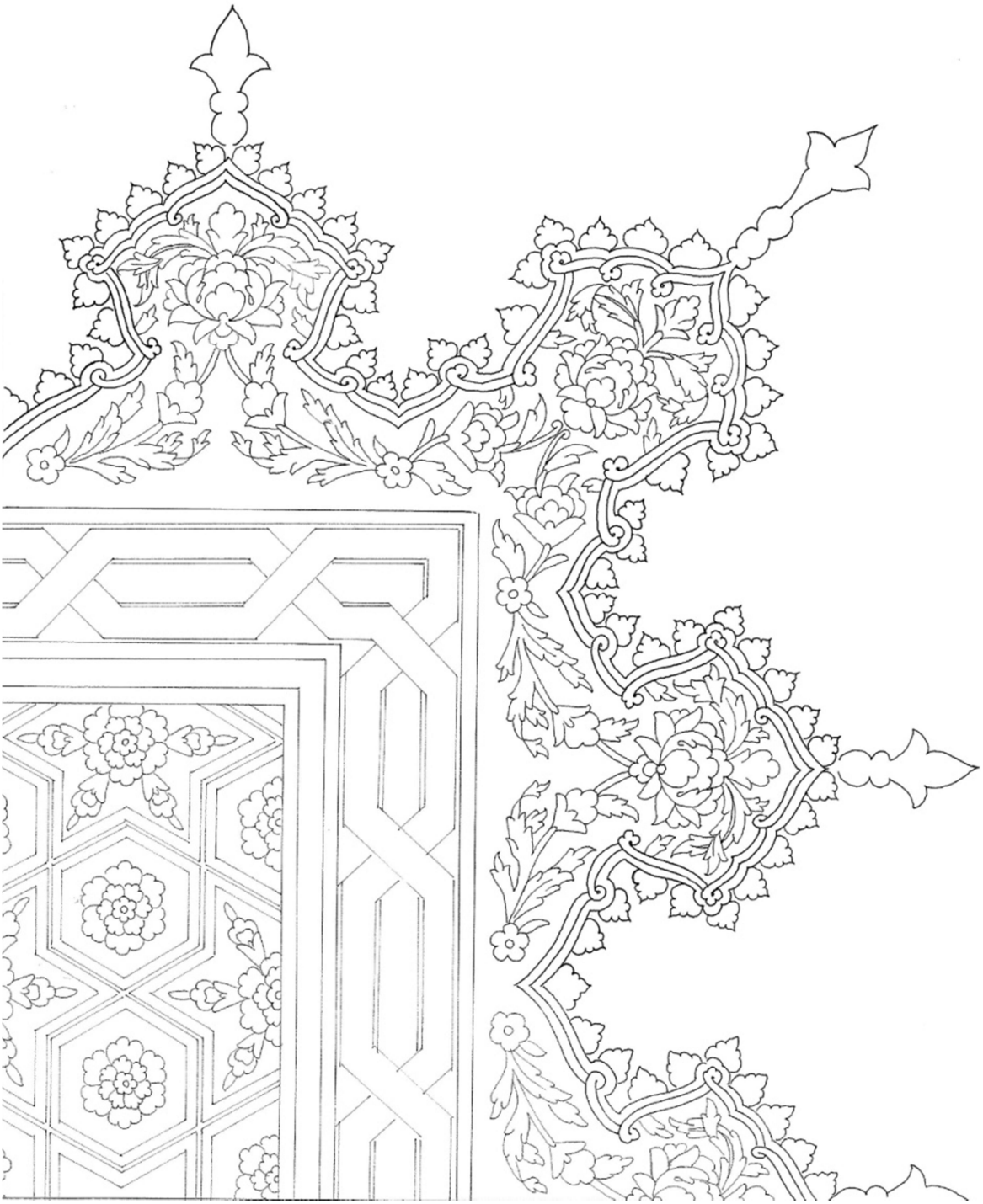
Penç merkezli motiften çıkan dallar düz bir şekilde devam edip penç ve goncalarla bütün sathı kapsamıştır. Bitkisel olan bu motiflerden çıkan hançer yapraklar, motiflerle bir bütünlük oluşturmaktadır. Zeminden flatolarla ayrılan desen dendanlı formla bitirilmiştir. Son cemaat yeri ana giriş sağ ve sol yanında bulunan aslan göğsündeki şemse motifleri sıva üstü kalem işi olarak göze çarpar. Yuvarlak madalyon şeklinde olan bu kompozisyon tamamen yarı stilize bitkisel motiflerden oluşmaktadır. Altılı penç motifi gonca ve yapraklardan oluşan motifler beyaz zeminle ve siyah tahrirlidir. Zemin rengi olarak ise kiremit kırmızısı kullanılmış motiflerin birikim noktaları ve dış çerçevesinde hardal sarısı yer almaktadır. Flatolardan sonrada siyah dendan kullanılmıştır.

F. 107. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri beşik kubbe (VGMA'dan)

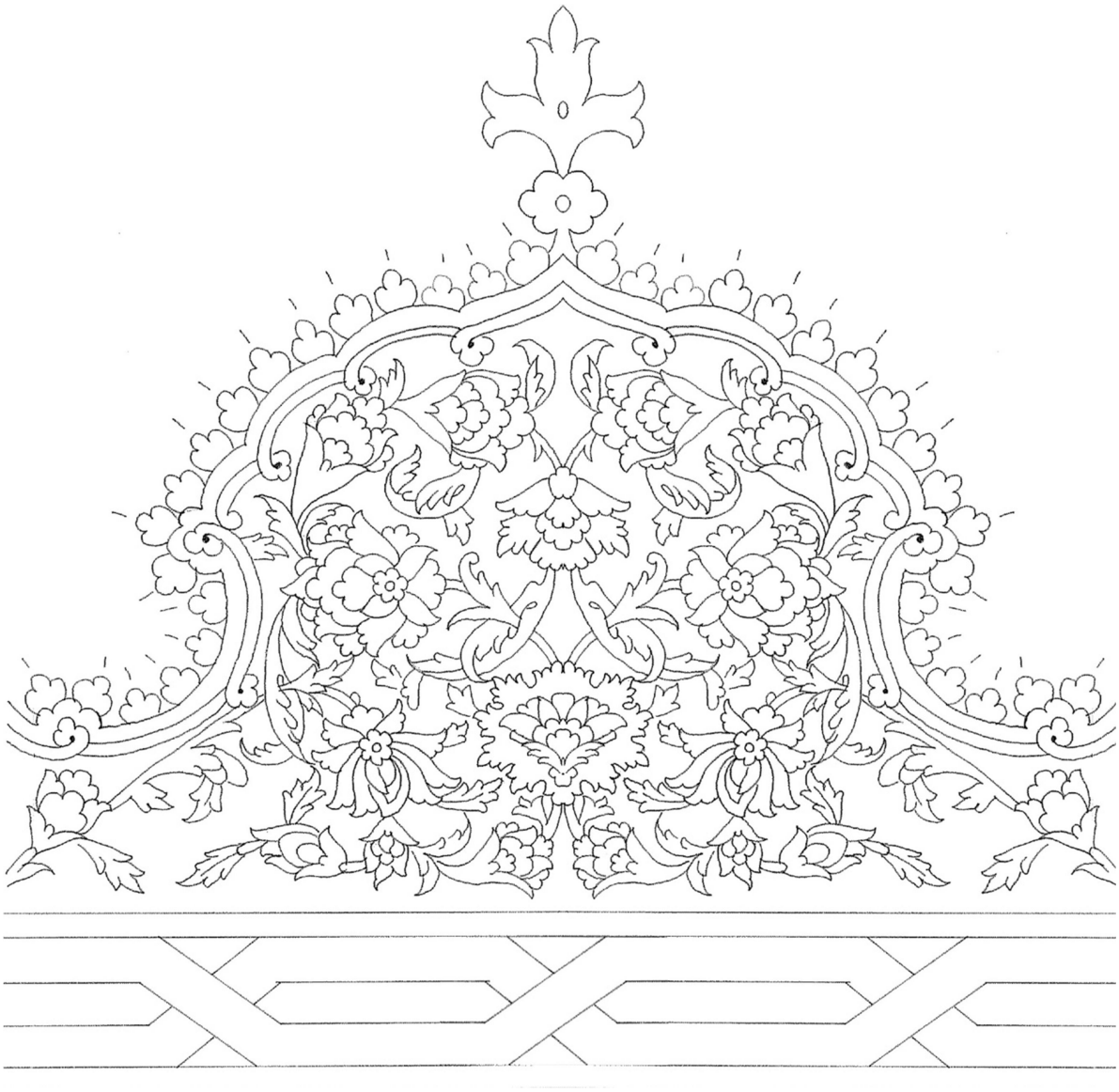

F. 108 . Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat beşik kubbe

Ç. 67. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri beşik kubbe

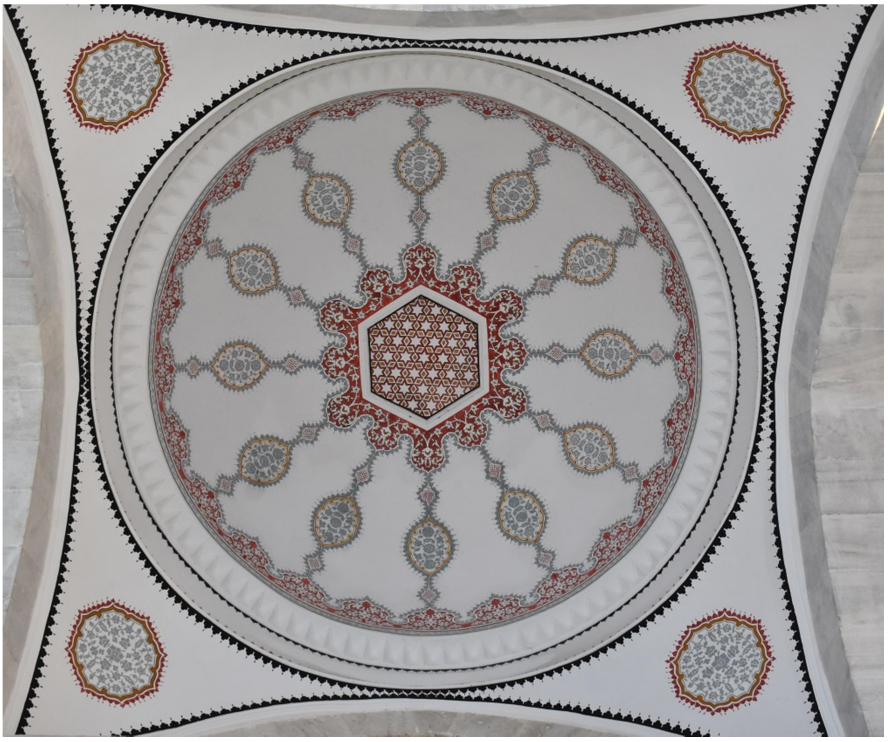
Son cemaat yeri beşik kubbe merkezinde altıgen ve yıldız formunda kiremit kırmızısı renginde paftalara ayrılan zemin üzerine penç motifi yer almaktadır. Siyah ve gri tonlarında flato çekilerek arasında zencerek bordür bulunmaktadır. Etrafında ise simetri şeklinde paftalara ayrılan dendanlı zeminde hatai grubu motifleri yer alır. Boş zemine geçiş ise yine siyah basit tığlarla sağlanmıştır.

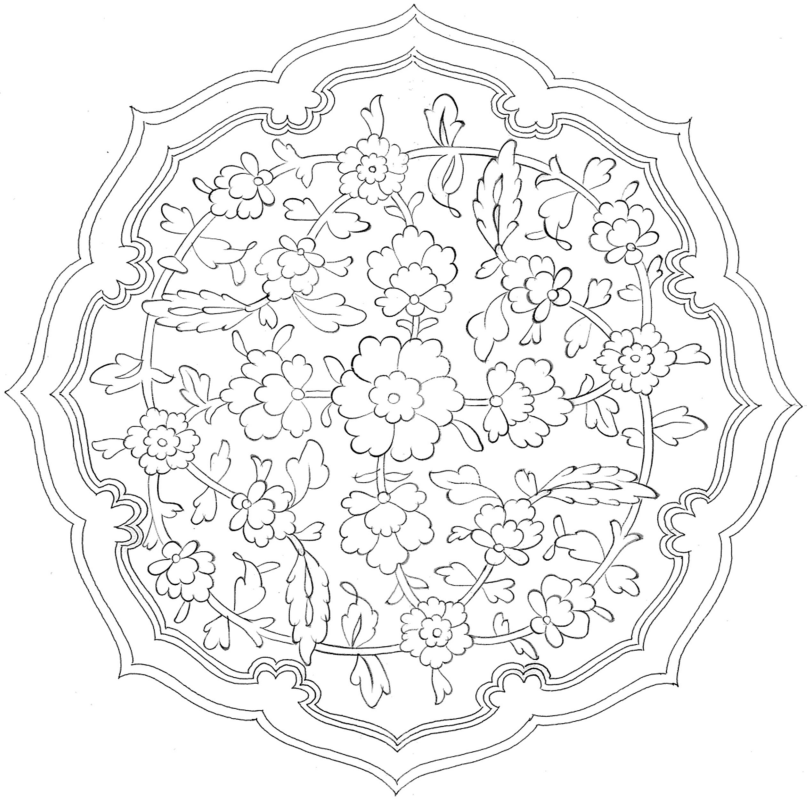
Ç. 68. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri aynalı tonoz kubbe

Son cemaat yerinde bulunan kubbe kasnağındaki sıva üzeri kalem işi zencerek bir bordürle başlayıp dendanlarla simetri şeklinde paftalara ayrılan kiremit kırmızısı zemin üzerinde hatai grubu stilize edilmiş motifler bulunmaktadır. Bezemeden boş zemine geçiş basit şekilde siyah tığlarla sağlanmıştır.

Restorasyon öncesi fotoğraflara baktığımızda daha çok kubbe kasnağında dökülme ve bozulmaların olduğu görülmektedir. Bunun en önemli sebebinin nem olduğu açıktır. Bu beşik kubbede kasnaktaki birkaç paftanın tamir gördüğü ve orjinalliğinin korunduğu saptanmıştır.

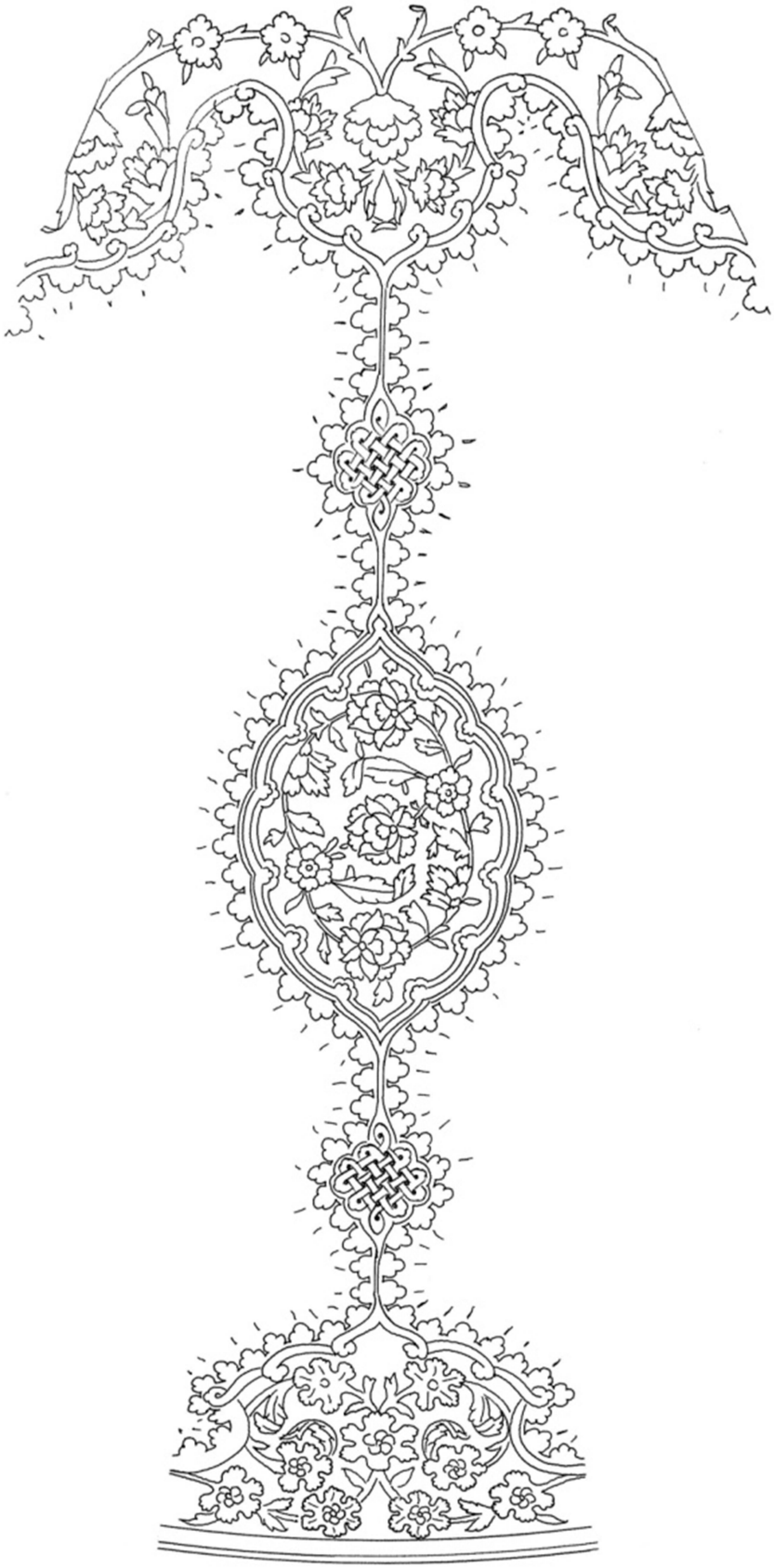

F. 109. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu giriş kubbe

Avlu revakları kısmında yer alan aslan göğsü motifleri ise diğerlerinden farklı olarak negatif şeklinde bitkisel motiflerden oluşmuştur. Hardal renginde dendanla paftaya ayrılıp kiremit kırmızısı basit tığla bitirilmiştir

Ç. 69. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri giriş kubbe aslan göğsü

Ç. 70. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu giriş kubbe

F. 110. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu tavan bezemesi (VGMA'dan)

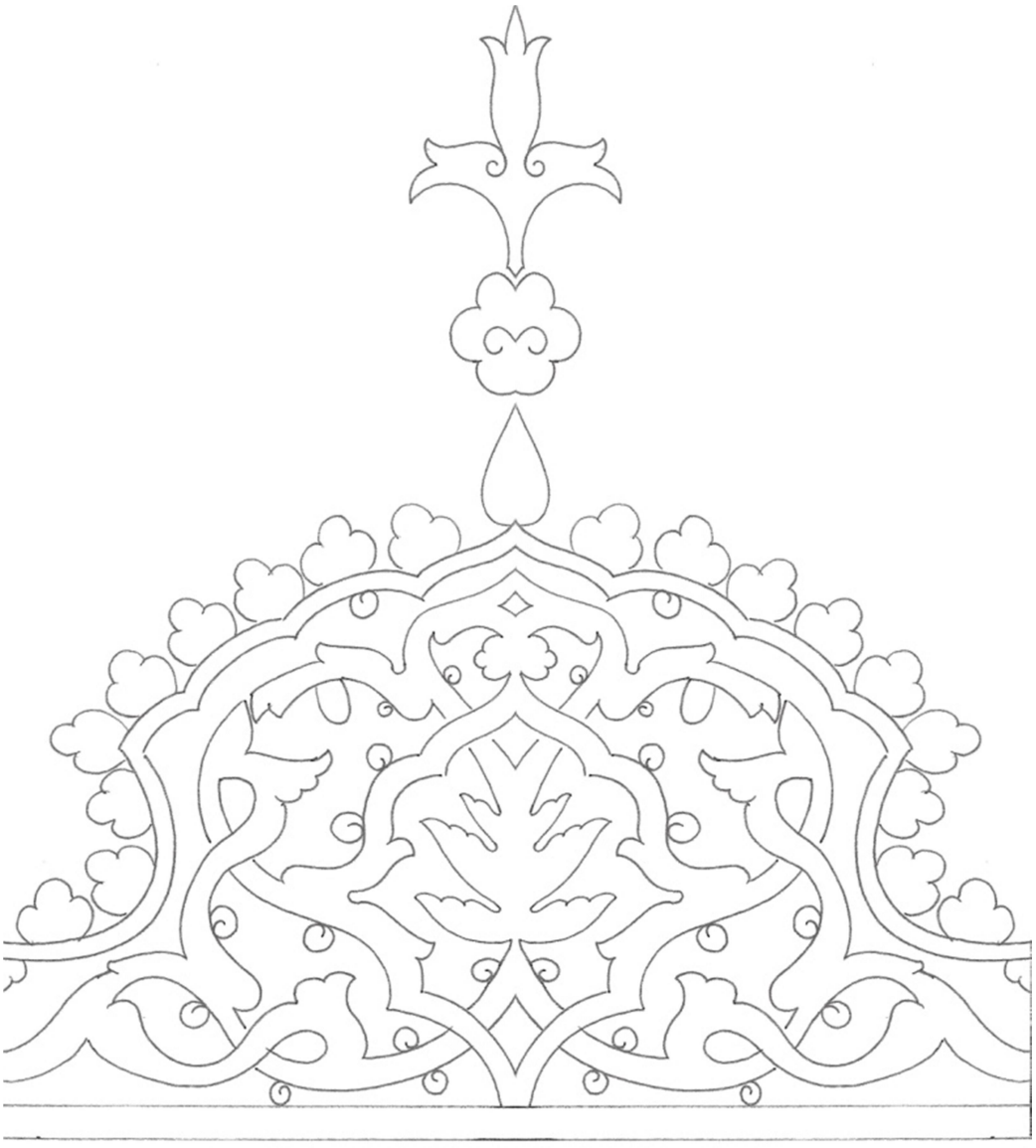
F. 111. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu tavan bezemesi

Ç. 71. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu kubbe bezemesi

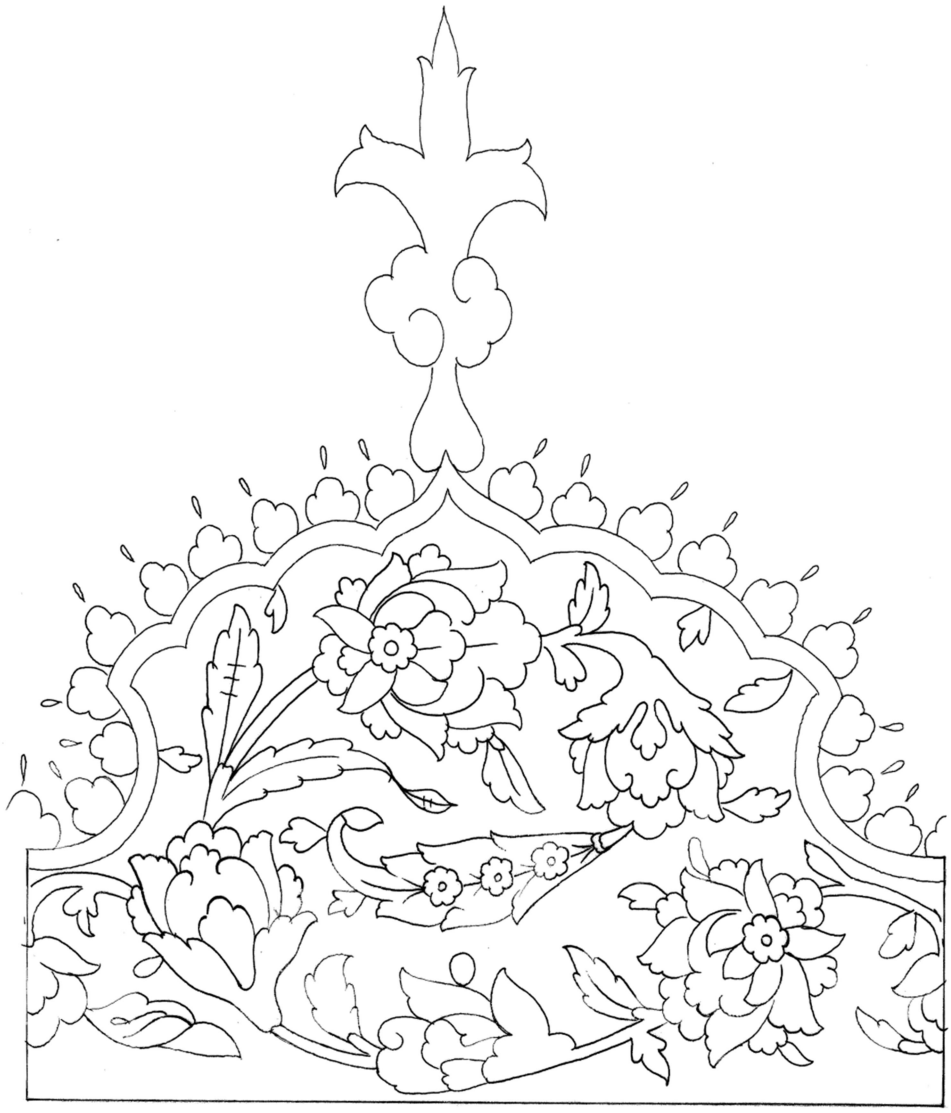
Avlu revakları kubbeciklerin merkezinde yer alan penç motifi siyah ve gri tonlamalı, merkezinde küçük penç motifi gri çerçeveli olup, büyük penç etrafında gri ve siyah çerçeve bulunmaktadır. Motifi çevreleyen siyah dal üzerinde kurdele motifi çintemani ve yaprak motifi bulunmaktadır.

Revaklı avlunun kubbelerinde yer alan (klasik ve barok) bezeme örnekleri biri diğerine tercih edilmeyip eksik olan bezemeler tamamlanarak ikisinin de aynen korunduğu 2015 yılında yapılan restorasyon raporlarından anlaşılmaktadır.

Ç. 72. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu kubbe bezemesi

Avludaki kubbeciklerin kaynağındaki süslemelerde bir bitkisel bir rumî kompozisyon yer almaktadır. Bitkisel olan kompozisyondaki motifler beyaz renkli siyah tahrirli ve kiremit kırmızısı zeminli iken, dendanlı rumînin kullanıldığı kompozisyonlarda ise zemin renk paftasına ayrılmıştır. Dendan şeklindeki paftalar ise siyah tığla bitirilmiştir.

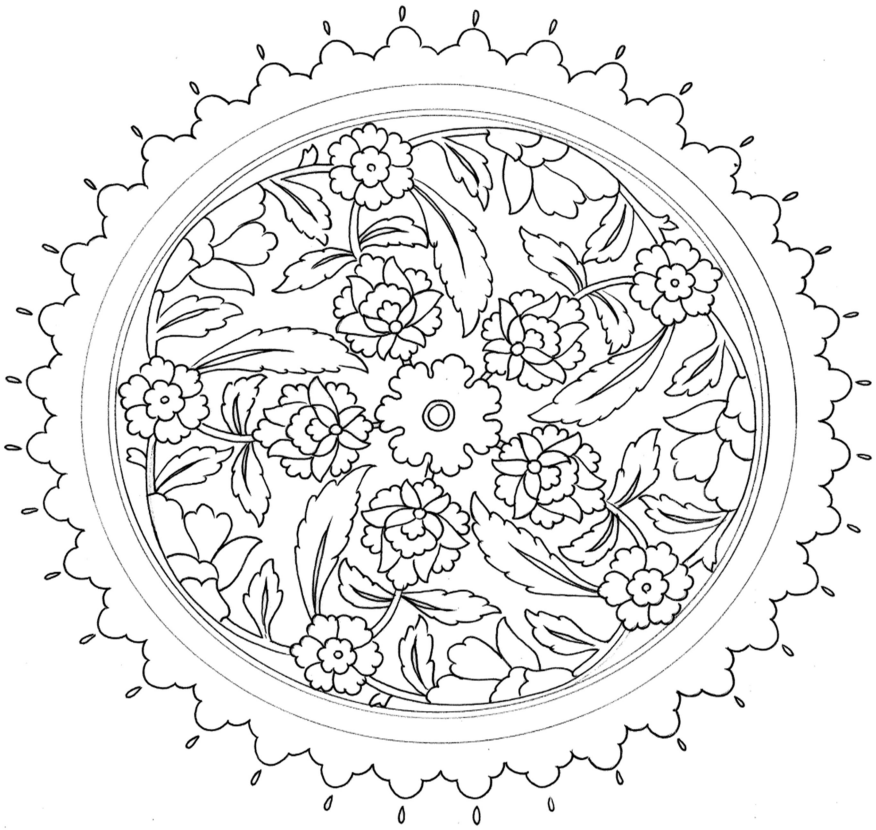

Ç. 73. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu kubbe bezemesi

Avludaki kubbeciklerin bazılarında penç motifi barok şeklinde uygulanmışken bazılarında bu kiremit kırmızısı yarı stilize bitkisel motifler negatif şeklinde uygulanmış; hatai, penç, gonca ve yapraklardan oluşmuştur. İşçilikte görülen bozulmalar döneminde yapılmadığını ortaya koymaktadır. Yuvarlak madalyon şeklinde olan bu komposizyonda siyah flato seçilerek siyah tığ ile boğluğa geçiş sağlanmıştır.

F. 112. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu kubbe bezemesi

Ç. 74. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin revaklı avlu kubbe bezemesi

2.18. MÜKBİRE

Ç. 75. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin mükbiresi

Hendesi form olan düzgün altıgenlerin birleştirilmesiyle oluşturulan desen mermer malzemeye uygulanmıştır. Caminin mahfil bölümlerinde de aynı desen bir bütünlük içerisinde olduğunu gösterir.

2.19. REVZEN

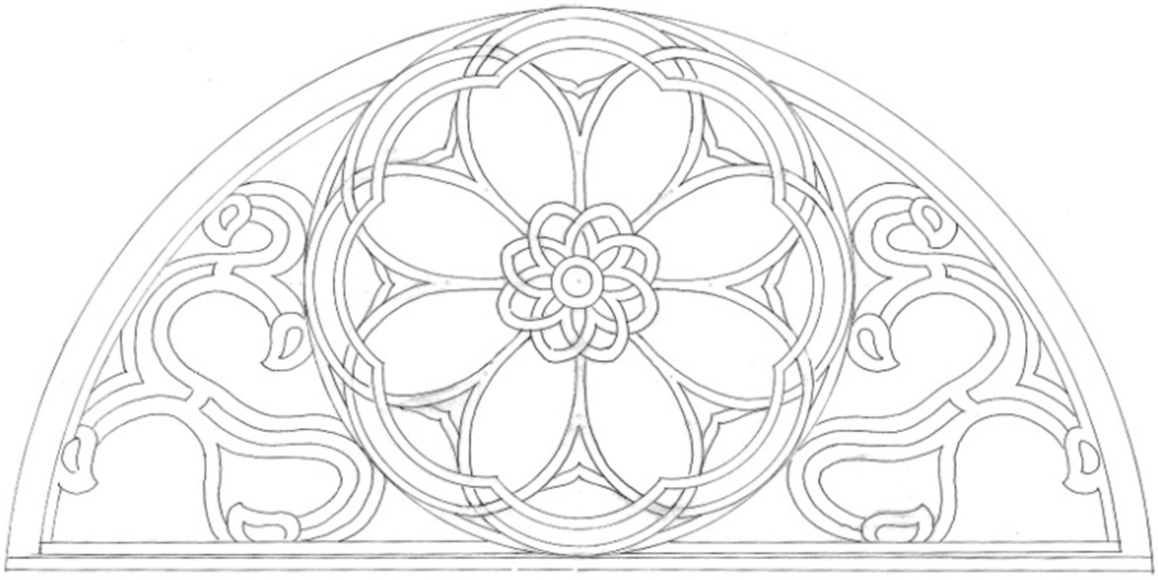
Farsça da pencere anlamına gelen "rovzen" sözcüğü, Osmanlılarda "revzen" ya da "revzen-i menkuş (nakışlı pencere) biçimine dönüşmüştür. [96] Renklendirilen cam tabakaların daha önceden eskizi yapılan tasarımlar, şekline uygun küçük parçalar halinde kesilir. Bu kesilen parçaların alçı, demir ve kurşundan çerçevelere tutturulmasıyla hazırlanmış kompozisyonlara vitray denir.[97]

Ç. 76. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin mahfil altı pencere revzeni

Mahfil altı pencere alınlığında bulunan bu revzen sağ ve sol tarafta orta kısımdaki pencere alınlığında bulunmaktadır. Sekizli penç motifli mavi, yeşil ve sarı zeminli motiften başlayıp iç içe geçmiş iki kare formdan oluşup kenar boşluklar rumî formundan dendanla bitirilmiştir. Kare formların zeminleri sarı ve yeşil renktedir. Diğer yerler mavi zeminlidir.

[96] http://www.revzentezyinat.com/b_revzen_tezyinat_cami_pencere_vitray.html (Erişim Tarihi 16.01.2019)
[97] T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, "*Seramik Ve Cam Teknolojileri*", Ankara, 2014, s 3

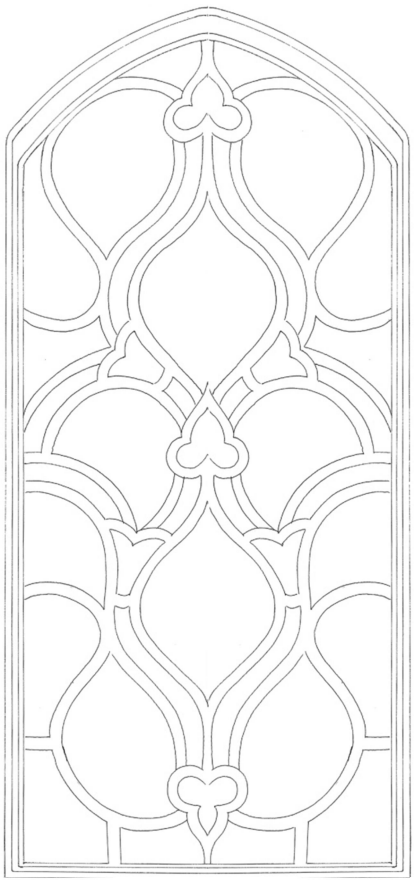
Ç. 77. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin mahfil altı orta pencere revzeni

Mahfil altındaki orta revzenin sağ ve solunda bulunan bu revzen sekizli penç motifi formunda lacivert ve bordo zeminli olup dışa doğru bu penç şeklindeki form büyük şekilde zemini geometrik paftalara ayırmıştır. Dairesel çerçevenin dışında ise yine rumî formundaki tepelikle dendan form bulunmaktadır.

Ç. 78. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin son cemaat yeri pencere revzeni

Son cemaat yeri pencere alınlığı revzenin dışını çevreleyen klasik paftalara ayrılan dış çerçeve içerisinde işçiliği ve tasarımı çok iyi durumda olan rumî kompozisyon kapalı form ayırma rumî tepelik ve orta bağ çok iyi bir kompozisyonla işlenmiştir.

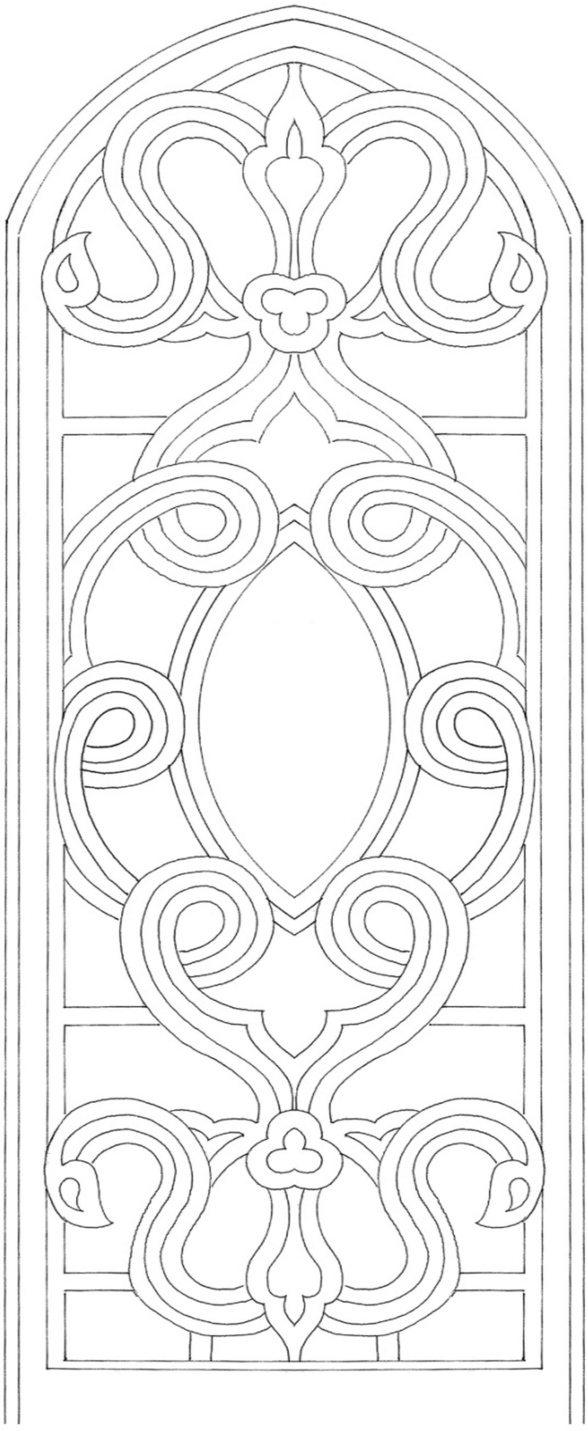
Mahfillerde bulunan bu revzenler klasik rumî tepelik formu dendanlarla sağlanmış olup sarı ve tonları renk olarak göze çarpmaktadır.

Ç. 79. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin mahfillerde bulunan revzen

Ç. 80. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin kubbe kasnağındaki revzen

Kubbe kasnağı altında bulunan bu revzenlerde kompozisyon oluşturulurken şemse rumî formunda oluşturulup tepelikle bitiş sağlanmış basit şekillerle de zemin paftalara ayrılmıştır.

Ç. 81.Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin mahfillerde bulunan revzen

Mahfildeki bu revzenlerin orta kısmı elips şeklinde yarı stilize çiçekler vazo içerisinde buket şeklinde yer almaktadır. Bu elips formu çevreleyen basit geometrik dendanlar tepelik formuyla birleşip kompozisyon oluşturulmuştur. Kendi çevresinde dönerek devam eden çizgiler rumî formundaki tepelikle bitiş sağlanmıştır.

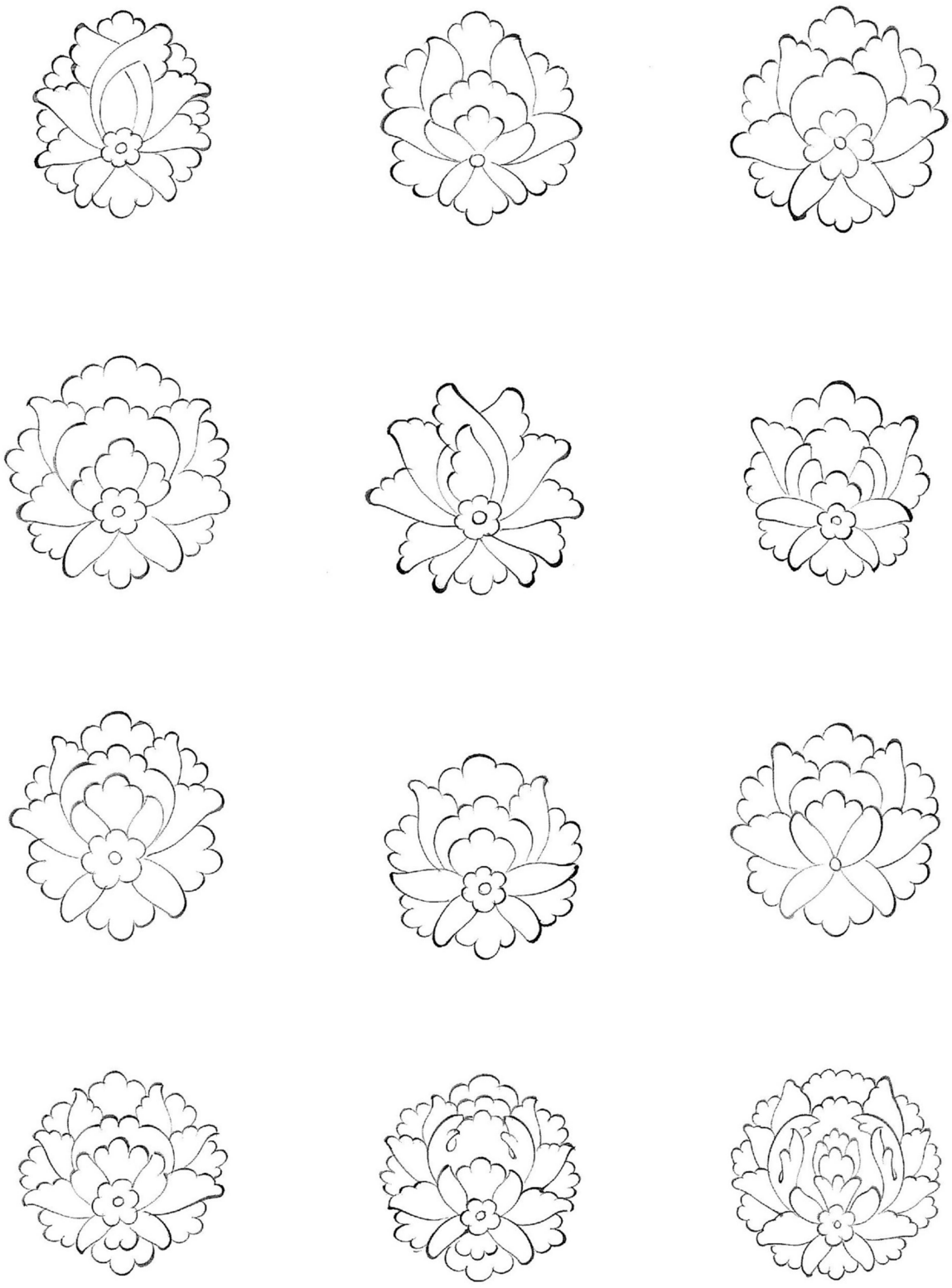

Ç. 82. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin kubbe kasnağındaki revzen

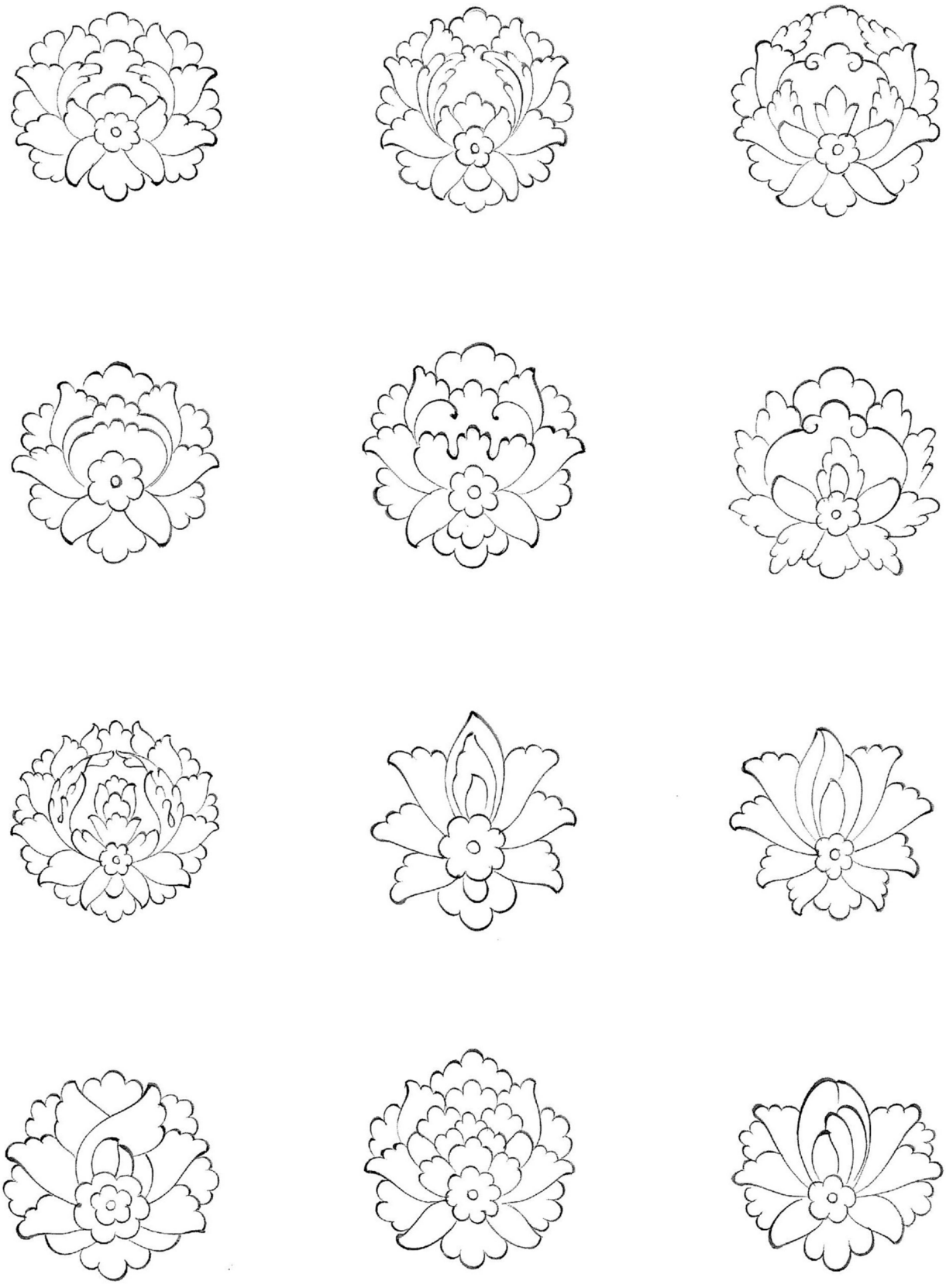
Kubbenin kasnağını çevreleyen 24 adet pencere renk desen ve kompozisyon bakımından klasik rumî formundaki dendan ve tepeliklerle geometrik paftalara ayrılıp, dendan aralarında sarı ve yeşil renk kullanılmıştır. Güneş ışığıyla uyumlu olan bu renkli cam parçaları ışığın etkisiyle farklı tonlar aksettirmektedir.

3. CAMİ TEZYİNATINDA KULLANILAN MOTİFLER

3.1. HATAİ

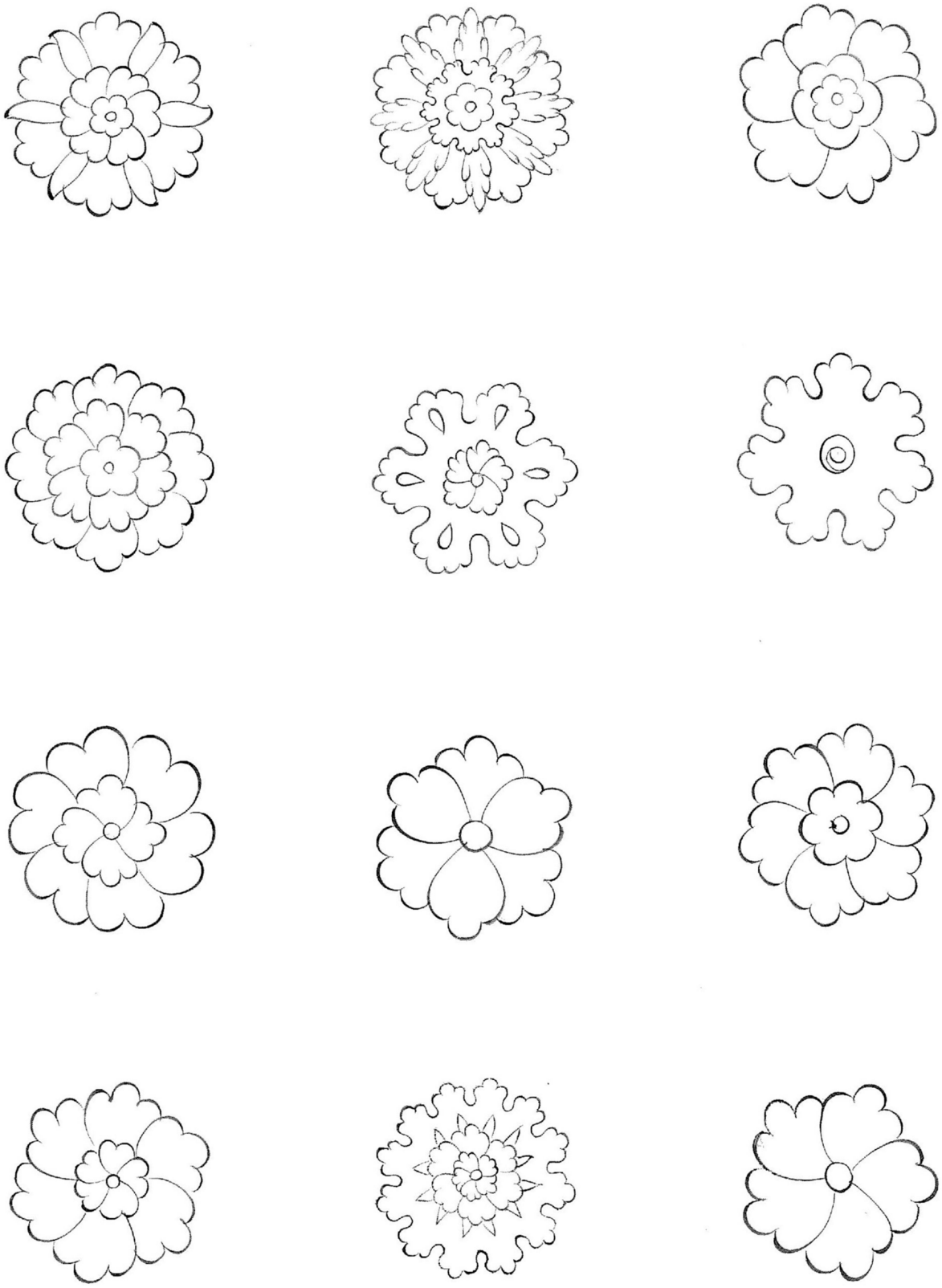

Ç. 83. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin hatai motifleri

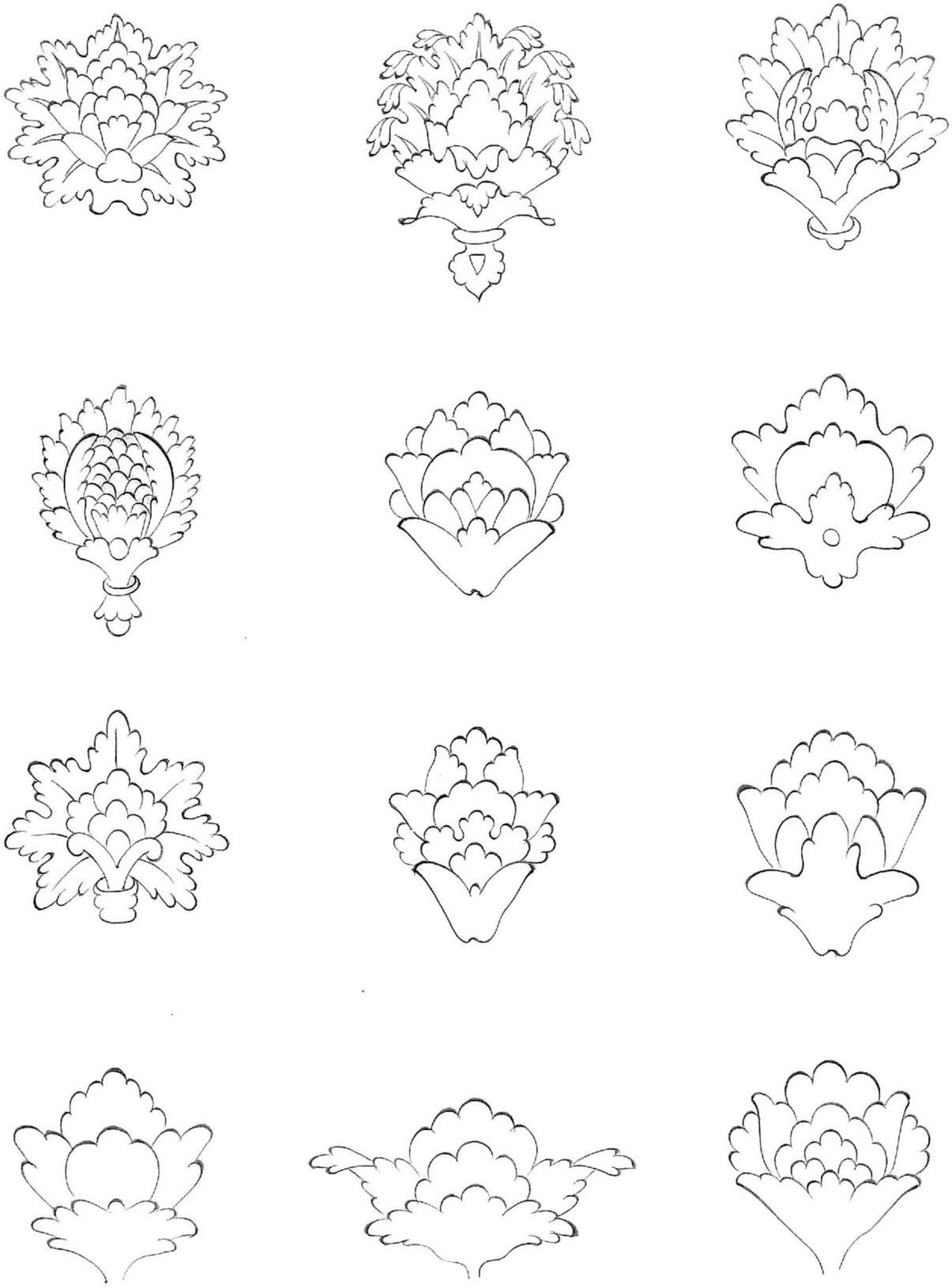
Ç. 84. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin hatai motifleri

3.2. PENÇ

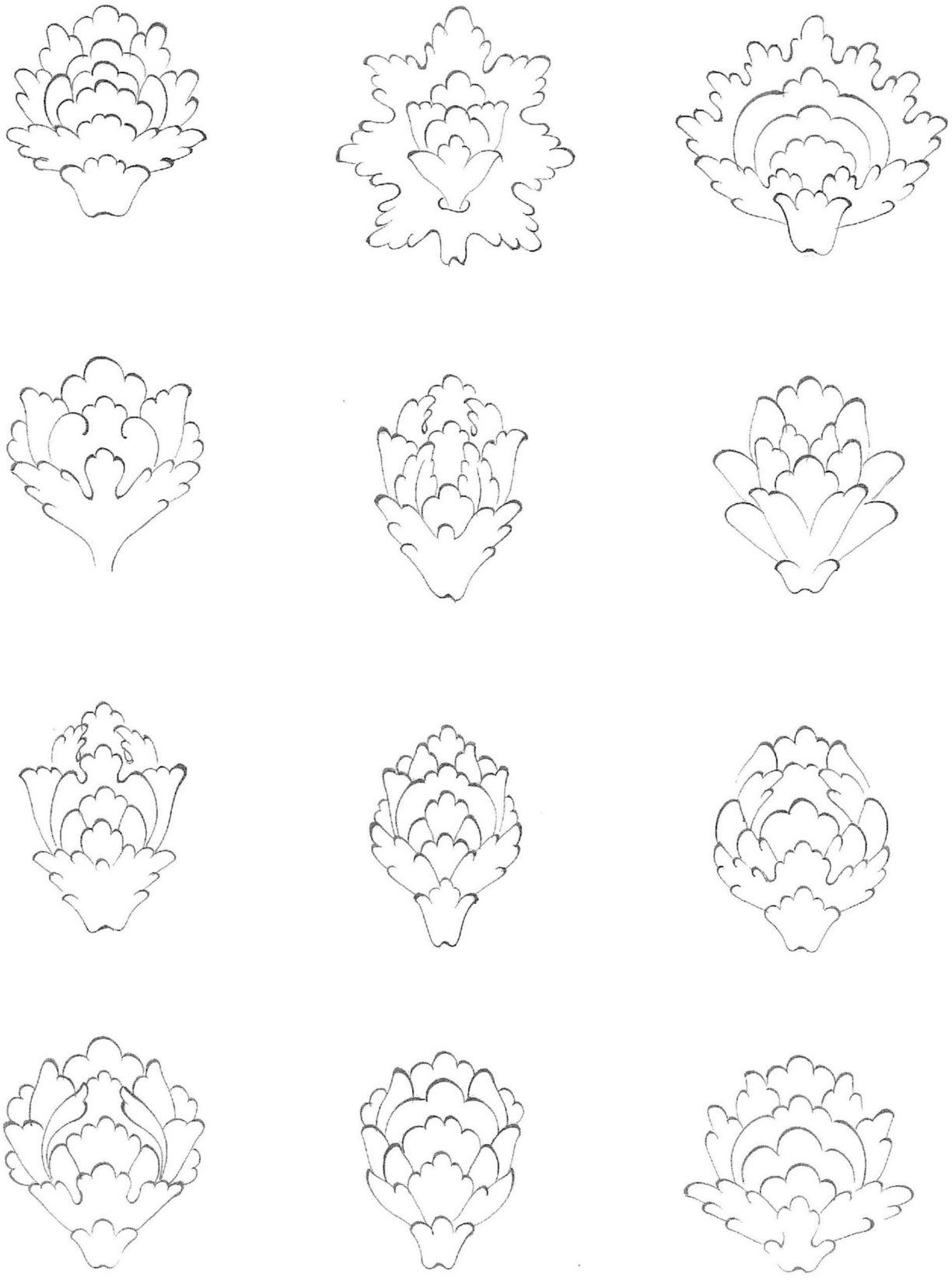

Ç. 85. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin penç motifleri

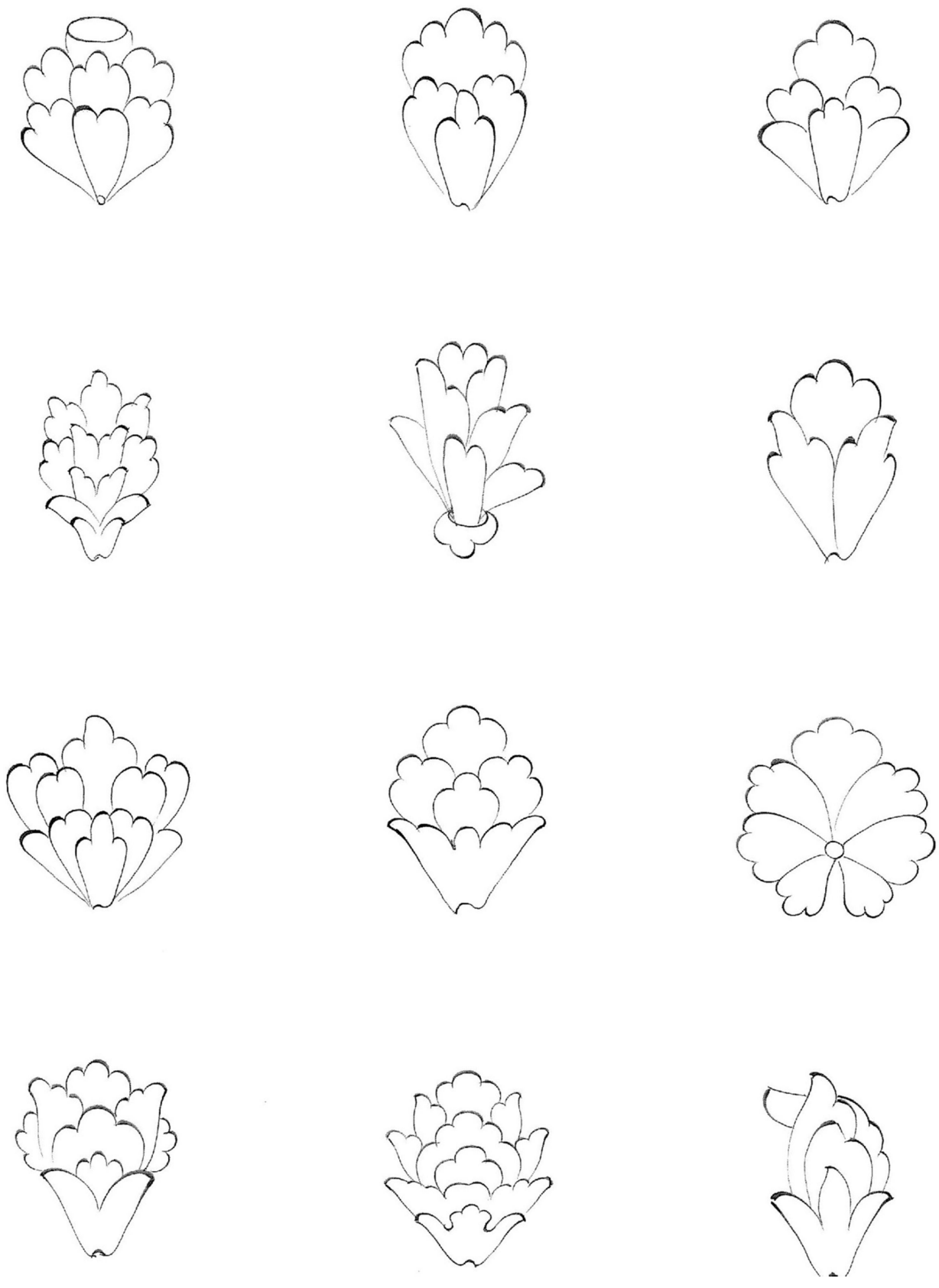
3.3. GONCA

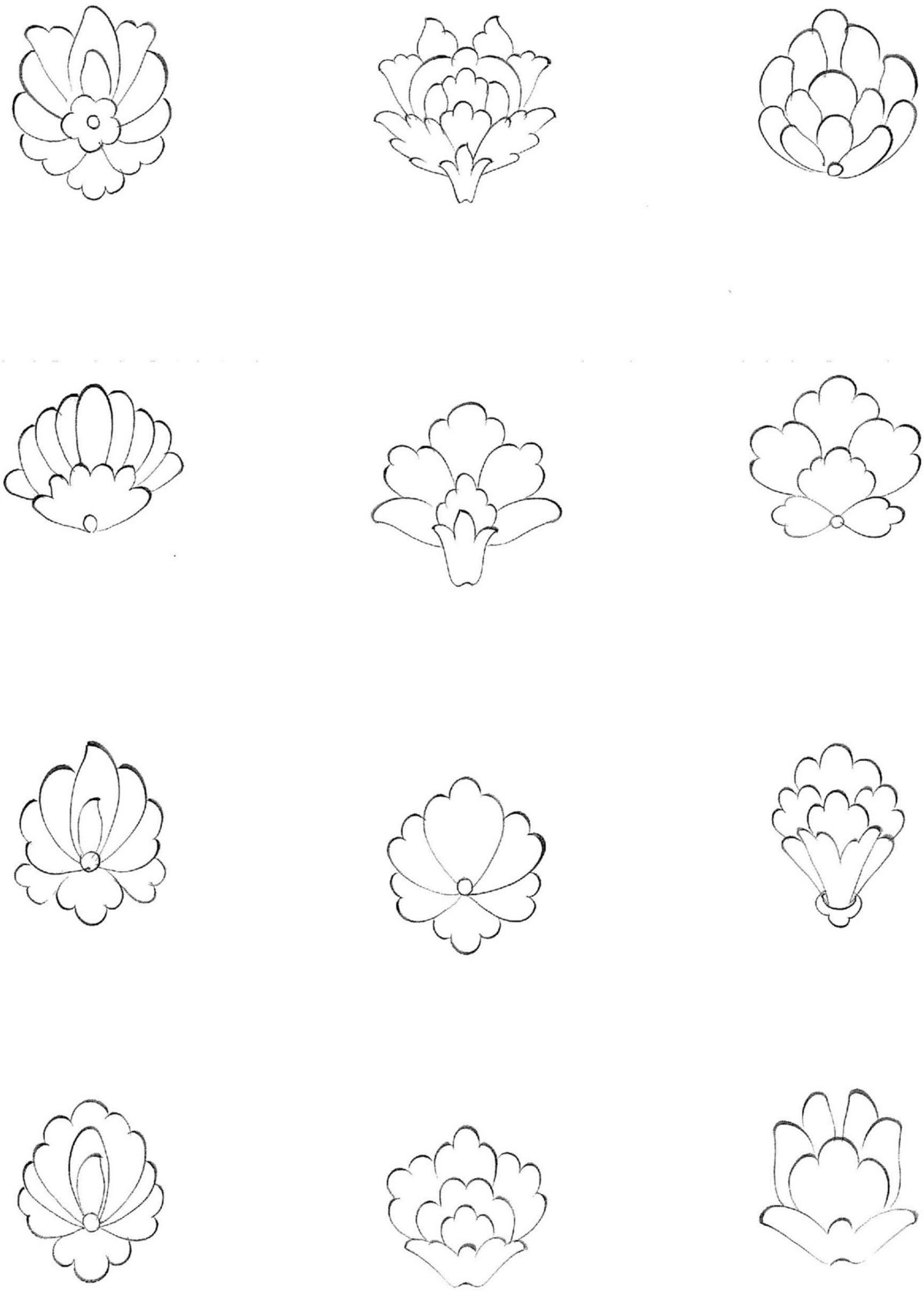
Ç. 86. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin gonca motifleri

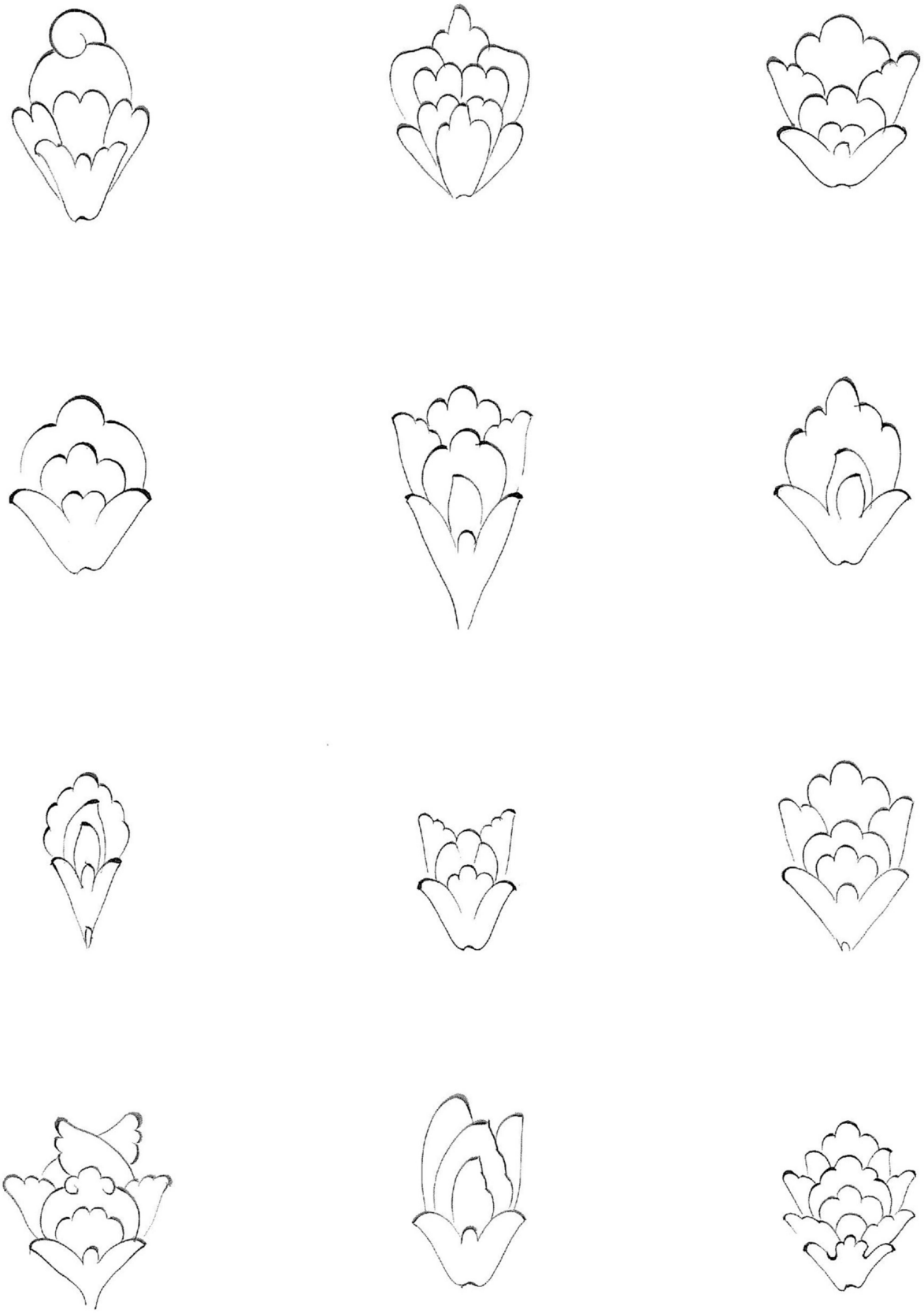
Ç. 87. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin gonca motifleri

Ç. 88. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin gonca motifleri

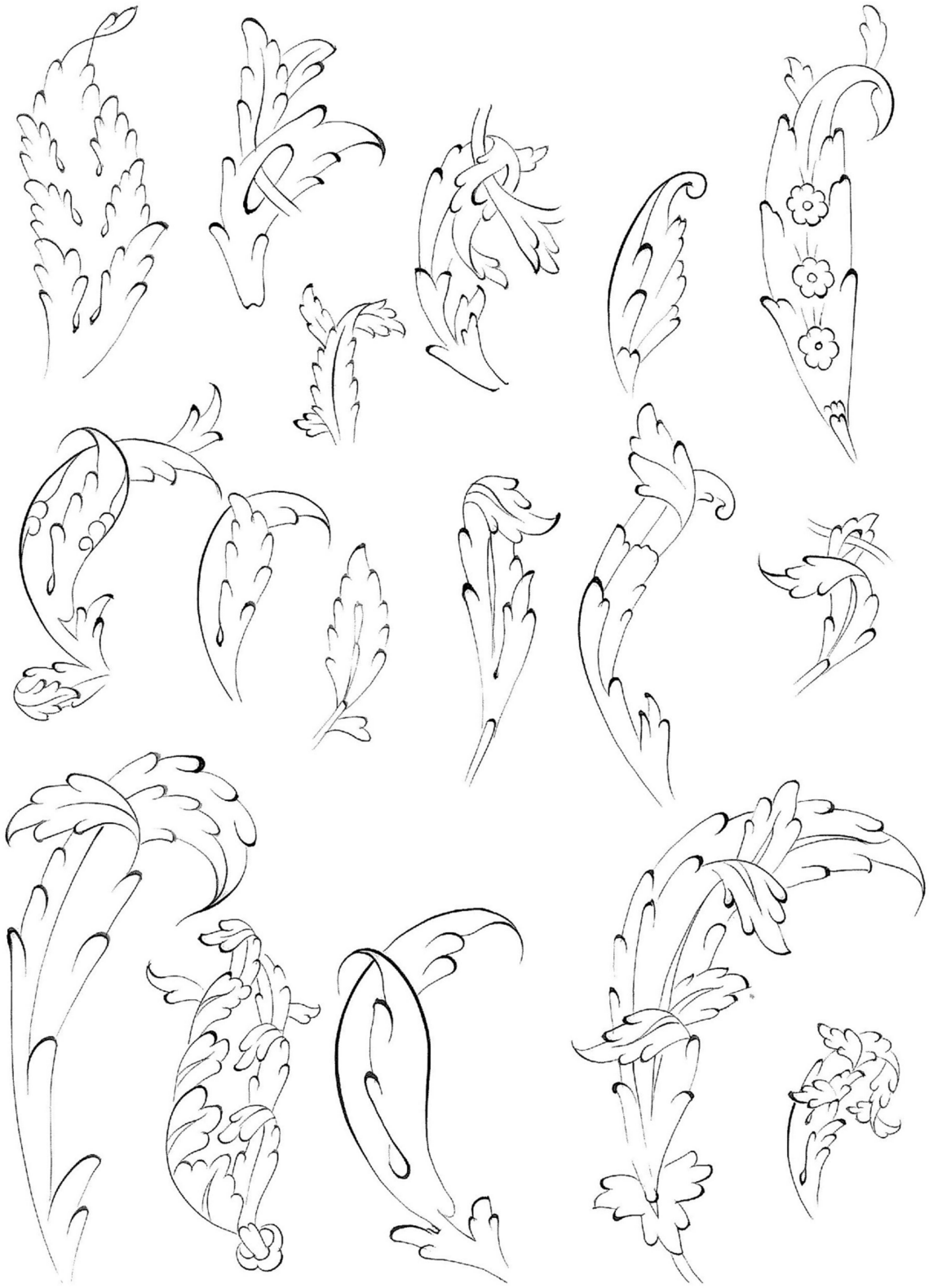

Ç. 89. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin gonca motifleri

Ç. 90. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin gonca motifleri

3.4. HANÇER YAPRAK

Ç. 91. Gülnûş Valide Sultan Camii ve Külliyesi'nin hançer yaprak motifleri

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı devletinin duraklama ve gerileme dönemine girmesiyle sosyal ve ekonomik alanda değişiklikler yaşanırken bu gelişmeler mimaride ve süsleme sanatlarında da kendini göstermiştir. Mimar Mehmed ağa eseri olan yeni valide camii ve külliyesi devrinin mimari ve tezyinatı açısından devrinin en güzel eserlerinde biridir. Mimari özelliği yanında cami içinde ve dışında kalem işi hat, taş ve ahşap işçiliğinin güzel örneklerini barındırırken, çini sanatı mihrap etrafı dışında hiç kullanılmamış olmasıyla dikkati çekmektedir.

Yapıda bulunan tezyinatlar yoğunluk sıva üzeri kalemişi olup kullanılan motifler yarı natüralist üsluptaki motiflerdir. Özellikle kalem işlerinde bu natüralist çiçekler sıkça tekrarlanarak kullanılmış olup, kompozisyonların sınırlarını belirleyen dendanlarda geometrik formları hatırlatan düğümlü dendan formu dikkati çekmektedir.

Cami tezyinatı da Türk sanatında önemli bir grubu oluşturan rumî motifleri bitkisel motiflerle birlikte sıkça kullanılmıştır. Dendanlı rumî, ayırma rumî, sarılma rumî, çeşitleri ile ortabağ tepelik kompozisyonlarda yer almıştır. Bu motifler genellikle tek başına komposizyonları oluştururken azda olsa bitkiselle birlikte kullanılmıştır. Hünkâr mahfilinde bitkisel motiflerle beraber sıva üzeri kaşem işlerindeki kompozisyonlarda görülmektedir. 15. ve 16. yüzyılda el yazması eserlerde görülen form ve şekiller olan şemse, salbek, köşebent gibi formlar bu cami tezyinatında da devam ediyor olması üslup birliğinin olduğunu göstermektedir.

Cami tezyinatındaki sadece kalem işleri başlı başına araştırma konusu olmakla birlikte, külliyenin bütününü oluşturan diğer unsurları da birlikte ele aldık. Motif ve kompozisyon bakımından zengin olan bu cami günümüz sanatçılarına ilham kaynağı olarak çeşitli açılımlar sunar. Üç yüz yılı aşkın geçmişi olmakla birlikte, orijinal süslemelerin çoğunun canlılığını muhafaza ettiği görülmektedir. Gülnûş Valide Sultan Cami'inin yıllar boyu kaldığı olumsuzluklar, özellikle kalem işi bölümünün araştırmalar sonucu elde ettiğimiz fotoğraflar bilgi ve belgeler doğrultusunda kısmen bozulmaların olduğu gözlemlenmiştir.

Kompozisyonların çizimlerini yaparken görülen motif anatomilerindeki bozulmalar olmasına rağmen desen, renk ve kompozisyon bakımından özgünlüğünü korumaktadır. Gülnûş Valide Sultan Camii Üsküdar meydanının en büyük külliyelerinden biridir. Yaklaşık üç asrın izlerini taşımaktadır. Kültür ve sanat tarihimizin en önemli eserlerinden birisi olan ve klasik dönem mimarisinin son dönem yapılarından ve kısmen de yeni akımların habercisi olan Üsküdar Velide-i Cedid Camii 2005 yılında detaylı bir şekilde incelenip restore edilmiştir. Ancak restorasyonlar nitelik ve kalite açısından yeterli olmakla birlikte, estetik kaygıya daha çok dikkat edilmelidir.

Kültür varlıklarımızın en değerli eserlerinden olan Gülnûş Emetullah Valide Sultan Camii Külliyelerindeki tezyinatı korumak ve gelecek kuşaklara bozulmadan bırakmak görevimiz olmalıdır.

Bu çalışma neticesinde görülüyor ki tezyinatımız araştırıldıkça; desen, kompozisyon ve motif zenginliğimiz daha net olarak ortaya çıkmaktadır. Geleneksel sanatlarımızın dünü araştırıldıkça gelenekten kopmadan günümüz sanatçılarının farklı ve özgün eserler üretmesine katkı sağlayacaktır.

Gülnûş Valide Sultan'ın Vasiyetnamesi

Emetullah Gülnûş Sultan vasiyetnamesini "can paresi", "arslanım", "ciğergûşem" sözleriyle, oğlu III. Ahmed e hitaben H.1119 (M. 1703) tarihinde yazmıştır.

Vasiyetnamesinde belirttiğine göre, Gülnûş Sultan Türbesinin üstü açık ve demirden kafes biçiminde yapılmasını, ayrıca bir yanında medrese ve bir yanında imaret olmasını, Cuma ve pazartesi geceleri pilav ve zerde yapılarak, ruhuna birer hatim okunmasını istemiştir.

Vasiyetnâmede, cariyelerden kırk tanesine giyecek ile para verilerek azad edilmesi, ayrıca ustalara da kürk ve para verilmesi şart koşulmuştur.

Daha sonra Gülnûş Sultan, torunlarının isimlerini tek tek sayarak hazinede olan emanetlerinin (gümüş ve para gibi), kendilerine teslim edilmesini belirterek, azad edilen ağalara dört kese akçe ve ayrıca yedi salih kimseye 600'er kuruş hac bedeli olarak ve Üsküdar da ki fakirlere de iki kese akçe sadaka verilmesini vasiyet etmiştir.

Bu arada sultanın vakıflarının gelir ve gideri kontrol edilerek meydana gelen hasılatın öngörülen yerlere kullanılması bildirilmiştir. Ayrıca hac yoluna günde 10 deve yükü su ulaşılması için 10 kese bırakılmıştır.

Bu masrafların, Sultanın bütün gelirlerinin üçte birinden yapılması vasiyet edilmiştir.

Emetullah Gülnûş Sultanın vasiyetinin aynen vermeyi uygun görüyoruz.

"Cennetmekân Firdevs-i aşiyan merhuma mağfurleha devletlû efendimiz hazretlerinin 1119 tarihinde eyledikleri vesâyânın suretidir.

Eşraf-ı hümayun buyrulduğu üzere hafta da iki hatm-i şerif olduğu ilâm etmek üzere âsitâne kaymakamı Mehmet paşaya mektub olub görülmüştür.

Makberem Üsküdar'da ve ol divitçizadeye kabir olub, üzerime açık müşebbek ola. Ve türbenin bir yanı medrese bina ve cüzler bağlanub ve imaret dahi olub, her cuma gecesi ve Pazar ertesi gecesi birer hatm-i şerif okunmak üzere şart oluna ve ruhuma hibe oluna ve medrese ve türbeye nazır dikile. Tanrı emaneti ola.

Ve kendi cariyelerimden kırk cariye müdebber ettim. Ve usta olanlara ikişer kise akçe ve kilarcı ustaya üç kise akçe verile. Ve kendim giyecek ve yatacak esvabımdan mezkur cariyelere vereler. Ve kilarcı ustaya bin samur kürk ve ol bir ustalara birer vaşak vereler. Ve ustalaradan gayrı olan cariyelere birer kise akçe verile. Tanrı emaneti olsun.

derkenar: Zikr olunan kırk cariyenin isim ve şahısları tain olmayub ale-l-umum vasiyet buyrulmuş şahısları tain olunmadığı ecilden hin-i vasiyetlerinde malike oldukları cevarinin

cümlesi şer'an azadlu olmak lazım gelmekle ol civarlardan olub kalanlara şer'an vasiyetleri mevcütça iktiza eden şeyleri verile ve ustalara dahi verilib in'ikat vasiyet ola."

Ve saadetli Ayşe Sultan ve Emine Sultan'ın levazımlatı için kethüdam tarafından görülen eşyanın defterleri mucibince her ne alındı ise cümle akçeleri kendi malımdan verilüb sultanlardan alınmaya ve Fatma Hanım Sultan ve odalık Ayşe kadına ve kapı hüddamlara olan deynim her ne ise gereği verülüp kusur olunmaya. Tanrı emaneti ola.

derkenar: "Eşraf-ı hümayun buyrulduğu üzere bu madde mukaden bir taraf kılınmış."

Ve Şehzade Sultan Mahmud'un üç kese akçe emaneti vardır, verile. Ve Sultan Osman ve Sultan Hasan'ın ve Ematullah Sultan'ın hazinemde olan emanet akçeleri vereler ve bunların akçeleri babalarından kalma ve bahşiş akçeleridir. Kimi dolap da ve kimi sepetde isimleri üzerinde yazılıdır. Kendilerine vereler. Ve Safiye Hanım Sultan'ın dört kese akçesi dar'üssade ağasında emanet mahfuzdur.

derkenar: "Bu madde dahi mukaddem taraf kılınmış."

Ve Emine Sultan'ın aşağı hazinemde mühürlü sepetle emanet akçe vardır, teslim oluna. Ve küçük Safiye Sultan'ın yukarı hazinemde dört sepetle mühürlü gümüş vesair eşya emanettir. Tanrı emaneti olsun. Cümle yerli yerine teslim olunub Tanrı emanetlerinde bulunayım kusur olunmaya. Allah emaneti olsun.

derkenar: "Bu madde dahi mukaddem bir taraf kılınmış."

Ve ağalardan bana kul namiyle gelenleri cümle müdebber ettim ve cümlesine dört kese akçe verilib tevzi oluna ve hac-i şerif bedeli için yedi salih kimselere altışer yüz kuruş bedeli hac verile. Tanrı emaneti ola.

Derkenar:"Muktezâyı şer'i kayyum üzere bu vasiyete göre gerek vasiyetleri vaktinde ve gerek hin-i vefatlarında mâlik oldukları ağaları azadlu olmuş oldu. Ve cümlesine dört kese akçe verilib beraber tevzi olmak lazım gelir. Ve hacc-ı şerif bedeli yedi salih kimseye altışar yüz kuruş bedel-i hacc-ı ita ve ihataları infaz ve vesâyâ buyurur."

Ve bu zikr olunan mesarif cümle sülüs malından verilmek vasiyet eylemişimdir.

Ve kendi ulûfe akçemden ıskat-ı salat ve yemin ve savm için verile. Tanrı emaneti.

Derkenar: "İskat-ı salat ve savm ve yemin."

Ve Üsküdar'a gider iken fukara tasadduk için iki kise akçe verile. Tanrı emaneti.

Derkenar: "Bu miktar verilmek gerektir. Suval-i hümayun buyurulur ise malûm-u hümayun olur."

Ve hacc-ı şerif yolunda yevmiye on deve su ulaşılacak kadar benim öz canım için olmak, üzere on kiselik bir hâss kendi haslarımdan akarat idüb harameyn-i şerifeyne bağlayub, ba'dehu ondan verilüb gönderile. Tanrı emaneti.

Derkenar: "Bu husus miri olmağla vakf olmak ve bad kabz ve vakf olmağla tayin olunmak mugayyer-i ser olup, ancak merhuma devletlü efendimiz hazretlerinin vakıflarında bu husus birkaç yere vakf olacak mertebe izdiyad faizi olduğu zahir olmağın vakıflarının irad ve mesarifi yoklanub zuhur edecek faizden ve vechile tayin ve tertip ve bu vasiyetleri dahi, infaz ve icra kılınır." [98]

[98] Emine BERKSAN, "II. Mustafa ve III. Ahmed'in Valideleri Emetullah Gülnûş Sultan ve Vakıfları" İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Fakültesi, Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998

Eser Raporu 1

RUMİ TASARIMLI LEVHA

Gülnûş Valide Sultan Camii sıva üzeri kalem işi bezemelerin birçok bölümünde bordür şeklinde uygulanan stilize edilmiş rumî kompozisyonlar uygulama olarak seçilmiştir. Pandantiflerin etrafını çevreleyen rumî kompozisyonlar ve mahfil altındaki sahınların tavanlarında şemse formunun etrafını çevreleyen kompozisyonlardır. Ayrıca son cemaat yeri cümle kapısı üzerindeki kubbe kasnağını çevreleyen bordürde de kullanılmıştır. Caminin geneli dikkate alındığında diğer bölümlerde kullanılan rumi tasarımlara nazaran bozulmaların olmadığı kompozisyonlardan birisidir.

Motif çeşidi olarak dendanlı rumî ile birlikte orta bağ ve tepelik formunda kullanılan rumîler tercih edilmiştir. Altın ve kamış kalemle Fatiha Suresinin birinci ayeti hat levhası olarak yazılıp, levhanın etrafına uygulama yapılmıştır. Cami bezemelerinde kullanılan kiremit kırmızısı ve siyah renk birlikte uyumlu bir şekilde kullanılmıştır.

Renk ve kompozisyon anlayışının iyi bir şekilde uygulanabilirliğini ve kalem işi bezemelerinde tezhip sanatı ile iç içe bağlılığı bu süslemede net olarak gözlemlenmiştir. Yazı köşeliklerinde yine cami bezemelerinde kullanılan yarı stilize bitkisel motiflerden kompozisyon oluşturulmuştur. Özellikle hançer yaprak seçimini yaparken hünkâr mahfilinde bulunan batı etkisinin de gözlemlendiği hacimli yaprağa yer verilmiştir.

Eser Raporu 2

HALKÂR TARASIMLI LEVHA

Siyah aharlı kağıt üzerine kamış kalem kullanılarak beyaz altınla Celi Divan-i Besmele tasarımı levha haline getirilmiştir. Levhanın süslemesinde Gülnûş Valide Sultan Camii'nin bütün bezemeleri dikkate alınarak kullanılan tasarımlardaki motiflerden yararlanılmış ve kompozisyon oluşturulmuştur.

Yarı stilize bitkisel motiflerden oluşan kompozisyon üç iplik dal kullanılarak tasarlanmıştır. Kullanılan motifler âşık hatai, hatai, gonca çeşitleri, hançer yaprak ve basit yaprak çeşitlerinden oluşmaktadır. Özellikle caminin kompozisyonları ve motifleri tezhip öğrencileri için iyi bir örnek teşkil edeceği düşüncesindeyiz.

İstifi tarafımdan tasarlanan Celi Divan-i Besmele siyah zeminli olup, halkâr tasarım ise bordo zeminlidir. Bordür cetvellerinde sarı ve kiremit kırmızısı renk kullanılmıştır. Yarı stilize bitkisel motiflerde yirmi dört ayar altın halkâr tekniğinde uygulanırken on iki ayar altınla da motif merkezlerinde sıvama tekniği kullanılmıştır.

Yazı köşeliklerinde camide kullanılan hançer yapraklardan faydalanılmış ve altın sulandırma yapılarak tahrir çekilmiştir.

DİZİN

A

almaşık, 9, 29
Arasta, 9

B

barok, X, 1, 9, 89, 136
bedesten, 6

C

cumba, 47

F

fevkani, 29

G

Gülnûş, X, XI, 1, 3, 5, 8, 19, 20, 27, 28, 157, 158

H

Haseki, 3
Hassa, 4
Hazire, 26
Hicaz, 5

İ

imaret, X, 6, 8
istiridye, 21

K

kâgir, 4
kasnak, 58
Kavsara, 12
kemer, 21, 24, 96, 115
korniş, 29
külah, 58

M

Mahfil, 14, 71, 72, 76, 79, 81, 82, 86, 88, 89, 90, 139, 140
mahya, 25, 29
meşruta, 6
mukarnas, 7, 8, 12, 24, 28
Muvakkit, 27
Mükbire, 47

R

Resmo, 3
revak, 9
revzen, 48, 68, 139, 140, 157
rozet, 7, 89

S

Sebil, 19, 20
sıbyan, X, 1, 6, 9, 29
surre, 4
sütun, 18, 28, 99, 115

Ş

şamdan, 12

T

tonoz, 7

KAYNAKÇA

AKBULUT Müşfika, "Üsküdar Yeni Camii ve Külliyesi" Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi İstanbul, 2003

AKSOY Özgönül, "Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme" İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mail Akgün Matbaası İstanbul 1968

ARGIT Betül İpşirli, "Râbia Gülnûş Emetullah Sultan 1640-1715" Kitap Yayınevi, 1.Basım, İstanbul, Haziran 2014

AVUNDUK Acar, "Kuşevleri" Şefkat Estetiği Kuşevleri, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları-13, Birinci Baskı, İstanbul, Aralık 2009

AYDÜZ Salim, "İstanbul Muvakkithaneleri ve Muvakkitleri" Fatih Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Projem İstanbul 2009 Sayfa:1-182

AYNUR Hatice, Hakan T. Karateke, "III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri 1703-1730" İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No:2, Yapım&Baskı Çağdaş Ltd. Şti. 1995

Ayvansaraylı Hafız Hüseyin, "Hadikatü'l-Cevami' " I.Cilt Camilerimiz Ansiklopedisi, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul 1987

BERKSAN Emine, "II. Mustafa ve III. Ahmed'in Valideleri Emetullah Gülnûş Sultan ve Vakıfları" İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Fakültesi, Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998

BİBER Nizamettin, "İstanbul Camileri" İstanbul Büyükşehir Belediyesi Reorganizasyon, İstatistik Ve Planlama Emekli Müdürü

ÇEÇENER H. Besim, "Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygarlığı Eserleri" Üsküdar Belediye Başkanlığı, Üsküdar Araştırmaları Merkezi, Yayın No:21 Tarihi Miras Koruma Dizisi:2 1.Basım İstanbul, Şubat 2007

EYİCE Semavi, “Mehmed Ağa” mad., TDV İslâm Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003,Cilt:28, s.430

GÜVEN Erman, "Merhametin ve Sevginin Mimarîsi:Kuş Sarayları" Valilik Dergisi:Şehr-i Sayı:4 İstanbul, 2005

HASKAN Mehmet Nermi, "Yüzyıllar Boyunca Üsküdar" 1. Cilt Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümü Üsküdar Belediyesi, Üsküdar Araştırmaları Merkez, Sayı:3 Temmuz 2001 Sayfa 1-512

http://www.revzentezyinat.com/b_revzen_tezyinat_cami_pencere_vitray.html

https://tr.wikipedia.org/wikiEmetullah_Rabia_G%C3%BClnu%C5%9F_Sultan?oldid=171 58732 =PDF

İPŞİRLİ Mehmet, “Gülnuş Emetullah Sultan” mad. TDV İslam Ansiklopedisi,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,İstanbul 1996, c.14, s.248-249.

İstanbul Gezginleri, Aksiyon 27 Üsküdar İstanbul'un Asyası

KUŞOĞLU Sevinç, "Osmanlının Valide Sultanları" Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti. İstanbul, Eylül 2012

Mirza Habîb Efendi, "Hat ve Hattâtân" İstanbul 1305

Müstakîm-zâde Süleyman Sâddeddin, "Tuhfe-i Hattâtîn" İstanbul, 1928

NOHUT Said, "Betül İpşirli Argıt, Rabia Gülnûş Emetullah Sultan:1640-1715" Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kitap Yayınevi, 286s. İstanbul, 2014

ÖZ Tahsin, " İstanbul Camileri", 1.Cilt, Türk Tarih Kurum Basımevi, Ankara, 1997

ÖZCAN Abdülkadir, “Osmanzade Ahmet Taib” mad., TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, Cilt:34, s.2-3

ÖZGÜLEŞ Muzaffer, "Gülnûş Emetullah Sultan'ın İmar Faaliyetleri" İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi Programı, Eylül 2013

SAKOĞLU Necdet, Bu Mülkün Sultanları, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2011, s 266-267

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, "Seramik Ve Cam Teknolojisi Temel Vitray" Ankara, 2014

T.C. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, İstanbul 2. Bölge, Fotoğraf ve Proje Arşivi

Uluslararası Üsküdar 7. Sempozyumu 1352'den Bugüne Şehir 2-4 Kasım 2012 Üsküdar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü

Uluslararası Üsküdar 8. Sempozyumu 21-23 Kasım 2014, Cilt 2, Üsküdar Belediyesi, Dörtbudak Yayınları, İstanbul, 2015

Uluslararası Üsküdar 9. Sempozyumu, 11-12-13 Kasım 2016, 3.Cilt, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, Aralık 2017

Üsküdar Sempozyumu 23-25 Mayıs 2003 Üsküdar Belediye Başkanlığı, Üsküdar Araştırmaları Merkezi, Yayın No:10 İstanbul, Ocak 2004

YENİGÜN Sudi,"İstanbulun İncileri Anadolu Yakası Camileri", Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, Yazmat Matbaacılık ve Tanıtım Hizmetleri San. Ve Tic. Ltd. Şti.,İstanbul, 2017

YÖRÜKOĞLU Seçil, "Kültürel Mirasın Yeni Nesile Aktarılması Amacıyla Kuş Evlerinin Görsel Sanatlar Dersi Programında Kullanılması", Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Resim-İş Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008